

KULTURNÍ DĚJINY ZÁPADNÍHO MNIŠTVÍ

František Burda

Tato e-kniha vznikla v rámci realizace projektu
Strategický rozvoj Univerzity Hradec Králové,
reg. č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002427.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Recenzent: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Tento text slouží jako učební pomůcka studentům Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

ISBN 978-80-7435-888-3 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

ZÁKLADNÍ INFORMACE O PŘEDMĚTU

Vyučující: ThLic. František Burda, Ph.D.

Kontakt: frantisek.burda@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky: 24 hodin

Hodinová dotace e-learningu: 24 hodin

Časová náročnost jednotlivých kapitol: 2 hodiny

Pravidla komunikace s vyučujícím: prostřednictvím e-mailové korespondence a korespondence v Moodle.

PŘEDSTAVENÍ PŘEDMĚTU

Předmět seznamuje se základními obecnými pojmy a kategoriemi z oblasti problematiky kulturních dějin mnišství a náboženských řádů, představuje základní náčrt historického vývoje fenoménu mnišství v křesťanské kultuře a jeho vliv na formování evropské kultury. Soustřeďuje se především na oblast náboženského myšlení perspektivou mnišských komunit s důrazem na vzdělání, umění a sociální práci. Upozorňuje na kulturní souvislosti projevující se v odlišnostech mezi jednotlivými formami mnišských spiritualit. Současně upozorňuje na kulturní souvislosti zpětné vazby mezi jednotlivými podobami fenoménu mnišství a kulturou jednotlivých zemí. Z celkového počtu dvou tisíc ženských a tisíc dvě stě mužských řádů a kongregací vybírá pouze ty nejvýraznější, které slouží jako konkrétní příklady typického vývoje v daném období nebo naopak progresivního posunu novým směrem.

Informace získané z přednášek a kolokvií budou studenti následně prohlubovat samostudiem z doporučené literatury.

PROVÁZANOST S OSTATNÍMI PŘEDMĚTY

Předmět Kulturní dějiny západního mnišství vychází, navazuje a zpětně obohacuje předmět Obecné světové dějiny, Dějiny spirituality, Antropologii náboženství, Dějiny náboženského myšlení, Religionistiku, Antropologii sídelních forem,

ale také Dějiny filosofie nebo Střet kultur a náboženství. Současně se dotýká i problematiky dialogu kultur a globalizace, které jsou pojednávány v dalších předmětech jako Etika válečných konfliktů, Střet civilizací v globálním světě: konflikt nebo dialog nebo Inkvizice a cenzura: K dějinám duchovní kontroly a represe.

CÍLE PŘEDMĚTU

Student získá elementární přehled v oblasti základních etap dějinného vývoje fenoménu mnišství, osvojí si kulturní souvislosti vztahu vývoje evropské kultury a v souvislosti s působením mnichů a řeholníků na poli umění, diplomacie, práva architektury, filosofie, teologie, vzdělanosti nebo hospodářství. Na tomto základě pak bude umět dát do souvislosti kulturní a náboženské jevy, náboženské a světské prvky kultury. Bude je umět analyzovat a srovnávat s uspořádáním a strukturou společností v návaznosti na působení a přínos mnišského elementu v dějinách.

OSNOVA PŘEDMĚTU

Okruhy a témata:

- 1. ZROD MNIŠTVÍ – POUSTEVNÍCI A CENOBITÉ**
- 2. ZÁPADNÍ PODOBA POUŠTNÍ TRADICE**
- 3. IRSKÉ MNIŠTVÍ**
- 4. CLUNYJSKÁ REFORMA**
- 5. NÁVRAT KE KONTEMPLATIVNÍMU ŽIVOTU**
- 6. ŘEHOLNÍ KANOVNÍCI A CISTERCIÁCI**
- 7. RYTÍŘSKÉ ŘÁDY**
- 8. PŘEDCHŮDCI ŽEBRAVÝCH ŘÁDŮ**
- 9. ŽEBRAVÉ ŘÁDY**
- 10. ŘÁDY A NÁSTUP NOVOVĚKU**
- 11. JEZUITÉ**
- 12. MODERNÍ DOBA A ŘÁDY**

POŽADAVKY NA UKONČENÍ PŘEDMĚTU – PODMÍNKY K UDĚLENÍ ZÁPOČTU A MOŽNOSTI PŘISTOUPENÍ KE ZKOUŠCE

Zápočet je studentovi udělen na základě 95% úspěšnosti při plnění zadaných úloh a vypracování písemných prací dle zadaných požadavků.

Zkouška probíhá ústní formou a je postavena na ověření znalostí výše uvedených okruhů a zadané literatury.

ZADÁVÁNÍ A KONTROLA DÍLČÍCH ÚKOLŮ

Komunikace mezi pedagogem a studenty, tedy zadávání a ověřování samostudia, probíhá prostřednictvím elektronické pošty.

Na vypracování a odeslání každé z úloh zpět vyučujícímu má student 1 týden. Kontrola a vyrozumění studenta o výsledku jsou provedeny obratem. S harmonogramem jsou studenti seznámeni na počátku semestru v úvodní hodině spolu s podmínkami zápočtu a zkoušky.

LITERATURA

- LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno: CDK, 2001.
- VENTURA, Václav: *Spiritualita křesťanského mnišství*, Praha: Benediktinské opatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově, 2006.
- NOVOTNÝ, Jiří: *Mnišství na Blízkém východě – dějinný přehled*, Velehrad-Roma, Refugium 2012.
- DAVIES, Norman: *Ostrovy: dějiny*, Praha: Jiří Buchal - BB/art, 2003.
- VOPATRNÝ, Gorazd Josef: *Keltské křesťanství*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- KAMENÍK, Milan: *Burgundsko, kraj mnichů. Citeaux a Bernard z Clairvaux*, Praha: Vyšehrad 2003.
- BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl. Řády rytířské a křížovníci*. Praha: Libri, 2002.
- BARBER, Malcolm: *Noví rytíři. Dějiny templářského řádu*. Praha: Argo, 2006.
- MOLNÁR, Amedeo: *Probuzený lev: O životě Petra Valda*. První vydání. Praha: Kalich, 1945.
- Le GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- HEER, Fridrich: *Evropské duchovní dějiny*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- FÜLLÖP-MILLER, René: *Moc a tajemství Jezuitů*, Praha: Rybka Publishers, 2006.

KONCEPCE DISTANČNÍ POMŮCKY

Distanční pomůcka kopíruje témata okruhů ze sylabu. Každé téma je uvedeno dvouhodinovou přednáškou, která studentům poskytne vhled do problematiky. Každý z okruhů je v distanční pomůcce uveden stručnou charakteristikou, cíli a klíčovými slovy. Stěžejní část pak tvoří odkazy na podklady pro další studium, sestávající se převážně z internetových odkazů. Následuje literatura ke studiu, na jejímž základě pak studenti vypracovávají zadané úkoly.

Metodologie práce s distanční pomůckou: pomůcka je určena k samostudiu, může být chápána také jako samostatný studijní materiál, nicméně vyžaduje vlastní samostatnou práci s doporučenou literaturou. Jednotlivé otázky předmětu budou studentům prezentovány přehledově v rámci přednášek, při domácí práci bude student prohlubovat jednotlivá témata na základě důkladného studia distanční pomůcky, čímž si zopakuje přehledově vyloženou látku z přednášek, ale také ji bude moci porozumět v konkrétním kontextu.

Obsah

ZÁKLADNÍ INFORMACE O PŘEDMĚTU.....	2
PŘEDSTAVENÍ PŘEDMĚTU.....	2
PROVÁZANOST S OSTATNÍMI PŘEDMĚTY.....	2
CÍLE PŘEDMĚTU.....	3
OSNOVA PŘEDMĚTU.....	3
POŽADAVKY NA UKONČENÍ PŘEDMĚTU – PODMÍNKY K UDĚLENÍ ZÁPOČTU A MOŽNOSTI PŘISTOUPENÍ KE ZKOUŠCE.....	4
ZADÁVÁNÍ A KONTROLA DÍLČÍCH ÚKOLŮ.....	4
LITERATURA.....	4
KONCEPCE DISTANČNÍ POMŮCKY.....	5
1. ZROD MNIŠTVÍ – POUSTEVNÍCI	8
EREMITÉ A CENOBITÉ.....	9
SV. ANTONÍN A SV. PACHOMIOS.....	10
CENOBITSKÝ ŽIVOT V MALÉ ASII.....	12
2. ZÁPADNÍ PODOBA POUŠTNÍ TRADICE	15
PRONIKÁNÍ VLIVŮ Z VÝCHODU.....	16
SVATÝ MARTIN.....	17
JERONÝM KOLONIE ASKETŮ A CENTRA UČENOSTI.....	18
ŘÁD BENEDIKTINŮ.....	19
MNICOVA PROFESE.....	20
MNICHŮV ŽIVOT.....	20
KLÁŠTERY A LITERÁRNÍ KULTURA.....	21
3. IRSKÉ MNIŠTVÍ	25
SV. KOLUMBÁN MLADŠÍ A TOULAVÍ MNIŠI.....	26
POČÁTKY MNIŠTVÍ V IRSKU.....	27
SVATÝ KOLUMBÁN MLADŠÍ A KLÁŠTER LUXEUIL.....	28
MNIŠTVÍ V ANGLII.....	29
SV. BONIFÁC A NĚMECKO.....	30
4. CLUNYJSKÁ REFORMA	33
REFORMA BENEDIKTA ANIÁNSKÉHO.....	34
CLUNY.....	34
ŽIVOT V KLÁŠTEŘE.....	39
5. NÁVRAT KE KONTEMPLATIVNÍMU ŽIVOTU.....	42
NÁVRAT K ZÁKLADŮM.....	43
POUSTEVNICKÉ HNUTÍ V BRETAGNI, MAINE, BURGUNDSKU A JINDE.....	44
KARTUZIÁNI.....	45
6. ŘEHOLNÍ KANOVNÍCI A CISTERCIÁCI.....	48
ŘEHOLE SV. AUGUSTINA.....	49

PREMONSTRÁTI	50
CISTERCIÁCI	51
7. RYTÍŘSKÉ ŘÁDY	55
ZROD RYTÍŘSTVÍ	56
JOHANITÉ	56
TEMPLÁŘI	57
ŘÁD NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ	59
8. PŘEDCHŮDCI ŽEBRAVÝCH ŘÁDŮ	62
ŽENSKÉ POUSTEVNICE	63
BEKYNĚ	63
PETR VALDES	64
9. ŽEBRAVÉ ŘÁDY	68
FRANTIŠKÁNI	69
DOMINIKÁNI	71
JINÉ ŽEBRAVÉ ŘÁDY	72
10. NOVÉ ŘÁDY A NÁSTUP NOVOVĚKU	75
FÚZE CENOBITSKÉHO A POUSTEVNICKÉHO ŽIVOTA	76
DEVOTIO MODERNA	76
NOVÉ ŘÁDY A KONGREGACE	78
11. JEZUITÉ	82
POČÁTKY	83
MISIONÁŘI A MUČEDNÍCI	84
VĚDCI A UČENCI	87
REDUKČNÍ STÁTY	88
ČEŠTÍ JEZUITÉ	89
12. ŘEHOLNÍ A MNIŠSKÝ ŽIVOT V MODERNÍ DOBĚ	93
OBNOVA ŘEHOLNÍHO A MNIŠSKÉHO ŽIVOTA V 19. STOLETÍ	94
NOVÉ FUNDACE A OSOBNOSTI V 19. STOLETÍ	95
NOVÉ FUNDACE A OSOBNOSTI VE 20. STOLETÍ	97
MNIŠI A MEZINÁBOŽENSKÝ DIALOG	98

1. ZROD MNIŠTVÍ – POUSTEVNÍCI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

První kapitola uvede čtenáře k samotným kořenům fenoménu křesťanského poustevnictví, ze kterého se vyvinul košatý strom rozmanitých kulturních forem mnišství. Na pozadí historického vývoje počátků mnišství se čtenář setká s některými základními pojmy, které jsou nutné k porozumění a správnému chápání tohoto významného prvku kultury. Dále se seznámí se základními formami a prvotními lokalitami mnišského života, které stojí v základu genealogického vývoje a vrstvení mnišských a řeholních spiritualit až po dnešní dny. V závěru kapitoly se podíváme na některé významné zakladatelské osobnosti, především na svatého Antonína, sv. Pachomia a sv. Basilea.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Původ a význam pojmů mnich a poustevník.
Základní historický rámec vzniku asketického, poustevnického a cenobitského způsobu života.
Dále si bude vědom dialektiky napětí mezi eremitismem na jedné straně a cenobitismem na straně druhé.
Současně porozumí dalším pojmům vyplývajícím z mnišské kultury, se kterými se v národních kulturách běžně setkává, jako jsou například lávry.
Hlavní zakladatelské osobnosti mnišství ze třetího a čtvrtého století po Kristu.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

mnich, asketismus, poušť, eremité, anachoreti, cenobité, poustevníci, Atanáš, Origenes, svatý Antonín, svatý Pachomios, svatý Basileos, lávry, delta Nilu, Scetis, svatý Hilarion, Historia Lausiaca, Šimon Stylita, Théby, Nitrie, mnišské kolonie

Eremité a Cenobité

Mnišství (monasticismus) je neodmyslitelným spolutvůrcem dějinného procesu utváření západní kultury od samých počátků křesťanství a není tomu jinak ani v současné době. Zdá se, že dnes nás dokonce otázky spojené s náboženstvími zajímají hlouběji a více než jindy. Otázky spojené s náboženstvím se stále naléhavěji dotýkají také otázek hledání vlastní povahy kultury.

Základní pojmy

Samotný pojem **mni**ch má původ v řeckém termínu monos – jediný, osamělý. Mniši jsou lidé, kteří opustili společnost a v osamění vedli duchovní způsob života. S tímto odloučením a duchovním způsobem vedení života souvisí také další pojem spojený s mnišstvím, a to je pojem **asketismus**. Důležitým spouštěcím zdrojem tohoto způsobu života byly posvátné texty Nového zákona, jako například výzva Ježíše mladému bohatci z Matoušova evangelia: „Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi; pak přijď a následuj mne.“ (Mt 19,21). Mniši se také odkazují k evangelním textům o započetí tzv. **nového života**. Tento nový život vedou prostřednictvím umrtvování přirozených choutek a postupným očišťováním těla a ducha.

Kulturně se v období po legalizaci a institucionalizaci křesťanství v rámci Římské říše jedná o reakci ušlechtlejších jedinců na uvolněnější mravní měřítko a kariérismus, která se začala šířit společností a devalvovat původní křesťanské hodnoty. Jedná se o fenomén tak významný, silný a životný, že nás jeho bližší zkoumání přivádí k odhalování socio-strukturálních, socializačních, individuálních, psychologických, psychoanalytických, formativních, hermeneutických, axiologických, symbolických a v neposlední řadě antropologických významů a funkcí mnišství v kultuře.

Mnišství bylo také vnímáno jako pokračování hrdinského svědectví víry vlastním životem a jako takové pokračování mučednictví (martyr = svědek).

Mučedníci >>>> mniši (noví vyznavači, boží bojovníci)

Mnich se uchyluje do samoty stranou od společnosti. Není náhodou, že vyhledávají samotu radikální, kterou nalézají na poušti. **Poušť** se stává metaforou samoty a duchovního zápasu, úsilí o pravdivý duchovní život. Prvními pouštěmi, kam se mniši začali uchylovat, byly **pouště v Egyptě, Sýrii a Judeji**. Na počátku čtvrtého století se přidávají další lokality, jako například **venkovské oblasti Alexandrie** a úrodné **nivy Nilské delty**.

V rámci mnišského způsobu života rozlišujeme mezi dvěma základními formami, kterými jsou:

- 1. Eremitismus** – (Eremos = pustý) jedná se o klasické propojení mnicha a poustevníka. Patrně nejvýznamnějším inspirátorem tohoto způsobu života byl koptsky hovořící křesťan z Alexandrie **svatý Antonín Poustevník** (251–356). Analogickým termínem se stejným významem je řecký termín **anachoreta** (odloučený), který odkazuje na významy vzdálit se, odejít nebo odebrat se.
- 2. Cenobitismu** – (Cenobium odvozeno od řeckého koinos – společný) jedná se o pospolitý nebo organizovaný život několika mnichů. Tito mniši vytváří klášterní obec. Patrně nejvýznamnějším inspirátorem cenobitského způsobu života byl **svatý Pachomios** (292–346).

V této době měly v rámci Římské říše i v rámci tzv. prvotní církve dominantní postavení východní provincie. Z teologické perspektivy dominovala především alexandrijská církev (Klement Alexandrijský, Origenes, Atanáš). V pouštních komunitách kolovaly a četly se Origenovy spisy. Když byl během věroučných bojů vyhnán ze svého stolce patriarcha Atanáš, našel útočiště mezi Pachomiovými mnichy.

Sv. Antonín a sv. Pachomios

Svatý Antonín nebyl historicky prvním poustevníkem, ale byl daleko nevlivnějším. Jeho životopis z pera svatého Atanáše se stal nejen dobovým bestsellerem, ale také jakýmsi poustevnickým manifestem a přivábil velké množství následovníků a napodobitelů. Svatý Antonín žil nejprve v hrobě na dosah od své vesnice. Posléze se kvůli zájmu zvědavců stáhl do opuštěné pevnosti na okraji pouště. Tam pobýval v naprostém odloučení dvacet let. Následně se k němu přidávají jeho žáci, nakonec odchází do oázy nedaleko Rudého moře, kde po dlouhém životě zemřel. Již za jeho života byly posety poustevnickými osadami delta Nilu, Nitrijské hory, centrální poušť Scetis šedesát kilometrů dál na jih.

Podobné osídlení se v té době objevilo také v Palestině a Sýrii, kde byl inspirátorem žák svatého Antonína svatý Hilarion. Jednalo se o několik set poustevníků, žijících v osadách v odlehlých jeskyních nebo chatrčích. Těmto osadám se říkalo **Laury (lávry)**. Lávra je řecké slovo označující stezku, cestu, která vedla mezi těmito objekty, ve kterých mnišské společenství žilo.

- **Ve středu takové osady stál komplex budov, ke kterému patřily například pekárny a kostel, kde se mniši o nedělích shromažďovali k bohoslužbám.**

Mniši si své živobytí zabezpečovali vlastní prací, a to především za využití surovin kraje, ve kterém žili. Z těchto surovin například pletli košíky, rohože, provazy, tkali plátno. S těmito výrobky vykonávali směnu základních potřeb k životu.

V čele každé osady stál **opat (abas – otec)**, který školil neofyty. Obecně platila zásada, že začátečník „se má svěřit do rukou zkušeného učitele“.

Kolem r. 420 sepsal Palladios historiky a vyprávění o mniších pod názvem **Historia Lausiaca** (vyšlo i česky). Kniha je neobyčejně zajímavá pro svůj realismus. Kromě obdivuhodných duchovních profilů některých mnichů (Makarios z Alexandrie) ukazuje také na výstřednější projevy mnišského asketismu. Ovšem nejdivočejší výstrelky projevů asketismu se objevily mezi syrskými poustevníky v pustých oblastech kolem Antiochie

Svatý
Pachomios

a Chalkidiki (Šimon Stylita – ten měl žít 47 let na sloupu v Kapadokii). Další zakladatelskou a iniciační postavou, tentokrát **cenobitského způsobu** mnišského života, je **svatý Pachomios** (292–346) původně voják. Ve velkém klášteře, který založil a kde žil, pobývalo celkem 1 300 mnichů. Bylo doslova organizovaná vesnice. Jádrem byl kostel, refektář a nemocnice. Objevují se zde i hostinské budovy. Kolem klášterní obce jsou pole s obilím a zahrady pro potřeby kláštera.

Pro tento způsob života je typická jeho společenská povaha. Společně probíhal každodenní koloběh pobožností v oratoři a také jídlo v refektáři. Důraz byl kladen na poslušnost příkazům nadřízeného. Vysoká **hodnota byla přičítána ruční práci. Negramotní mniši se museli učit číst**. Denní rytmus činností se orientoval podle přesně stanovených dob.

Cenobitský život v Malé Asii

Svatý
Basileos

Další významnou postavou, která stojí za důležitým zlomovým okamžikem vývoje instituce mnišství je **svatý Basileos z Kaisareje**. Ten sehrál důležitou roli při zkrocení idealismu pouštních mnichů. Basileos byl vysoce vzdělaným mužem z intelektuální rodiny. Studoval na Konstantinopolské akademii a také na Aténské akademii. Právě jemu se podařilo dostat klášterní hnutí pod kontrolu církevní hierarchie.

V letech 357–358 podnikl cestu po Palestině a Egyptě, aby našel svého duchovního vůdce. Navštívil poustevníky v Nitrii, Scetis, ale nejvíce na něj zapůsobilo mnišské společenství v okolí Théb. Po návratu ze své cesty se uchýlil na odlehlé místo blízko Annesi. Nicméně nakonec se rozhodl pro cenobitský způsob života, který mu přijde jako vhodnější a **zakládá cenobitskou obec v Kaisareji**. Ta se brzy stane vzorem pro podobné obce v Malé Asii.

Pro tyto komunity sepsal dvě řehole tzv. **Krátkou** a tzv. **Dlouhou řeholi**. Žánrově jsou tyto řehole psány ve formě dialogu, jako otázky a odpovědi.

Basileovi mniši vytvářejí rodinu žijící pod společnou střechou kláštera. Klášter se stává jakýmsi protipólem lávry i Pachomiovy kolonie. Hlavní komunitní ideou je naplňování příkazu „miluj bližního svého“. Současně se důsledně zachovává poslušnost novice k představenému. Pokud jde o asketismus, tak Basileos projevuje antropologický i spirituální realismus. K umrtvování těla musí mnich získat povolení představeného, opata. Jen tak se podle něj asketa může chránit proti osidlům pýchy.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Síla duševní mohutní, když se zmenšují tělesné rozkoše.

Svatý Antonín Poustevník

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Od počátku křesťanství se objevovali jedinci aspirující po svědomitějším zachování evangelních přikázání, rad a doporučení. Z domácího asketismu se postupně začal profilovat fenomén života v osamělosti a ústraní. Ve třetím století, kdy se křesťanství začíná stávat masovější záležitostí a také cestou ke společenskému prospěchu se rodí fenomén asketismu a poustevnictví jako odpověď na morální úpadek společnosti. To se aktualizovalo ještě více ve čtvrtém století po legalizování křesťanství a následně poté, co se křesťanství stalo státním náboženstvím. Poustevnické osady vznikají nejprve na osamělých místech a později na pouštích v Egyptě, Nitrii, Scetis, Judsku a Palestině. Zde patří mezi hlavní inspirátory a formátory mnišského života svatý Antonín Poustevník, svatý Pachomios a svatý Basileos. Antonín hraje významnou roli v rámci poustevnického hnutí, Pachomios v rámci cenobitských osad a komunit a Basileos v rámci rodícího se klášterního hnutí, které podrobuje církevní hierarchii. Basileovi se tak daří krotit mnišské asketické výstřelky a teologicko-spirituální svévoli.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

VENTURA, Václav: *Spiritualita křesťanského mnišství*, Praha, Benediktinské opatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze Břevnově 2006.

NOVOTNÝ, Jiří: *Mnišství na Blízkém východě – dějinný přehled*, Velehrad-Roma, Refugium 2012.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

AVATÝ ATANÁŠ: *Život svatého Antonína Poustevníka*, Olomouc: Refugium 1996.

SULPICIUS SEVERUS: *Život svatého Martina*, Praha: Herrmann a synové 2003.

BASIL Z CESAREJE: *Devět kázání o stvoření světa: řecko-české vydání*. Praha: OIKOYMENH, 2004.

DOSTÁLOVÁ, Radka: *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad 2003.

PERNOUDOVÁ, Régine: *Martin z Tours. Ten, který věděl, co je správné*, Praha: Volvox Globator, 2000.

Historia Lausiaca, dostupné z: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=901>.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co znamenají pojmy mnich, anachoreta, cenobita, lávra a asketa?
2. Jaký byl hlavní důvod odchodu mnichů do ústraní?
3. Popište způsob kolektivního života v cenobiu.
4. V čem spočívá rozdíl mezi cenobitickým způsobem života a klášterním způsobem života podle řehole sv. Basila?
5. Co znamená mnišský pojem poušť a do kterých pouští se uchýlili první mniši?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

2. ZÁPADNÍ PODOBA POUŠTNÍ TRADICE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Druhá kapitola čtenáře v kostce seznámí s vývojem mnišství v Západořímské říši. Také zde sehrála významnou roli kniha o životě svatého Antonína Poustevníka. Ukážeme si, jakou roli v rozšiřování mnišství na západě sehrály cesty východních mnichů na Západ a západních mnichů na Východ. Mezi nejvýznamnější osobnosti, které východní mnišskou tradici přenesly na Západ, byli sv. Jan Cassián, svatý Hilarius z Poitiers, Svatý Martin z Tours a v neposlední řadě bouřlivák a učenec svatý Jeroným. To vše připravilo půdu pro přelomový okamžik v dějinách mnišství, kterým bylo založení benediktinského řádu. Benediktini následně zásadním způsobem zasáhli do vývoje evropské kultury. Základní přehled jednotlivých názorů vlivných autorit oboru nám ukáže jednak rozdíly v jejich chápání mnišství, ale také kontinuitu a provázanost jednotlivých spirituálních tradic. Na tomto základě se pokusíme načrtnout základní osnovu počátku rozšiřování fenoménu mnišství v rámci západní kultury.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jaké jsou základní spojnice a kanály mezi východním a západním mnišstvím.
Co jednotlivé autority mnišských tradic na Západě spojuje.
Co jsou to Apofthegmata.
Jakým způsobem se rodí první klášterní centra učenosti.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

původ západního mnišství, svatý Atanáš, svatý Augustin, svatý Jeroným, Apofthegmata, Jan Cassián, ariánská hereze, svatý Hilarius z Poitiers, svatý Martin z Tours, dvojkláštery, Marcella a Paula, Honoratus, Lérins, centrum učenosti, mniši-biskupové, Svatý Benedikt, benediktinská řehole, Mistrova řehole, mnichova profese, stabilitas loci, řádový život, Cassiodorus

Pronikání vlivů z Východu

Podobně jako se samotné křesťanství zrodilo ve Východní části Římské říše a posléze se rozšířilo i na Západ, tak se také mnišství objevilo nejprve na Východě a odtud se rozšířilo na Západ. Kanály šíření byly především dva. Prvním byl osobní kontakt a druhým byly důležité spisy.

Hlavním představitelem a nejdůležitější autoritou vztahů mezi Západem a Východem, která je spojena s mnišskou tradicí, je **svatý Atanáš**. Na Západ se během věroučných sporů stěhovali biskupové. Atanáš byl jedním z nich a jednoznačně tím nejvýznamnějším. Na Západě pobýval celkem dvakrát (335-337; 339-345) Další autoritou, která dospěla z Východu na Západ, byl Jan Cassián. Další zprávy z Východu přivážejí různí poutníci a cestovatelé.

První mosty
mezi
Východem
a Západem

V r. 374 vyšel latinský **překlad Atanášova spisu Život svatého Antonína** od Evagria z Antiochie. Kniha se vášnivě četla v Miláně, Trevíru a v Římě. Právě v Miláně se s knihou seznámil svatý Augustin. Právě příběhy a příklady poustevníků vyburcovaly jeho svědomí a připravil ho pro okamžik zasažení, které způsobilo jeho obrácení ke křesťanské ortodoxii.

Svatý Jeroným sepsal **Život svatého Pavla Poustevníka** a také přeložil **Pachomiovu řeholi**. Jeronýmův přítel Rufinus z Aquileje v klášteře v Jeruzalémě přeložil významný spis **Dějiny mnichů v Egyptě**. Cestovatel Postumianus poskytl historiky a vyprávění o mniších významnému autoru Sulpiciovi Severovi, který na jejich základě sepsal vlivný spis **Rozpravy** (okolo r. 430). Na Západ pronikaly také výroky církevních otců, které se brzy ustálily do obsáhlého korpusu tzv. **Apothegmat**.

Stejně tak významnou, ale věcně přesnější a spirituálně obsáhlejší bylo dílo skythského mnicha Jana Cassiána. Především jeho **Konference**, které věrně zachycují étos i učení poustevních otců.

Cassiána na Západ vyhnal prudký spor o Origena. Usadil se v Galii, kde sepsal zhuštěný výklad moudrosti otců. Jeho spisy významně ovlivnily například svatého Benedikta.

Cassián sepsal vysloveně pro mnišskou komunitu v Aptu v Provence, kterou sám založil, tzv. **Institutiones** neboli soubor poučení o cenobitském životě. Jedná se o první původní mnišský spis, který vznikl na Západě. V r. 420 založil Cassián dvojkláster v Marseilles.

Svatý Martin

V opačném směru, tedy ze Západu na Východ, se kvůli věroučným sporům a pronásledování dostal biskup **svatý Hilarius z Poitiers** (315–367). V době, kdy u císařského dvora zvítězila ariánská hereze, uprchl do Malé Asie, kde se seznámil s klášterním životem. Po návratu domů začal podporovat skupinu asketů a současně se stal ochráncem a učitelem svatého Martina z Tours, který se v Galii usídlil roku 360.

Pod vlivem
svatého
Hilaria

Svatý Martin z Tours je patrně nejvýznamnější postavou galského monasticismu. Než se stal biskupem, byl římským vojákem. Obrat v jeho životě způsobilo právě setkání s monasticismem. Nejprve se uchýlil do samoty nedaleko Milána, odtud ho vylákala skvělá pověst svatého Hilaria z Poitiers. Právě díky jeho vlivu byl jmenován biskupem v Tours. Nicméně ani biskupský úřad neoslabil jeho zápal a oddanost mnišskému ideálu. I jako biskup lpěl na životním stylu poustevníka. To bylo na Západě nevídané. V r. 372 vytvořil ze svých žáků mnišskou osadu v Marmoutieru. Jeho životopis sepsaný Sulpiciem Severem pod názvem **Život svatého Martina** nese zjevnou stopu vlivu poustevníků z Nitrije a Scetis. Kniha se na Západě stala bestsellerem a byla mocným impulzem pro rozvoj klášterního hnutí v Galii.

Kolonie asketů a centra učenosti

Právě tento vliv vyvolává nejprve slabý, ale stále sílící proud zájemců o mnišství, kteří putují ze Západu do Sýrie a Egypta. Přirozeně, že v centru pozornosti těchto zájemců je také mnišství v Palestině a Judeji. Nejvýznamnějším z nich je učenec **svatý Jeroným**. Dále to byli bohatá vdova Melánie a Jeronýmův přítel Rufinus, kteří v Jeruzalémě **na Olivetské hoře založili dva kláštery** (ženský a mužský). Tento klášter/dvojklášter se stal jádrem kolonie západních asketů ve Svaté Zemi.

Také svatý Jeroným se rozhodl své poustevnické povolání realizovat v Sýrii v jeskyni v chalkidské pustině a v betlémské jeskyni v Palestině. Zde se naučil biblické jazyky a překládal Svatá Písma. Pod jeho vlivem římské šlechtičny Marcella a Paula proměnily své sídlo na Aventinu na klášter.

Významným poutníkem na Východ byl také Honoratus. Ten pod vlivem své pouti někdy po r. 410 založil na ostrově **Lérins klášterní cenobium s přidruženými poustevnami** pod správou opata (vliv irského mnišství – Aidan, sv. Bonifác). Lérins se stalo doslova magnetem pro budoucí mnichy. Současně vyrostlo v kvetoucí a významné centrum učenosti. Někteří autoři o něm pro velký počet biskupů, kteří byli z tohoto kláštera vybráni z mnichů, hovoří jako o líhni biskupů.

Přesto mnozí biskupové hleděli na klášterní hnutí s podezřením. Důvodem byla především jejich nápadná a občas i násilnická role ve věroučných sporech. To změnil až sílící vliv asiliánské a benediktinské observance. V r. **451 chalcedonský koncil ustanovil, že kláštery budou napříště spadat pod biskupskou jurisdikci**. Současně ale existuje i druhý směr ovlivňování. Biskup svatý Augustin se například domnívá, že jediný způsob života hodný biskupa, je ten mnišský. Nebezpečná dichotomie mezi mnišstvím a církevní hierarchií byla zažehnána.

Řád benediktinů

V šestém století se na scéně objevuje nová významná zakladatelská osobnost – **Svatý Benedikt z Nursie**. Jeho postava je tak významná, že se stal nejen patriarchou západního mnišství, ale také jedním z patronů Evropy. V jeho době byla Západořímská říše složena z řady nestabilních germánských, barbarských království. Itálie byla kolonizována Ostrogóty. Císař Justinian se ji snažil přičlenit zpět k Východořímské říši, což vyvolává ničivé války. Řím se ocitá v troskách.

V této době sepisuje **svatý Řehoř Veliký** své čtyři knihy **Rozprav**. Jedná se o sbírku životopisů italských opatů a biskupů. Zbídačení obyvatel zničeného Říma a Itálie pustošené Langobardy jsou posilováni vědomím, že je Bůh neopustil. Základem jejich naděje se stává svatost mnichů a biskupů navzdory skutečnosti, že i tak významné stavby jako jsou kláštery založené svatým Benediktem Subiaco a Monte Cassino jsou v troskách.

Svatý Benedikt studoval původně svobodná umění. Zde sklíčen zhýralým životem ostatních studentů rezignuje na závěrečné zkoušky. Na tři roky se stahuje do samoty nedaleko **Subiaca**. Postupně za ním přicházejí jeho žáci. Ty shromažďuje do dvanáctičlenných skupinek v čele s opatem. Nakonec se přesouvá na Monte Cassino, kde zakládá nejvýznamnější evropské klášterní centrum. Dalším jeho významným duchovním počinem je sepsání **tzv. Benediktovy řehole**, které se stává doslova přelomovým okamžikem dějin mnišství. Nedávné bádání však prokázalo, že Benediktova řehole není tak převratná, jak se dlouho zdálo, ale jsou v ní obsaženy např. řehole Cesaria z Arles nebo tzv. Mistrova řehole, které navazují a čerpají z východní mnišské tradice. Benediktova řehole patří do skupiny navzájem úzce provázaných klášterních řeholí, jejichž nejdůležitějším zdrojem je tzv. Mistrova řehole. (nedávno byla objevena Euquippiova řehole z kláštera Lucullam nedaleko Sorrenta. Z Mistrovy řehole Benedikt převzal doslovně kapitoly o poslušnosti a pokoře, ale rozdílné je např. vnímání role opata. Opat svou autoritu uplatňuje nasloucháním bratřím. Mistrova řehole říká, že nikdo nemá nabízet rady bez vyzvání, Benediktův opat je volen, Mistrův si vybírá nástupce.

Nejstarší dochovaná kopie Benediktovy řehole je z r. 750 a je uložena v Anglii.

Vzácný je také opis rukopisu řehole, který byl zhotoven v Cáchách z kodexu opsanému přímo z rukopisu na Maonte Cassinu, který Theodemar, opat Monte Cassina, poslal Karlu Velikému. Nyní je uložen v St. Gallenu.

Mnichova profese

Benedikt vnímá klášter jako rodinné sídlo a společenství jako rodinu. Klíčovou postavou je osobnost opata (otce), kterému pomáhají probošt nebo převor, děkan a správci. Ti, kdo cítí povolání k poustevnictví, se nejdříve musí podílet na klášterním životě a podrobit se cvičení. Duchovní život mnicha je neustávajícím bojem proti démonům. Benedikt je vůči poustevníkům a jejich motivacím opatrný. Klíčovým principem společného života je poslušnost. Ta vyžaduje niterný volní souhlas nikoliv konformitu. Jako taková slouží jako lék proti duchovní pýše. Mniši skládají slib **stabilitas loci**, který mnicha váže k místu jeho profese. Každý mnich musí před přijetím do řádu projít ročním noviciátem, obdobím příprav a zkoušek. Klášter je také vnímán jako místo přijetí. Hosté jsou přijímáni jako Kristus. Hlavní autoritou není představený, ale řehole. Díky tomu se lidé na mnichy začali dívat jako na ty, jejichž život se řídí kodexem – **řádový život**. Klášter je současně hospodářskou jednotkou, vlastní budovy a pozemky.

Mnichův život

Benedikt vytvořil klášterní **pospolitost jako scolu** / elitní sbor – vojenský termín odkazující na nějaký oddíl domobranu bránící město/.

- Mnich spí 8 hodin denně (v létě 6 + 2 odpoledne).
- Mnich se postí od masa (nemocní mají výjimku).
- Modlitby začínají již ve dvě hodiny ráno (v zimě ve tři) zpíváním nokturna, krátké obřady se zpívají vždy po třech hodinách a končí krátkou modlitbou kompletáře při západu slunce. Během týdne se tak odezpíval celý žaltář.
- O nedělích a svátcích se slavila mše svatá (od r. 826 se opaty stávali pouze kněží).
- Mlčení trvá téměř neustále, při jídle jeden z bratří předčítá. V noci je Silentium Maior.

Zahálka je vnímána jako nepřítel ducha, mnich bojuje proti tzv. polednímu démonu (acédii), mniši z Bobbia vysázeli na ligurském pobřeží olivové háje. Mniši se také věnovaly tzv. duchovní četbě – **Lectio divina**.

Kláštery a literární kultura

Deváté století je obdobím učených opatů. Benediktinské kláštery sehrály rozhodující roli při předávání literární kulture starověku středověkému světu. V podobném smyslu hrály ale významnou roli i ostatní klášterní centra jako např. klášter v Bobbiu nebo klášter Vivarium v jižní Itálii.

Cassiodorus
a Vivarium

Vivarium založil senátor, gótský ministr, spisovatel, filosof a římský prefekt za císaře Teodoricha **Cassiodorus**. Ten se zde vysloveně zaměřil na spojení mnišství a vzdělanosti. Vzdělanost vnímal ve dvou rovinách, jako božskou a světskou. K té světské patřilo studium světských klasiků kvůli lepšímu pochopení Svatého Písma. Také u benediktinů si každý rok mnich na počátku postního období půjčoval z knihovny tlustý svazek, který měl za úkol za rok nastudovat. Ke vzdělávání mladíků a oblátů v klášterních školách se používali i klasici.

To byl i jeden z důvodů, proč byli panovníci v osmém století ochránci a mecenáši klášterů.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Neklidné je srdce lidské, dokud nespočine v Tobě, ó Bože.

(Svatý Augustin)

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Druhá kapitola čtenáře seznamuje s vývojem mnišství v Západořímské říši. Také zde podobně jako na Východě sehrála významnou roli osobnost svatého Atanáše. Ten jednak napsal knihu o životě svatého Antonína Poustevníka, která se stala na Západě doslova bestsellerem a zažehla jiskru zájmu o mnišství mezi intelektuálními a šlechtickými kruhy. Jistou roli tato kniha sehrála i v případě konverze svatého Augustina ke křesťanské ortodoxii. A pak se důležitým spouštěčem staly osobní Atanášovy návštěvy Trevíru během jeho vyhnanství.

Atanášova kniha však nebyla jediným mostem mezi Východem a Západem. Dalšími byly překlady Rufína z Aquileje Dějiny mnichů v Egyptě, Jeronýmova kniha Život svatého Pavla, nebo Rozpravy Sulpicia Severa, která sepsal na základě vyprávění cestovatele Postumiana. Na Západ se také šířily zápisy o životě a výrociích poustevníků Apofthegmata. Dalším mostem byly přesuny asketů oběma směry mezi Západem a Východem. Nejvýznamnější autoritou, která se z Východu usídlila na Západě, byl zakladatel a iniciátor klášterního hnutí na Západě Jan Cassián, ze západních autorit, které navštívily východní poustevny a cenobia byl svatý Hilarius z Poitiers. Ten následně ovlivnil další významnou zakladatelskou osobnost svatého Martina z Tours, který zakládá mnišskou osadu v klášteře v Marmoutier. Vysloveně osobní zkušenost s východním mnišstvím podstoupil svatý Jeroným, který pro mnišství a asketický život nadchl celou řadu svých žáků a stoupenců. Jeroným nebyl jediný učenec, který se nadchl pro mnišský ideál. Dalším byl Honoratus, který po návratu z pouti na Východ založil r. 410 slavný klášter Lérins, který se stal brzy významným kulturním centrem, centrem učnosti a také líhní mnichů-biskupů. Právě toto hnutí způsobilo reformu v samotné církevní biskupské hierarchické organizaci církve a předznamenal další vývoj.

Tento vývoj připravil cestu pro přelomový okamžik v dějinách mnišství, ale také křesťanství i v dějinách evropské kultury, kterým bylo založení benediktinského řádu a sepsání benediktinské řehole. Ta zásadním způsobem stabilizovala a spirituálně konsolidovala mnišský život. Benediktinské kláštery se stávají stabilními centry duchovního i kulturního života a současně se podílejí na rozvoji hospodaření v daném regionu. Podobně konsolidoval mnišský život i Benediktův současník a významný učenec

Cassiodorus v klášteře Vivarium.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

VENTURA, Václav : *Spiritualita křesťanského mnišství*, Praha, Benediktinské opatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově, 2006.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

Jan Cassián, Rozpravy Sulpicia Severa, Sv. Řehoř veliký rozpravy, Život svatého Martina, Benediktova řehole, Mistrova řehole, Pachomiova řehole, Apofthegmata. Regula Benedicti – Řehole Benediktova, Praha, Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, latinsko-české vydání Georg 1998.

HOLZHERR, Georg: Řehole Benediktova / uvedení do křesťanského života (komentář textu řehole), Praha, Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2001.

HERWEGEN, Ildelfons: Smysl a duch Benediktovy řehole (komentář), Vyšší Brod, Cisterciácké opatství Vyšší Brod 2008.

NIGG, Walter: Benedikt z Nursie – otec západního mnišství, Praha 1991, Zvon Columba Stewart, OSB – Modlitba a komunita / Benediktinská tradice, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2004.

GRÜN, Anselm: Svatý Benedikt z Nursie / Učitel duchovního života, Praha, Vyšehrad 2004.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co charakterizuje počátky mnišství na Západě?
2. Jaké jsou hlavní osobnosti, které prostředkovaly přenos východního mnišského ideálu na Západ?
3. Jaká jsou základní díla, která sehrála významnou roli v šíření východního mnišského ideálu na Západě?
4. Čím je významný vliv díla Jana Cassiána?
5. Co jsou to dvojkláštery?
6. Vyjmenujte hlavní postavy mnišské učenosti na Západě! Čím jsou významné?
7. Co patří mezi hlavní charakteristiky benediktinské spirituality?
8. Co znamená mnichova profese?
9. Jaká jsou pojítka mezi benediktinskými kláštery a klášterem Vivarium?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

3. IRSKÉ MNIŠTVÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Třetí kapitola čtenáři přiblíží problematiku naprosto unikátní fenomén irského mnišství. Následně se zaměří na jednotlivé zakladatelské osobnosti, které proměnily Irsko v tzv. ostrov mnichů. Zvláště nás bude zajímat osobnost svatého Kolumbána a kláštery, které založil. Vliv a dosah šíření irského mnišství nás posléze zavede nejprve do Anglie, kde se protne irská, galská a římská církevní a mnišská tradice. Také zde se zaměříme na významné osobnosti a nejlivnější kláštery. Pak se vypravíme do Duryňska, Fríska a Německa, kam se na své misijní cestě vypravil anglický mnich ovlivněný irskou mnišskou spiritualitou svatý Bonifác. Nejvýznamnějším klášteřem, který založil, byla Fulda v Hesensku. Na závěr se krátce zastavíme u Bodamského jezera, kde na ostrově Reichenau založil významné klášterní centrum sv. Pirmin, abychom kapitolu uzavřeli poukazem na úpadek prvotních mnišských ideálů v osmém století.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:

Jaké jsou počátky irského mnišství.

Jaké jsou hlavní osobnosti a nejvýznamnější kláštery irského mnišství.

Jak se rodí irská tradice iluminovaných evangelií.

Jak irské mnišství ovlivnilo církevní život v Anglii.

Kde byly napsány Dějiny kmene Anglů Bedy Ctihodného.

Kudy vedla misijní cesta svatého Bonifáce a co po sobě zanechala.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Radegunda, svatý Kolumbán mladší, svatý Kolumbán starší, svatý Havel, svatý Patrik, svatý Finnian, Clonmacnoise, svatý Kevin, Glendalough, Book of Kells, evangeliář z Echternachu, Luxeuil, crossfigill, smíšená řehole, paruchia, svatý Beda, svatý Bonifác, Fulda, Reichenau, svatý Pirmin

Sv. Kolumbán mladší a toulaví mniši

Mise v Gálii

V šestém století se vliv spisu Sulpicia Severa o životě svatého Martina rozšířil mezi germánskými národy natolik, že zde vyvolal doslova svatomartinský kult. Ten se rozšířil také mezi Franky, kteří ho v době panování Merovejce Chlotara I. přijali za národního světce. V té době Chlotar I. zjal durynskou **princeznu Rade Gundu** (ještě jako dítě) a později se s ní oženil. Jenomže ona se ještě před sňatkem rozhodla, že povede asketický život. Svatá Rade gunda nakonec opustila královský dvůr a usadila se v Poitiers, kde založila ženský klášter Svatého Kříže, pro který získala pozůstatek Svatého Kříže. Po její smrti v r. 587 ale horlivost jeptišek upadla, chtěly, aby se s nimi jednalo podle jejich urozenosti. A právě v tu chvíli do Galie pronikl mocný klášternický impuls z Irska, který zdejšími kláštery vdech novým životem. Hlavním protagonistou této změny byl **svatý Kolumbán mladší**.

Kolumbán přistál v Galii spolu s 12 spolubratry v r. 591. Odtud se vydal do Švábska, kde se u Bodamského jezera oddělil od svého věrného druha **svatého Havla**, a pokračoval do severní Itálie. Zde byl přijat králem Agilulfem, pro kterého vykonal diplomatickou misi u papeže. Ten mu z vděčnosti daroval pozemek v Apeninách, na kterém Svatý Kolumbán mladší založil slavné klášterní a kulturní centrum **Bobbio**. V tomto klášteře r. 615 zemřel. Kolumbánova mise byla hlavním vojem první invaze irského mnišství na kontinent.

Počátky mnišství v Irsku

Ještě před příchodem Irů máme v pátém století doložený kontakt mezi Británií a Galií. V té době například ve Walesu a ve Strathclydu existoval klášterní život. Nicméně teprve misie **svatého Patrika**, který zemřel v r. 591, vytvořila v Irsku biskupskou organizaci. V šestém století následoval prudký rozvoj a zakládání klášterů. Zásadní roli zde sehrál tak řečený „učitel svatých“ **svatý Finnian**, který založil klášter Clonard. Jeho žáci založili další významné kláštery jako Clonmacnoise, Clonfert nebo Terryglass. Ve stejné době založil **svatý Kolumbán starší**, významná klášterní a kulturní centra Derry, Durrow a klášter na ostrově Iona. **Svatý Kevin** zakládá klášter **Glendalough**.

Irští mniši ještě nedokázaly stavět velké budovy, do kterých by se vměstnala celá klášterní komunita, a tak byly jejich kláštery složeny z několika malých budov a kostelíků obklopených zdí. Jednalo se tedy o cenobia, nicméně nezděná se zde vyskytovali také poustevníci. V devátém století zde vznikl text *Catalogus Sanctorum Hiberniae*, který rozděluje irské světce do tří stavů. Nejvyšším stavem jsou zde poustevníci. Nejstarší nám byl mnichův život hrdinným a nelídným bojem, jehož cílem bylo pokořit vlastní svévoli známou irskou řeholí je řehole svatého Kolumbána mladšího. Z Kolumbánova hlediska a lákání smyslů. Do dnešních dnů se dochovala také jeho kázání a tzv. Kniha pokání. Veškerá asketická praxe měla mnicha přivést k jednotícímu prožitku Boha. Mniši se například modlí žaltář ve stoje ponořeni do ledové vody, nebo se modlí ve stoje s rozpraženými pažemi. Tato praxe tzv. **crossfigill** v Irsku přetrvává dodnes.

Zajímavý je také vztah mnichů ke vzdělanosti. Mniši se v kláštrech učili latinsky, přičemž například úroveň Kolumbánovy latiny, který, než se vydal na pouť Evropou, učil mnichy v Bangoru, připomíná Vergilia nebo Ovidia. O Irských klášterních školách se historik svatý Beda zmiňuje s posvátnou úctou. Již děti se v kláštrech učily opisovat knihy polouнциální písmem, které posléze irští misionáři přenesli do Anglie, do scriptorií st. Gallenu nebo Bobbia aj. Mniši nebyli jen skvělí kopisté, ale také skvělí iluminátoři se zálibou pro zoomorfní postavy. Některé z jejich děl jako **evangelium z Echternachu**, **Lindisfarnská evangelia** nebo **Book of Kells** patří mezi národní poklady a nejvýznamnější příklady světového knižního umění.

Pastýřkou jednotkou byla v Irsku tzv. „paruchia“, tedy oblast závislá na klášteře. Jejím duchovním vůdcem byl opat, který byl v některých případech i biskupem. Jednalo se o systém, který byl předchůdcem dnešních farností. Tuto strukturu irští mniši zavedli nejen v Irsku, ale také ve Walesu a v Británii. Její rozvoj byl zastaven až synodou ve Whitby r. 664.

Svatý Kolumbán mladší a klášter Luxeuil

Patrně jednou z nevlivnějších postav irského mnišství, která působila na kontinentě, byl svatý Kolumbán mladší, který své první klášterní centrum na kontinentě založil v Luxeuil. Kolumbán své misijní úsilí zaměřil v Galii zejména na panovnický merovejský dvůr a dvorskou šlechtu. Nejenže byl ve svém úsilí úspěšný, ale ještě se mu, navzdory svému přísnému režimu, v těchto kruzích dařilo získávat nové zájemce o mnišský život.

Podobně jako dříve klášter Lérins se Luxeuil stal líhní mnichů-biskupů. Jen v sedmém století jich odtud vzešlo celkem jedenáct. Podle luxeuilského vzoru smíšených, ale oddělených dvojklášterů pod vedením abatyše, kde se mniši a mnišky scházely společně jen v kostele, vznikly desítky dalších klášterů. Při prosazování Kolumbánova klášternického vzoru pomáhala nejen místní šlechta, ale také ženy z panovnické dynastie Merovejců. Například manželka Chlotara II. a regentka Chlotara III. **Bethilda** sehrála důležitou roli při prosazení luxeuilské smíšené řehole v klášteře St. Denis, sv. Martin v Tours, Saint-Germain v Auxerre apod. Založila a vybavila například kláštery Corbie, Journe nebo Chelles, ve kterém také pokojně zesnula.

Další významnou ženou panovníka, která se nadchla pro klášterní hnutí irského typu, byla manželka Pipina Staršího **Itta**. Ta v r. 640 založila a vybudovala klášter v Nivelles, který také převzal smíšenou řeholi z Luxeuil. Ji zaujaly Kolumbánovy liturgické zvyklosti natolik, že se rozhodla své jeptišky nakazit irským nadšením pro vzdělání, a tak poslala do Irska poselstvo pro mnichy, které měly sestry naučit liturgickému zpěvu.

Smíšená řehole svatého Benedikta a svatého Kolumbána z Luxeuil byla přijímána nejen v Galii, ale také ve Španělsku. Zde se v r. 589 obrátil vizigótský král Rekkared na katolickou víru a vzal si klášternictví pod svou záštitu. V r. 629 přijal luxeuilskou řeholi slavný klášter Solignac. Tzv. kompilace Regula Communis připisovaná svatému Fruktuosovi z Bragy ze sedmého století již předpokládá existenci dvojklášterů.

Šíření benediktinského pojetí klášterního života souviselo s kultem sv. Benedikta.

Tomu dala v 7. st. popud doslova senzační krádež ostatků svatého Benedikta mnichy z opatství Fleury (dnes známé jako st. Benoît sur Loire). Ne náhodou si právě ve franských královstvích získala řehole svatého Benedikta své výsadní postavení, které se odtud posléze šířilo dál.

Mnišství v Anglii

V sedmém století se v Anglii propojili tři tradice: galská, irská a římská. Obecně se má za to, že první benediktinské opatství bylo založeno Augustinem z Říma v Canterbury. Jenomže v Římě byla sice řehole sv. Benedikta známa, ale před desátým stoletím ji žádný římský klášter nepřijal za výlučnou.

První vlna zakládání klášterů v Anglii nastala po Aidanově misijní výpravě do Northumbrie. Aidan založil první klášter na ostrově **Lindisfarne**. Jeho spiritualita nebyla nepodobná té Kolumbánově na Ioně. Také zde se misionáři obraceli na panovnické dvory a skutečně se jim podařilo přimět northumbrijské krále ke spolupráci. Ti je posléze vybavovali pozemkovým majetkem podle galského vzoru. Galský vliv se projevil i v tom, že v Anglii byly zaváděny dvojkláštery galského typu. Zdejší abatyše často pocházely z královských rodů. Například **svatá Hilda** učinila z Withby jedno z nejtvůřivějších středisek anglického křesťanství v generaci před Bedou Ctihodným. Zde vychovávala duchovní pro anglickou církev, která byla svojí povahou ještě misijní a veškeré tradice přenášela výhradně jen ústně. Svatá Hilda si uvědomila katechetický význam náboženské epiky. Spřátelila se s básníkem-rolníkem **Caedmonem**, a stala se jeho podporovatelkou. Přesvědčila Caedmona, aby vstoupil do kláštera a vedla ho k tomu, aby zde skládal básně na biblická témata. Caedmon se nikdy nenaučil psát.

Prvním klášterem, který byl založen výhradně na benediktinské řeholi, byl pravděpodobně **Ripon** opata Wilfrida. Wilfrid pod vlivem římského stavitelství započal s neúnavnou stavební činností, budoval kostely a krypty. Nicméně i zde v consuetudines z Riponu objevujeme eklektické prvky, které představu o výhradním benediktinském vlivu nabourávají.

Kombinaci římských, galských a irských tradic nalzáme i u slavných klášterů **Wearmouth a Jarrow**, které založil Benedict Biscop. Ten po návratu z pouti do Říma strávil jistý čas v Lérins, kde složil i řeholní sliby. Vrátil se do Anglie, kde kontroloval život a dodržování řehole v klášteře sv. Pavla v Canterbury. Pak odchází a zakládá kláštory Wearmouth a Jarrow, které zasvěcuje sv. Petru a Pavlu. Zasvěcení klášterů jednoznačně deklaruje vazbu na Řím. Právě do Wearmouthu vstoupil Beda (672–735), autor literárního veledíla **Církevní dějiny kmene Anglů**, které přinesly úplně nový způsob psaní dějin.

V podstatě se jednalo o jakousi reportáž z dějin osmého století.

Sv. Bonifác a Německo

Van Geest Jak sílila anglická církevní a klášterní organizace, probouzel se také misijní duch. Angličtí duchovní dychtili obracet na víru své pohanské příbuzné ve Frísku a Německu. Celou akci zahájil r. 678 Wilfrid ve Frísku. Ve šlépějích této mise se vypravil do Durynska **svatý Bonifác**. Jemu se podařilo zřídit biskupskou organizaci německé církve a byl dokonce vyzván dalšími vládci, aby reorganizoval církevní organizaci v jejich zemích. Tak se franská církev dostala so konstitučního vztahu s římskou církví. Nejvýznamnějším klášterem, který Bonifác na své cestě založil v r. 744 ve spolupráci s austrasijským králem Karlomanem, byla **Fulda** v Hesensku.

Významným klášterním centrem se stal také ostrov **Reichenau** na Bodamském jezeře, který založil uprchlík ze Španělska, prchající před Araby, sv. Pirmin. Tento úspěch mnichů - misionářů, kteří spolupracovali s vládci, byl také příčinou budoucího úpadku. Panovníci si nad kláštery vymíňovali příliš velké nároky. Často kláštery darovali za nějaké zásluhy, nebo je používali na světské účely. Světský duchovní a významný učenec Alquin například dostal od Karla Velikého celkem šest opatství. Ne každý ale ctil klášterního ducha tak jako Alquin. Kláštery začínají upadat.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Z Kolumbánova hlediska byl mnichův život hrdinným a nelítostným bojem, jehož cílem bylo pokořit vlastní svévoli a lákání smyslů.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Často se setkáváme s tvrzením, že irské mnišství je unikátním příkladem přetrvávání pohanských kultů a rituálů pod křesťanským pláštěm. Analýza irské mnišské spirituality nám však odhaluje poněkud odlišný příběh. Irské mnišství v sobě nese velmi výrazný odkaz východní mnišské spirituality prvotních poustevníků a cenobitů. V šestém století po Kristu se Irsko stalo doslova duchovní mnišskou mocností s překypující vitalitou, která se začala neodolatelným způsobem přelévat přes hranice Irska. Velké množství nejvýznamnějších evropských klášterních center jako jsou například klášterní centra v Bobbiu v Itálii, ve Fuldě v Hesensku, v St. Gallen, v galském Luxeuil, v Corbie, na Ioně, v Lindisfarne aj. bylo výrazně ovlivněno irskou mnišskou tradicí. Irští mniši nezakládali jen cenobitské kláštery, ale na mnoha místech stáli také u zrodu církevní organizace. Z hlediska specifických rysů se u irských mnichů setkáváme s modlitbami ve stoje, ve vodě, s roztaženými pažemi do podoby kříže. V Luxeuil vzniká Kolumbánova „smíšená řehole“ **svatého Benedikta a svatého Kolumbána**, která se po jistou dobu šíří i do dalších klášterů. Doputuje například i do španělského kláštera Solignac, do francouzského St. Denis, Corbie, Chelles, Jouarre. Specifickým zde prvkem byla jednak ženská vzdělanost a také významná role žen. Smíšené kláštery měly opatku.

Irské mnišství ovlivnilo velmi výrazně církevní organizaci a klášterní život v Anglii, ve Švábsku, ve Frísku, v Hesensku, v Duryňsku, v Německu i v Itálii. V Irských klášterech se kladl velký zřetel na literární kulturu, vzniklo zde moderní polounciální písmo, v tamních skriptoriích se opisovaly a iluminovaly vzácné knihy. Některé z nich jsou dodnes považovány za nejvýznamnější skvosty knižního umění. Nicméně tento úspěch byl také základem budoucího úpadku klášterní disciplíny a zápalu pro mnišské ideály.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

DAVIES, Norman: *Ostrov: dějiny*, Praha: Jiří Buchal - BB/art, 2003.

VOPATRNÝ, Gorazd Josef: *Keltské křesťanství*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

LOSACK, Marcus: *Keltské křesťanství. Getsemany*, 045-11/1994.

CAHILL, Thomas: *Jak Irové zachránili civilizaci*, Praha: Pragma 1998.

ZIESCHEOVÁ, MARIA CALASANZ: *Poutník*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2014.

ZIESCHEOVÁ, MARIA CALASANZ: *Dokonalá svoboda*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2011.

ZIESCHEOVÁ, MARIA CALASANZ: *Prázdné ruce*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2013.

ZIESCHEOVÁ, MARIA CALASANZ: *A vody plynou*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2001.

BEDA CTIHODNÝ: *Církevní dějiny národa Anglů*: Praha, Argo 2008.

KONTROLNÍ OTÁZKY

10. Čím se vyznačuje irská mnišská spiritualita?
11. Jaké významné kláštery jsou spojené s působením irských mnichů?
12. Co znamená crossfigill?
13. Co jsou to smíšené kláštery a čím se vyznačují?
14. Jak souvisí irské mnišství s knižní kulturou?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Otázku číslo 8 zpracujte jako samostatnou esej a uveďte konkrétní aplikace. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

4. CLUNYJSKÁ REFORMA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Postupný rozpad Západořímské říše se podepsal také na úpadku institucí. Neustálé vpády nepřátel destabilizovaly společnost ve všech oblastech a současně jí nedovolovaly se konsolidovat. Dochází k velkému kulturnímu a také duchovnímu úpadku. Patrně jedinou kulturotvornou silou, která dokázala zachovat kontinuitu vzdělání, práva, duchovních tradic i umění byly kláštery. Ty stále více nabývaly na společenském významu. Také ony podléhaly úpadku, korupci a devastaci, nicméně měly v sobě velký ozdravný a obrodný potenciál regenerace, rekonstrukce a adaptace, který postupně prokvasil celou společnost. Čtvrtá kapitola čtenáři osvětlí hlavní spojitosti úpadkem a regenerací klášterního života. V úvodu kapitoly se budeme zabývat pokusem Benedikta Aniánského o reformu. Následně se blíže podíváme na okolnosti založení reformního kláštera v Cluny a na hlavní opaty svatého Berna, svatého Majola, svatého Odilona a svatého Hugona, kteří stáli za jeho vzestupem. Reforma neprobíhala pouze ve Francii, a tak se znovu vrátíme do „Německa“ nebo do Anglie, abychom se dotkli druhé vlny tamního klášterního hnutí. Nakonec si přiblížíme, jakým způsobem probíhal život v klášteře a čím se vyznačoval.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jaké jsou základní atributy reformy Benedikta Aniánského.
Co charakterizuje jednotlivé fáze budování opatství v Cluny.
Jakými rysy se vyznačuje život v klášteře v období clunyjské reformy.
Jak vznikly anglické katedrálí kláštery.
Jaký mezi clunyjskou reformou a reformou církve.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Benedikt Aniánský, klášterní školy, opatství v Cluny, svatý Berno, svatý Majolus, svatý Odilon, svatý Hugon, Řehoř VIII., Urban II., Hirsau, Gorze, svatý

Dunstan, svatý Ethelwold, svatý Oswald, Glastonbury, katedrální kláštery, Petr Ctihodný, Regularis Concordia, kapitulní síň, dialektická metoda

Reforma Benedikta Aniánského

Zesvětšování a úpadek klášterů probíhající od konce osmého století se stále více prohluboval. Ruku v ruce s ním se však rodily také reformní snahy a pokusy o konsolidaci. Prvním výrazným úspěšnějším pokusem o reformu byla snaha Benedikta Aniánského (750-821) o přísnější zachovávání Řehole. Benediktovi byla svěřena pravomoc nad všemi franskými kláštery mezi Loirou a Maasou. V důsledku však jeho reforma zapříčinila odklon od původního ducha benediktinské řehole. Mniši se sice řeholi učili nazpaměť, ale současně byly zavedeny nové prvky, které řehole neznala jako například institut generálního opata, množení mší. Hlavním důvodem odklonu však byl právě důraz na návrat k duchovnímu životu. Téměř veškerá činnost mnichů byla orientována na bohoslužebnou činnost. Na manuální práci bylo zaměstnáváno služebnictvo. Nicméně významným přínosem byl vznik klášterních škol, kde se mniši vzdělávali. Ve skriptoriích se začaly masivně opisovat knihy, mnohem intenzivněji, než tomu bylo v minulosti.

Deváté století bylo stoletím plným zvrátů a změn, které ohrožovaly evropskou kulturní kontinuitu v samotném jejím základu. Synové krále Ludvíka Pobožného mezi sebou soupeřili o moc. V r. 843 došlo k rozdělení Franské říše na základě tzv. Verdunské smlouvy (jde o nejstarší francouzský dochovaný dokument). Situace vedla k další sekularizaci opatství, opuštění mnišské observance a všeobecnému zpustnutí mnichů. Do toho docházelo k častým nájezdům Vikingů a Saracénů v Irsku a Itálii. Opatství a kláštery se stávaly snadnou kořistí (Lindisfarne, Clonmacnoise, Clonfert). V roce 833 bylo vypleněno a zničeno Monte Cassino. Klášterní komunity vedly život uprchlíků. Přežilo jen několik klášterů jako ostrovů vzdělanosti (Fulda, St. Gallen nebo Reichenau opata Walafrieda Strabona).

Cluny

Jedním z klášterů, který období úpadku přečkal, bylo opatství Baume v čele s opatem Bernem. Berno se nadto spojil s akvitánským vévodou Vilémem III. A v r. 909 společně založili opatství Cluny. Toto opatství se brzy stalo vlajkovou lodí obnovy benediktinského řeholního života v intencích Benedikta Aniánského. Samotnému klášteru bylo dopřáno neuvěřitelných 140 let skvělého rozvíjení reformy pod vedením výjimečně nadaných mužů.

Na cestě
k velké
reformě
církve

- Opat a jeho obec má výhradní a nedělitelné dispoziční právo nad majetkem kláštera bez vměšování jakékoliv světské moci.
- Vlastnictví kláštera je svěřeno sv. apoštolům Petru a Pavlovi.

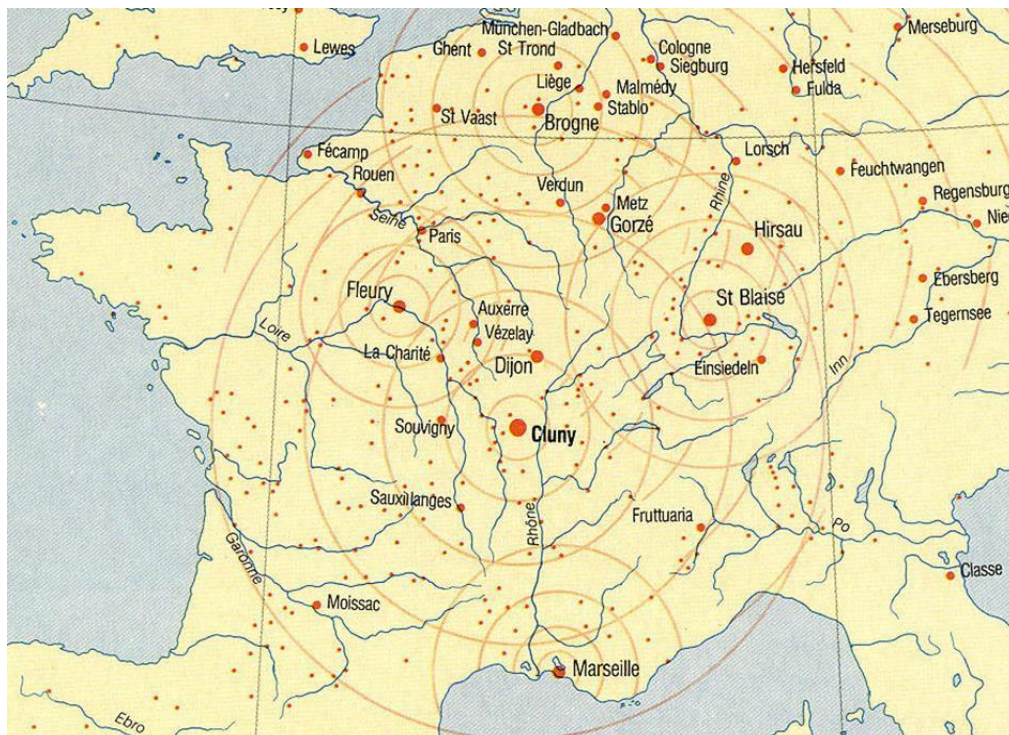
Každý z pěti prvních opatů vtiskl pečeť nejen klášteru v Cluny, ale také náboženskému charakteru své éry. Prvním opatem Cluny byl **svatý Berno**. Berno vyjednal klášteru značnou míru autonomie, která byla v jeho době naprosto ojedinělá. Vévoda Vilém v zakládací listině výslovně potvrdil, že po Bernově smrti si mniši vyberou sami opata bez jakéhokoliv vměšování vrchnosti.

Druhým opatem byl **svatý Odon** (926-944). Byl nadaným teologem, který měl v klášteře v Baume na starost novice. Právě odtud byl přiveden do Cluny. V Cluny zúročil svoji teologickou obratnost a nově nadefinoval teologii řeholního povolání i vlastní poslání opata. Sepsal v hexametrech dílo **Zaměstnání myslí**, ve kterém vytyčil mnichovo povolání jako snahu o neustálou modlitbu (především žalmů), zdůraznil význam mlčení. Znakem mnišské spirituality je podle něj také neustálá snaha o obrácení a také spolupráce s Duchem svatým. Mniši jsou letniční církví vedenou a obnovovanou Duchem svatým. Odo byl zván biskupy a panovníky, aby se ujal reformy dalších klášterů. Dokonce se ujal i reformy sekularizovaných římských klášterů. To se mu nejen dařilo, ale také docházelo k tomu, že jak se Cluny stávalo vzorem benediktinské observance, tak také ostatní kláštery tuto observanci přijímaly a přidávaly se ke Clunyjské klášterní rodině.

Dalším opat **Majolus** (965-994) navázal na Odonovo úsilí jak po stránce spirituální, tak také po stránce organizační. Majolus se původně věnoval filosofii a i když se později zřekl světské učenosti, nikdy neopustil zvyk ustavičné četby. Také on pokračoval v reformní činnosti a rozšířil Clunyjskou observanci. Když ho žádali, aby přijal papežský úřad, odmítl.

Tito tři opati učinili z Cluny centrum klášterní mapy Evropy. Avšak teprve opati **Odilon** (994–1048) a **Hugon** (1049–1109) získali pro Cluny obrovskou duchovní moc. Pod Clunyjskou observancí se přidávaly kláštery v Itálii, Španělsku nebo Francii. Přidala se i tak významná opatství jako Vézelay a Moissac. R. 1024 se opatství dostalo pod přímou pravomoc římské stolice. Odilon se také pustil do přestavby vnitřního komplexu kláštera. Na to navázal Hugon stavbou 160 m dlouhého, 30 m vysokého kostela na půdorysu patriarchálního kříže. (zde Urban II. v r. 1095 vyhlásil I. křížovou výpravu). Roku 1049 započal papež Lev IX. Nový styl papežské vlády navazující na Clunyjské reformní snahy. Do čela reformního hnutí se postavil sám papež. Začal trestat simonií, suspensí a exkomunikacemi. Jednalo se o první zpochybnění laické kontroly nad církví, které nakonec vyústilo ve spor o investituru.

Dalším úspěchem reformy byla volba nového papeže po smrti Lva IX. Stal se jím mnich z římského kláštera na Aventinu zasaženém Clunyskou reformou, který přijal jméno Řehoř VII. Při vyhrocení sporu mezi Jindřichem III. a Řehořem VII. se opat Hugon snažil o usmíření obou stran a byl strůjcem setkání v Canosse r. 1077.

V r. 1088 byl zvolen za papeže Urban II., bývalý velkopřevor z Cluny. Ovšem nebyl sám, kdo byl povolán z Cluny k nějakému úřadu. Mnozí jeho spolubratři z Cluny se stali mnichy, nebo vedli další opatství a převorství. Již na počátku 12. století však opat Petr Ctihodný usiluje o novou reformu s cílem, aby se do Cluny vrátila původní prostota.

V Německu bylo hlavním střediskem clunyského vlivu Hirsau, i když samotné opatství Hirsau ke Cluny nikdy přidruženo nebylo.

V Německu hrálo podobnou roli jako Cluny opatství v Gorze.

Jednotlivé kláštery platily Cluny roční census – daň.

V našem prostředí byl benediktinskou reformou zasažen biskup svatý Vojtěch.

V Anglii byla klášterní organizace zlikvidována v devátém století ničivou invází Dánů. O obrození se tenkrát postaraly **svatý Dunstan, svatý Ethelwold, svatý Oswald.**

Vše započalo, když král Edmund věnoval Dunstanovi Glastonbury. Zde Dunstan vybudoval mnišskou komunitu, která přijala benediktinskou řeholi. Poté se jako biskup ujal reformy diecéze ve Worcesteru, posléze v Londýně, a nakonec v Canterbury. V jeho úsilí pokračoval jeho žák svatý Ethelwold. Ten jako biskup ve Winchesteru reformoval místní kanovnickou komunitu, kterou nahradil mnichy z Abingdonu. Z exilu byl povolán svatý Oswald, aby se ujal stolce ve Worcesteru. Tito tři energičtí reformátoři byly hnací silou změn. Budovali a zakládaly mnohé kláštery. Ethelwold založil například **klášterní katedrály** v Ely, Thorney a Croylandu, kde mniši zaujímali pozici katedrální kapituly, která bývá obvykle osazena světským duchovenstvem. V r. 970 bylo do Westminsteru svoláno shromáždění opatů a abatyšů, na kterém byl zkoncipován a společně schválen kodex **Regularis Concordia**, na jehož základě se dospělo k celonárodní jednotě.

Za zdí kláštera

Život v klášteře

Samotný život v klášteře se znovu řídil podle Benediktovy řehole v duchu společného bratrského spolunažívání. Bratři spali ve společném dormitáři kompletně oblečení. Mezi druhou a třetí hodinou ranní je budil zvon. Následně přes postel přetahují přikrývku, berou si obuv, na hlavu si přetahují kuklu (anonymita) a vydávají se k nejprve k modlitbě nokturn, po dvou až třech hodinách se modlí tzv. primu, pak ve stejném odstupu tercii, sextu a nonu. Po deváté hodině dopolední (tercie) se věnují četbě a pracím. V 18:00 zpívají nešpory a za soumraku se modlí kompletář. Nadto absolvují dvě mše denně. Ranní po tercii a velkou po sextě. Mimo to jsou ještě soukromé mše. Po ranní mši vychází komunita do kapitulní síně, kde se provádí corectio fraterna. Kdo porušil řeholi, vyznává své hříchy a je mu uloženo pokání. To je sice tvrdé, ale není tvrdší než ve světě mimo klášterní zdi.

Nadto se mniši věnují administrativní práci, opisování knih, četbě a umělecké činnosti. Starý zákon například stál víc než celoroční plat kaplana, přičemž pergamentu na něj se spotřebovalo tolik, že bylo třeba stáda ovcí.

Zajímavou skutečností byla i znaková řeč, která se v klášterech vyvinula kvůli dodržování mlčení. Tato řeč byla později využita pro komunikaci s hluchoněmými (tzv. mukání).

Kláštery se také věnovali dobročinnosti a sociální podpoře. Ta byly jedinou formou podpory chudým a nemocným v tehdejší společnosti. Klášterní almužník obcházel město a pátral po chudých a nemocných. Na Štědrý večer a na Zelený čtvrtek pak kláštery pořádaly hostiny pro chudé.

Nové intelektuální a společenské prostředí způsobilo, že na konci jedenáctého století objevili učenci Západu intelektuální kapitál starověkého světa. To vedlo k revoluční změně obsahu vzdělanosti a jejích metod. Sídící centra nové vzdělanosti byly především právnické školy v Bologni a katedrální školy v severní Francii. Nová metoda vedla ke scholastickým disputacím, při kterých se nadesla otázka (questio), k ní byl připojen pečlivý komentář a následně se nad ní debatovalo. Dialektická metoda odhalovala rozpory u jednotlivých starověkých autorů a z nich těžila pro debatu na základě využívání analytické logiky.

K ZAPAMATOVÁNÍ

František Burda

Nová vzdělanost vyvěrající z klášterních škol nejen nesmírně rozšířila okruh středověkého učiva, ale navíc přivedla revoluční změnu v metodách učiva.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Rozpadání Západořímské říše se podepsalo také na úpadku církevních institucí. Dochází k velkému kulturnímu a také duchovnímu úpadku. Patrně jedinou společensky významnou kulturotvornou silou, která dokázala zachovat kontinuitu vzdělání, práva, duchovních tradic i umění byly kláštery. Také klášterní instituce podléhaly úpadku, korupci a devastaci, nicméně měly v sobě velký ozdravný a obrodný potenciál regenerace, rekonstrukce a adaptace, který postupně prokvasil celou společnost. Mnichům se často podařilo odolat výpadům nájezdných hord, a i když byly kláštery vyloupeny, nebo dokonce vypáleny, mniši se do nich vraceli z úkrytů a sebou si nesli zachráněné knihy a duchovní i kulturní tradice, ve kterých hodlali vzdělávat další generace. Nicméně i mniši cítili, že instituce klášterů potřebuje důslednou reformu. Prvním z významnějších pokusů o takovou reformu bylo působení Benedikta Aniánského. Přes veškerou snahu však v důsledku způsobilo odklon od řehole, protože ve snaze vytvořit mnichům čas pro modlitbu jim odejmul povinnost manuální práce. V Benediktových intencích pokračoval i opat Berno, který v r. 909 zakládá opatství Cluny. Mniši se vrací k intenzivnímu duchovnímu životu pod vedením několika významných opatských osobností, kteří konsolidují nejprve život v klášteře, později zavedou složitý, ale funkční organizační a hospodářský systém klášterních observancí, a nakonec svým reformním duchem zažehnou reformní snahy i v samotné církevní organizaci. Vznikají nová klášterní kulturně-správní centra jako například Hirsau nebo Gorze. V Anglii zlikvidovala téměř veškerý klášterní život invaze Dánů. Obrození nastává díky třem zakladatelským osobnostem svatému Dunstanovi, svatému Ethelwoldovi a svatému Oswaldovi, kteří se podílejí na zakládání prvních katedrálních klášterů v Anglii.

Samotný život v klášteře se vrátí k pravidelnému členění dne na úseky věnované práci, modlitbě a odpočinku. Kláštery se také stávají významnými a prakticky jedinými místy sociální podpory chudých a nemocných. Díky důslednějšímu dodržování mlčení v kláštorech, se zde rozvinul důmyslný gestický jazyk, později vhodný pro komunikaci s hluchoněmými. Revoluční se také ukázala být nová metoda studia, tzv. dialektická metoda.

Čtvrtá kapitola čtenáři osvětlí hlavní spojitosti úpadkem a regenerací klášterního života. V úvodu kapitoly se budeme zabývat pokusem Benedikta Aniánského o reformu.

Následně se blíže podíváme na okolnosti založení reformního kláštera v Cluny a na hlavní opaty svatého Berna, svatého Majola, svatého Odilona a svatého Hugona, kteří stáli za jeho vzestupem. Reforma neprobíhala pouze ve Francii, a tak se znovu vrátíme do „Německa“ nebo do Anglie, abychom se dotkli druhé vlny tamního klášterního hnutí. Nakonec si přiblížíme, jakým způsobem probíhal život v klášteře a čím se vyznačoval.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

FRANZEN, August: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

KADLEC, Jaroslav: *Dějiny katolické církve II*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1993.

SUCHÁNEK, Drahomír; DRŠKA, Václav: *Církevní dějiny. Vyd. 1*. Praha: Grada, 2013.

BROOKE, Christopher Nugent Lawrence: *Evropa ve středověku v letech 962–1154*. Praha: Vyšehrad, 2006.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Jak souvisí úpadek s reformou?
2. Jak souvisí odklon od fyzické práce v kláštorech s reformním úsilím?
3. Co znamená dormitář?
4. Jak došlo ke zničení klášterní organizace v Anglii?
5. Objasněte vztah mezi klášterní a církevní reformou.

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

5. NÁVRAT KE KONTEMPLATIVNÍMU ŽIVOTU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V páté kapitole se podíváme na další vlnu obrodného hnutí mnišského života především v jedenáctém a dvanáctém století. Náš zájem přitáhnou zejména kontemplativní řády jako kamaldolíni, valobrosiáni a počátky poustevnického hnutí v Bretagni, Burgundsku nebo Auvergne. Nakonec se dostaneme k jednomu z nejpřísnějších kontemplativních řádů – kartuziánům. Zajímat nás budou také klíčové osobnosti, jako jsou svatý Nil, svatý Romuald, Jan Gualbert z Florencie, svatý Petr Damiani, svatý Robert Molesmes, Robert z Arbrisselu, Štěpán Muret nebo svatý Bruno a Guido du Pin.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:

- Jaké jsou podoby návratu ke striktní odloučenosti mnichů od světa v 11. a 12. st.
- Jakým způsobem některé poustevnické řády předznamenávají františkánskou spiritualitu.
- Jak souvisí představa o poustevnickém životě se snahou o apoštolský život.
- Jak se mniši snaží převést ideály pouštních otců do kamenných klášterních pevností.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

kamaldolíni, valobrosiáni, kartuziáni, skriptorium, Citeaux, Grottaferrata, konvrš, svatý Nil, svatý Romuald, Jan Gualbert z Florencie, svatý Petr Damiani, svatý Robert Molesmes, Robert z Arbrisselu, Štěpán Muret, svatý Bruno, Guido du Pin

Návrat k základům

Obecné klima v západních společnostech do značné míry definováno nejen mainstreamovými proudy, ale také četnými alternativami, zvraty a reformními snahami. Jedním z takových obrodných, či reformních hnutí, které přineslo jistý společenský zvrat, byla snaha o návrat ke kořenům mnišského hnutí. Jestliže ve třináctém století mnohé farní kostely živily poustevníka, který žil zazděný v cele za kněžištěm. Tento poněkud excesivní projev duchovní horlivosti nevznikl náhodou nebo jako výstřelek chorého vědomí, ale souvisel s upřímnou snahou ušlechtlejších povah o intenzivní kontemplativní sjednocení s Bohem, která se šířila evropskými zeměmi již od jedenáctého století a trvala prakticky až do počátku třináctého století. S podobnými vlnami zájmu širší veřejnosti o kontemplativní a poustevnickou životní zkušenost se v dějinách setkáváme opakovaně.

V této atmosféře nás příliš nepřekvapí, že některé individuální snahy o kontemplativní život v ústraní se institucionalizovaly a přetavily se do podoby řádové spirituality. Ty nejvýraznější dokonce vydržely až do dnešních dnů. Za jednoho ze zakladatelů italského poustevnictví se považuje svatý Nil. Ten v r. 1004 položil základy budoucího basilánské opatství San Nilo v Grottaferratě. Název Grottaferrata je odvozen od zamřížované krypty z prvního století před Kristem, která byla v pátém století po Kristu přeměněna na kostel. Zde se zastavili sv. Nil se svatým Bartolomějem na jejich cestě do Říma.

V roce 1022 zakládá poustevník svatý Romuald v horách nedaleko Arezza klášter Camaldoli a později i řád kamaldolínů nápadně připomínající egyptské cenobitské komunity. V kopcích nedaleko Florencie zakládá do značné míry podobný klášter a řád Jan Gaulbert ve Vallombrose. Oba dva zmíněné řády založili mniši nespokojení s tradiční observancí. Vallombrosa byla cenobitským klášterem věrně respektující původní znění řehole svatého Benedikta ve striktní odloučenosti od světa. Oba řády trvaly na doslovném zachování Řehole a podrobně vymezeném využívání laických bratří (**konvršů**), kteří se rekrutovali z rolnického segmentu společnosti

Nejvýznačnější osobností italského poustevnictví v jedenáctém století byl biskup- kardinál, bojovník proti svatokupectví a jiným církevním nešvarům, svatý Petr Damián. Ten se stal současně jedním z nejpřednějších a nejznámějších autorů jedenáctého století. Původně byl učitelem gramatiky a rétoriky a následně se připojil k poustevníkům ve Fonte Avellano na horách v Apeninách.

V Apeninách se nedaleko Fonte Avellana setkáváme hned se třemi opatstvími. Všechny jsou spojeny s působením svatého Romualda. První je opatství – poustevna San Emiliano, kterou založil sv. Romuald v r. 1014. Druhé opatství Sitria založil sv. Romuald někdy mezi lety 1018 -

1020. Třetím je zmíněné opatství kamaldolínů Fonte Avellano.

Bez zajímavosti není skutečnost, že do těchto klášterů se Petru Damiánovi podařilo rekrutovat nové členy převážně mezi aristokracií a městským patriciátem.

Poustevnické hnutí v Bretagni, Maine, Burgundsku a jinde

Sílící poustevnická hnutí vznikala doslova jako houby po dešti. Jejich pojičkem byla snaha vymezit se od stávajících podob kněžského a klášterního života a obnovit praxi a ideály prvotních dob mnišství. Například usilovaly o znovuzavedení fyzické práce do denního rozvrhu mnichova života.

Právě tyto hodnoty a ideály inspirovaly a nadchly **svatého Roberta Molesmes, svatého Štěpána Hardinga a svatého Albericha**, tři rebelující benediktiny a několik dalších poustevníků k založení opatství Molesmes a později k založení kláštera v bažinách Citeaux.

Podobné cíle ve shodě s původní předlohou benediktinské řehole měly i řády Tiron založený v r. 1109 a řád Savigny, který v r. 1147 splynul s řádem cisterciáků.

Patrně nejvýznamnější postavou francouzského poustevnického hnutí byl Bretonec **Robert z Arbrisselu**. Ten opustil kněžskou i učitelskou dráhu a uchýlil se k životu poustevníka. Podle něj byl apoštolský život spojený s životem kočovného kazatele a představoval také život v naprosté chudobě. Tím doslova předznamenal spiritualitu žebravých řádů, které se objevily na scéně třináctého století. V roce 1100 založil Robert z Arbrisselu dvojklášter **Fontevrault** v jehož čele stála abatyše. Klášter se stal mauzoleem anjouovské dynastie, když si ho Eleonora Akvitánská vybrala jako místo odpočinku Jindřicha II. v r. 1189.

Ještě radikálnějším pokusem o institucionalizaci samotářského života byl vznik řádu **Grandmont** založený Štěpánem Muretem z Auvergne. Štěpán se kolem r. 1076 odebral do poustevny zvané Muret v Limousin. Zde si po čase uvědomil, že je představeným a duchovním vůdcem poustevnické skupiny. Po jeho smrti se komunita uchýlila do Grandmontu v La Marche. Zde se jim začalo přezdívat „bonshommes“. Znakem řádu byla radikální chudoba, mniši se, pokud jde o stravu, spoléhali na almužnu. Mniši i konvrši sdíleli společné prostory, dormitář, refektář i kapitulní síň.

Návrat
k chudobě

Kartuziáni

Teprve kartuziánům se podařilo přenést ideál pouštních otců do kamenných pevností klášterů. Hybatelem kartuziánského hnutí byl svatý Bruno z Kolína. Také on dosáhl významných úspěchů v kariéře. Byl kancléřem a učitelem klášterní školy v Remeši. Kolem roku 1080 školu opustil a připojil se k poustevníkům v lesích v Colanu. Papež Urban II., který kdysi býval jeho žákem ho v r. 1090 povolal do Říma. Poté, co strávil nějaký čas u římské kurie, se opět uchýlil do samoty, tentokrát v Kalábrii, kde také zemřel. Vlastním tvůrcem řádové spirituality se stal až jeho nástupce **Guido du Pin** z Grenoblu, který pro řád sepsal „consuetudines“. Ten byl zvolen převorem v r. 1109. Guido se stal významným duchovním autorem. Přátelil se s takovými osobnostmi, jakými byli Svatý Bernard z Claivaux nebo Petr Ctihodný. V r. 1132 se první skupina přemístila do údolí nedaleko Grenoblu, kde založili klášter Velká Kartouza.

Svatý Bruno

Základním cílem kartuziánské spirituality je kontemplace. Kartuziáni žijí v samostatných oddělených domcích s dílnou, zahrádkou a skriptoriem. Společně se setkávají jen o nedělích na mších nebo o svátcích. Nejedí maso, v pondělí a ve středu se postí o vodě a chlebu. Podobně jako valombrosiáni přijímají konvrše. Navzdory strohosti kartuziánského života bylo v následujících čtyřech staletích založeno 216 kartouz po celé Evropě.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Stejně jako ryby potřebují vodu a ovce ovčinec, nechť mnich považuje svou celu za nezbytnost pro vlastní život a spásu.

Guido du Pin

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ KAPITOLY

V jedenáctém a dvanáctém století se Evropa začalo šířit silící a početné poustevnické obrodné hnutí, které usilovalo o reformu církevního i klášterního života návratem k původním kořenům mnišství a apoštolského života. Jednotlivé snahy se snažili o návrat k fyzické práci, k evangelní chudobě a prostotě. Za jeho šířením stála celá řada osobností – hybatelů, jako například svatý Nil, svatý Romuald, Jan Gualbert z Florencie, svatý Petr Damiani, svatý Robert Molesmes, Robert z Arbrisselu, Štěpán Muret nebo svatý Bruno a Guido du Pin. Obecnou tendencí reformních snah je obrat k původní strohosti a prostotě mnišských ideálů. Mniši řádu Grandmont si stravu opatřují pomocí almužny. Mniši kláštera Fontevrault se kromě chudoby také věnují kočovnému životu a hlásání evangelia, čímž předznamenávají spiritualitu žebravých řádů. Radikální podobou návratu ke kořenům jsou nově vznikající kontemplativní řády jako kamaldolíni, valobrosiáni a kartuziáni. pouštních otců za zdi kláštera. Právě těm se nakonec podaří převést ideály.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

RYAMOND, Marcel: *Tre Frati ribellii. Storie e avventura dei fondatori dei monaci bianchi*, Roma: San Paolo Edizioni 2011.

LOCKHART, Robin Bruce: *Na cestě do nebe: skrytý život kartuziánů*, Praha: Zvon, 1996.

KAMENÍK, Milan: *Burgundsko, kraj mnichů. Citeaux a Bernard z Clairvaux*, Praha: Vyšehrad 2003.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

SVATÝ PETR DAMIANI: *Chvála poustevnického života*, dostupné z: <http://revue.theofil.cz/revue-clanek.php?clanek=130>.

BRATR GUIDO: *Scala paradisi*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1995. CURTIS, DANIEL R.: *Florence and its hinterlands in the late Middle Ages: contrasting fortunes in the Tuscan countryside, 1300–1500*. In: [Journal of Medieval History](#). Vol 38.4 (2012), pp. 472–499, Dostupné z:

[https://www.academia.edu/1932557/Florence_and_its_hinterlands_in_the_late Middle Ages contrasting fortunes in the Tuscan countryside 1300-1500](https://www.academia.edu/1932557/Florence_and_its_hinterlands_in_the_late_Middle_Ages_contrasting_fortunes_in_the_Tuscan_countryside_1300-1500).

SALVESTRINI, FRANCESCO: *Disciplina caritatis. Il monachesimo vallombrosano tra medioevo e prima età moderna*, Roma: Viella, 2008.

SALVESTRINI, FRANCESCO: *anta Maria di Vallombrosa. Patrimonio e vita economica di un grande monastero medievale*, Firenze: Olschki, 1998.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co vedlo hybatele reformního poustevnického hnutí k odmítnutí tradiční observance?
2. Jaké jsou hlavní rysy návratu k původní ryzosti mnišského života?
3. Kdo jsou Bonshommes?
4. Kdo jsou kartuziáni?
5. Jak souvisí reformní snahy poustevnického hnutí s františkánskou spiritualitou?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

6. ŘEHOLNÍ KANOVNÍCI A CISTERCIÁCI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V následující kapitole se budeme zabývat dalšími formami mnišského pospolitého života, které se rozvinuly především ve dvanáctém století. Pozornost zaměříme především na řeholní kanovníky, kteří se inspirovali řeholí svatého Augustina. Logicky z toho vyplývá, že nemůžeme opominout řád premonstrátů. Následně přeneseme naši pozornost na cisterciáckou reformu benediktinské observance, která v jedenáctém století vyvolala ohromující příboj náboženského zápalu po celé Evropě. Blíže nahlédneme do významného konstitučního textu tohoto způsobu mnišského života, který se nazývá Charta Charitatis. Z osobností se krátce zastavíme jednak u svatého Norberta z Xanten a také u svatého Bernarda z Xanten.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jaké jsou kořeny ústavy řeholních kanovníků.
Jaké jsou formy řeholního způsobu života augustiniánských kanovníků.
Kdo jsou premonstráti.
Jak vznikl řád cisterciáků a jaké jsou jeho charakteristické znaky.
Co znamená Charta Charitatis a jaký měla společenský význam.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

svatý Augustin, řeholní kanovníci, Regula Prima, Regula Secunda, Regula Tertia, kapitula, svatý Norbert z Xanten, premonstráti, cisterciáci, Exordium Parvum, svatý Robert Molesmes, svatý Štěpán Harding, svatý Alberich, svatý Bernard z Clairvaux, noviciát, Charta Charitatis, kult chudoby

Řehole sv. Augustina

V minulé kapitole jsme ukázali, jak se Clunyjská reforma postupně přelila do celocírkevní reformy a zasáhla instituci papežství. Tuto fázi historikové označují jako tzv. **gregoriánskou reformu**. Její součástí byla také kampaň za obnovu pospolitého života a snaha o uvalení klášterního způsobu života na část duchovenstva. Ruku v ruce s těmito reformními snahami šla také sílící tendence ke kněžskému celibátu. Již před polovinou jedenáctého století se začaly objevovat první ústavy řeholních kanovníků.

Konkrétně se jednalo o skupiny duchovních, kteří se zřekli soukromého majetku a žili klášterním způsobem života. Této potřebě vyšla vstříc tzv. **řehole svatého Augustina** (Regula Prima). Později se stala podkladem pro:

1. **Řeholní kanovníky**
2. **Premonstráty**
3. **Dominikány**

Řehole vycházela z pravidel a zvyklostí, které pro podobný způsob života zavedl svatý Augustin ve čtvrtém století. Ten žil po své konverzi ke křesťanské ortodoxii v r. 385 se svými přáteli pospolitým životem. Dokonce i když se stal později biskupem, přeměnil svou domácnost v klášter a od svých duchovních vyžadoval, aby se zřekli majetku a žili v komunitě.

Svatý Augustin je autorem mnoha významných spisů, mezi něž patří také rozsahem nepatrný, ale významem určující **poradní list č. 211**, který pojednává o cudnosti a svornosti coby základu řeholního společenství. Tento list byl později tradován jako tzv. **Regula Tertia**. K tomu byl ještě přikládáno *ordo* neboli klášterní řád, obsahující například modlitby, pokyny chudoby a mlčenlivosti z pátého století, které jsou tradovány souhrnně jako tzv. **Regula Secunda**.

Vzhledem k pastoračnímu zaměření duchovenské služby kanovníckých řeholníků se namísto fyzické práce upřednostňovala intelektuální aktivita. Ne náhodou se augustiniánské kláštery staly nejvýznamnějšími centry středověké učenosti, jako například **klášter svatého Viktora v Paříži**, nebo roudnický klášter v Čechách. Řeholní kanovníci přitahovaly učence a myslitele. V opatství sv. Viktora se zformovala škola asketických teologů (Hugo od sv. Viktora, Richard od sv. Viktora, Thomas Gallus aj.)

Pojem augustiniánský řeholní kanovník označoval širokou paletu forem pospolitého kanovnického života duchovních. Patřily sem:

- ◆ A) katedrální kapituly
- ◆ B) městská převorství
- ◆ C) duchovní řídicí nemocnice
- ◆ D) skupiny hradních duchovních
- ◆ E) kontemplativci žijící v odloučenosti Premontré

Až do IV. lateránského koncilu se tyto rozdílné formy nedařilo nějak sjednotit pod obecnou normou. To se podařilo až v r. 1215, právě na zmíněném koncilu se podařilo augustiniánské kanovníky systematizovat jako celek pod autoritativní normou.

Premonstráti

Patrně nejbližší měli k monastickému životu augustiniánští kanovníci, kterým se začalo říkat premonstráti, podle místa, kde přebývali hluboko v lesích u města Laon ve francouzském departmentu Aisne v Pikardii. Někdy se jim také říkalo norbertíni podle jména jejich zakladatele.

Jejich zakladatel **svatý Norbert z Xanten** se v r. 1115 vzdal všech svých beneficí, i když byl významným kanovníkem katedrály v Xanten, a rozhodl se pro život poustevníka a kazatele. V roce 1125 byl zvolen do čela arcibiskupství v Magdeburgu, kde se mu podařilo proměnit kapitolu sekulárních kanovníků v komunitu řeholních kanovníků. Jeho nástupce v poustevnické komunitě Premontré Hugo z Fosse sepsal pro tuto pospolitost *consuetudines*, která čerpala jak z Řehole sv. Augustina, tak také z cisterciácké Charty Charitatis. Sám Norbert byl obdivovatelem svatého Bernarda z Clairvaux a fúze s cisterciáckou spiritualitou a organizačním řádem tedy není náhodná. Premonstráti – bílí kanovníci mají dokonce příbuznou barvu hábitu.

První kolonie v Prémontré se sestávala jak z mnichů, tak z mnišek. Stejně jako některé jejich první kláštery, byla dvojklášterem. K oddělení došlo v r. 1135. Na rozdíl od cisterciáků se premonstráti zaměřili na aktivní misionářské pojetí apoštolského života. Toto pojetí však v plné síle zrealizovali až dominikáni ve třináctém století.

Toto pojetí však v plné síle zrealizovali až dominikáni ve třináctém století.

Svatý
Norbert
z Xanten

Cisterciáci

Základní osnovou prvotní motivace založení nové komunity, které se později začíná podle místa usídlení říkat cisterciáci, byla vroucí a upřímná snaha po obnovení původní observance benediktinské řehole. Základním ideovým pramenem byl spis **Exordium Parvum** anglického právníka a mnicha, později i opata, svatého Štěpána Hardinga. Tento spis vypráví stručné dějiny počátků založení opatství v Citeaux.

V r. 1098 se od benediktinského opatství oddělila skupinka asi dvaceti nespokojenců v čele s opatem **svatým Robertem z Molesmes**. Již předtím se Robert oddělil od kláštera Saint Michel, aby založil Molesmes. Důvodem odluky byla touha po návratu k institucionální chudobě vyjádřená fyzickou prací. Poté byl sice Robert donucen k návratu, aby konsolidoval klášter, ze kterého odešel a vůči kterému byl vázán slibem *stabilitas loci*, ale jeho nový podnikl navzdory neuvěřitelnému strádání a protivenstvím nezankl. Organizace Citeaux, tak se místo jmenovalo, připadla v r. 1099 jeho nástupci a spolubratru svatému Alberichovi a r. 1109 dalšímu z trojice iniciátorů myšlenky svatému Štěpánu Hardingovi.

V dubnu r. 1112 zaklepal na bránu kláštera mladý šlechtic Bernard z Fontain, později známý jako **svatý Bernard z Clairvaux**, spolu s dalšími asi třiceti bratrance a přáteli. Bernard se, navzdory chatrnému zdraví, stal nejvlivnější duchovní autoritou své doby.

Bernard trpěl žaludeční chorobou, kvůli níž nedokázal udržet potravu ve střevech. V chóru měl v sedačce vydlabanou díru. Díky tomu byla jeho fyzická přítomnost bratřím doslova odporná.

Po své smrti byl jmenován učitelem Církvě. Pod jeho vlivem zažil řád raketový vzestup. Vznikají nové odnože řádu v La Ferté (1113, Poitigny (1114) a v Citeaux (1115), kde se Bernard stal opatem, a kde žil až do své smrti. Právě kolem těchto klášterů se začíná formovat jádro budoucího řádu. Když Bernard r. 1153 umíral, byl učitelem papežů, rádcem králů a kardinálů, v Evropě bylo už kolem 350 cisterciáckých klášterů a papežem byl jeho žák Evžen III. V r. 1500 měl řád 738 mužských a 54 ženských klášterů.

Cisterciáci zastínili Clunyjské mnichy především obnovenou horlivostí, kultem chudoby a prostoty, puritánským postojem k estetickému působení symbolů. Na počátku odmítají přijímat kostely, ofěry, pachtý ze statků, mlýnů nebo nevolníky. Cisterciáci sehráli významnou roli při vymysování, žďáření a zúrodnování pusté země nebo odvodňování bažin. Cílem bylo, aby komunita mnichů žila prací vlastních rukou.

- ◆ Cisterciáci obnovují roční noviciát zavržený v Cluny
- ◆ Mezi nimi se objevila celá řada výřečných duchovních autorů

Základním zákonem a duchovní ústavou cisterciáckého řádu je tzv. **Charta Charitatis** Štěpána Hardinga. Postupné úpravy a dodatky poukazují na její několik desetiletí trvající vývoj.

- ◊ Každé opatství je autonomní
- ◊ Přechod od autokracie k zastupitelskému mechanismu
- ◊ Pouto mezi nimi nestojí na podřízenosti, ale na vzájemné lásce
- ◊ Řád spravuje zastupitelský poměrný princip tzv. generální kapituly konstituovaný na principu vzájemnosti (i ekonomické)

- To bylo naprosté novum nejen z hlediska klášterní organizace, ale také z hlediska politického.
- Vzájemná finanční pomoc při úpadku klášterů
- Generální kapitula byla kosmopolitním zákonodárným orgánem

Charta Charitatis se také stala předlohou při sepisování základní listiny anglického parlamentarismu Magny Charty Libertatis a jejím prostřednictvím vstoupil poměrný systém i do americké ústavy a dalších demokratických ústav.

Úspěch řádu byl ale také příčinou jeho pozdějšího úpadku. Řád si získal vysokou prestiž a oblibu u vrchnosti, která ho vybavovala různými dary a exempcemi. Začalo docházet ke kompromisům. Přesto nebo snad právě proto uvnitř řádu vznikaly nové obrodné a reformní tendence.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Cisterciáci sehráli významnou roli při vymycování, žďáření a zúrodnování pusté země nebo odvodňování bažin.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

V šesté kapitole jsme se zabývali dalšími formami mnišského pospolitého života, které se rozvinuly především ve dvanáctém století. Jednalo se především o rozličné formy kanovnického řeholního života od katedrálních kapitul, městských převorství, hradních a nemocničních kapitul až po mnišské formy života v ústraní. Všechny tyto formy spojovala obediencie Řeholi sv. Augustina a radám v tzv. druhé a třetí řeholi. V zásadě šlo především o společný život duchovních, kteří se zřekli majetku a žili v komunitě. Všechny zmíněné formy se sjednotili na IV. Lateránském koncilu pod jediný systém. Hlavním představitelem mnišského kanovnického života byl řád premonstrátů založená svatým Norbertem z Xanten. Řádová spiritualita byla fúzí života podle řehole sv. Augustina a cisterciácké spirituality. Právě cisterciácká spiritualita způsobila masivní zájem o mnišský kontemplativní život, který se stále silněji šířil Evropou. Jednalo se o reformní snahu několika pozoruhodných mnišských osobností vrátit se k původní prostotě řehole svatého Benedikta, současně se vrátit k radikální chudobě, fyzické práci a mlčení. Hlavním hybatelem tohoto obrodného hnutí se stal jeden z nejvýznačnějších autorů a duchů své doby svatý Bernard z Clairvaux. Do značné míry platí, že doslova vtiskl podobu celé historické epoše, a to nejen na klášterní, ale také na politické scéně. Doslova šťastnou hvězdou západní kultury a civilizace se stala cisterciácká konstituce Charta charitatis, která poprvé v dějinách vytvořila poměrný nadnárodní zákonodárný správní systém založený na vzájemnosti, na lásce a nikoliv podřízenosti. Tento dokument se stal později základem anglického parlamentarismu a představ o demokratické správě, která opouští a překonává autokratické systémy vlády.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

RYAMOND, Marcel: *Tre Frati ribellii. Storie e avventura dei fondatori dei monaci bianchi*, Roma: San Paolo Edizioni 2011.

KAMENÍK, Milan: *Burgundsko, kraj mnichů. Citeaux a Bernard z Clairvaux*, Praha: Vyšehrad 2003.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

- Svatý AUGUSTIN: *Řehole pro komunitu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- HOŠEK, František X. *Život a spisy sv. Aurelia Augustina, biskupa hipponského*. Brno: Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, 1864.
- HRONEK, Josef. *Svatý Augustin*. Praha: G. Francl, 1930.
- KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- MACHOVEC, Milan. *Svatý Augustin*. Praha: Orbis, 1967.
- MARROU, Henri. *Svatý Augustin*. Řím: Křesťanská akademie, 1979.
- PAPINI, Giovanni. *Svatý Augustin*. Praha: B. Rupp, 1947.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Cisterciácký řád a středověká ekonomická reforma*, Dějiny a současnost 3/91, s. 15–19.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách*, Praha 1998.

KONTROLNÍ OTÁZKY

25. Jaký je rozdíl mnišským životem a životem řeholních kanovníků?
26. Jaké jsou hlavní principy života řeholních kanovníků?
27. Jak se formovala cisterciácká spiritualita?
28. Jak rozumět kardinálnímu přelomu, který přinesla konstituce Charta Charitatis?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

7. RYTÍŘSKÉ ŘÁDY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V sedmé kapitole se budeme zabývat zrodem a vývojem rytířských řádů. Hlavní otázka, kterou se budeme zabírat na počátku, je, zdali vůbec rytířské řády můžeme počítat mezi duchovní instituce, a pakliže ano, tak na základě čeho. Nemůžeme se také oprostít od historických okolností jejich vzniku a existence a současně poukážeme na jejich špitální původ. Vzhledem k jejich významu a rozšíření se budeme orientovat pouze na ty nejznámější rytířské řády, kterými jsou johanité, templáři a řád německých rytířů. Podobně jako u mnišských řádů se nevyhneme ani nejvýznačnějším osobnostem a historickým událostem. Vzhledem k jejich zjednodušenému a paušalizovanému obrazu u širší veřejnosti se zaměříme na zhodnocení jejich kulturního a sociálního významu pro celou západní civilizaci, a zvláště v případě řádu maltézských rytířů poukážeme na jejich překvapivě významnou roli v dnešní společnosti.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:

Jaké funkce plnily rytířské řády.

Jaké jsou základní podoby rytířských řádů.

Co je to Treuga Dei.

Proč byl zrušen řád templářů.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Ideál křesťanského rytíře, rytířské řády, Treuga Dei, templáři, Hugo de Payens, calatravský řád, alcantarský řád, řád sv. Jakuba, johanité, řád maltézských rytířů, Lepanto, Hattin, Filip IV. Sličný, řád německých rytířů, velmistr, pátek třináctého, špitální řády, komenda

Zrod rytířství

Na první pohled by se mohlo zdát, že ve středověké společnosti nemůže být většího protikladu než mezi mnichem a válečníkem. Jestliže došlo ke smíření těchto protikladů v hybridní postavě příslušníka rytířského řádu, pak to muselo mít nějaký velmi zásadní historický důvod. Tím důvodem a současně klíčem k pochopení je kontext křížových výprav. Předehrou k tomu bylo zrození **ideálu křesťanského rytíře**. Profesionální rváč se začal proměňovat v ochránce slabých, vdov a sirotků, který je brání před silou zlých lidí a hříšníků. V této logice se objevují jak liturgické formule požehnání válečníkům, tak dobová hnutí za mír, jako například úspěšná snaha mnichů z Cluny o zavedení tzv. Božího míru (**Treuga Dei**). Šlo o to přesvědčit rytíře k dodržování určitého kodexu chování a chránění majetku církve. Tím se měly umenšit ničivé účinky soukromých válek. Reformní papežové tento ideál posilovali udělováním duchovních výsad těm rytířům, kteří své zbraně užívali k ochraně svatého Petra a jeho nástupců. Radikální vliv tento ideál získal až díky první křížové výpravě, která byla vyhlášena v r. 1095.

Johanité

Na počátku existence tohoto řádu stálo bratrstvo pečující o chudé, nemocné a zraněné poutníky založené r. 1048. Asi dvacet let před první křížovou výpravou vystavěla skupina obchodníků z Amalfi kapli Panny Marie Latinské nedaleko chrámu Božího hrobu. Aby mohli vystavět špitál zasvěcený svatému Janu Křtiteli, přijali je benediktinští řeholníci. Od té doby skládali členové bratrstva řádové sliby. První jeruzalémští králové Godfrid z Bouillonu a Balduin I. je obdarovali půdou a oni začali budovat další špitály v italských a francouzských přístavech. V roce 1113 jejich představený Gerard vymohl na papeži Paschalu II. bulu ustavující jejich bratrstvo nově jako svébytný řád. Inspiraci k formě společného života čerpali z řehole sv. Augustina.

Špitálníci a rytíři

Po Gerardově smrti nastoupil na jeho místo Raimond z Puy. Ten r. 1123 rozhodl převzít také vojenské poslání. Tehdy skupina bratří vytvořila pomocný jízdní sbor na pomoc odražení Fatimovců z Egypta. Král Fulko jim daroval hrad Bethgibelin chránící přístup k Askalonu. Rytíři se drželi kompletního cyklu chórových modliteb. V jejich čele stál velmistr, kterému pomáhal převor. Po katastrofální porážce v bitvě u Hattinu r. 1187 došlo k organizačním změnám řádu. R. 1291 padla klíčová pevnost a přístav Akkon, při jeho obraně padli velmistři johanitského i templářského řádu. Zdálo se, že historie řádu skončila, ale r. 1308 řád získal od Řeků ostrov Rhodos a učinil z něj své nové centrum. Po ztrátě Rhodu se přemístili na Kypr a pak, po ztrátě Kypru na Maltu. Zde vybudovali velkou lodní flotilu, se kterou čistili Středozevní moře od pirátů a obchodníků s otroky. Významně se podíleli na rozhodující bitvě u Lepanta. Z ostrova je vypudil teprve Napoleon. V r. 1815, při vyjednávání o novém uspořádání Napoleonových držav jim sice Malta nebyla navrácena, ale byl jim udělen status neteritoriálního subjektu. V současnosti johanité neboli Maltézští rytíři udržují diplomatické vztahy se 104 státy, mají přes třicet tisíc členů, vlastní nejmodernější lékařská centra, nemocnice, léčebny pro lidi se specifickými chorobami, organizují tzv. Maltézskou pomoc pro handicapované a další skupiny osob se specifickými potřebami. V Rakousku spravují Záchranou službu. Po celou dobu své existence nikdy nepřestali udržovat špitály.

Templáři

Přestože to jsou johanité, kdo mají nejdélejší tradici, první, kdo se etablovali jako vojenský řád, byli templáři. Jejich zakladatelem byl rytíř Hugo de Payens. Řád založil r. 1119. Ten od počátku počítal s tím, že rytíři budou mnichy i vojáky, kteří budou žít pod sliby chudoby, čistoty a poslušnosti. Hlavní motivací k rozhodnutí přijmout vojenskou úlohu byla neschopnost osadníků ve Svaté zemi ohlídat cesty a ochránit poutníky před lupiči a muslimskými nájezdníky. V jeho pojetí šlo o určitou formu kajícího života, jenž byl přijímán z lásky k Bohu. Bitvy a obléhání jsou formou askeze spojenou s modlitbami. V r. 1129 pro tento řád na žádost synody v Troyes papeže sestavil řeholi svatý Bernard z Clairvaux. Rytíři se podobně jako mniši scházeli jednou týdně v kapitulní síni klášterů-hradů. Templářské hrady patřily mezi nejdokonalejší dobové fortifikační systémy.

Nadšení pro křížové výpravy vyneslo templářům odkazy, dary a donace. Nejoslnivějším darem byl dar aragonského krále Alfonse I., který jim odkázal celé

Úspěch
a tragédie

království. Naplnění této donace, odkazu bylo sice zabráněno, ale náhradou získali mnoho hradů, pozemků a výnosů z královských desátků.

Pro bezpečnější pohyb na delší vzdálenosti templáři vymysleli systém směnek a úvěrů, vkladů a úložišť. Každý klášter byl malou bankou, ze které si cestující mohli na základě dokladu vyzdvihnout částku, kterou uložili v jiném z klášterů. Tímto způsobem se podstatně zvýšila bezpečnost na cestách. Právě tento úspěch ale stál za jejich zkázou. Od templářů si půjčovali králové a mezi nimi i francouzský král Filip Sličný. Ten se chtěl zmocnit řádových peněz, pod vykonstruovanou záminkou, že Templáři uctívají ďábla a rouhají se Bohu, v klášterech se klaní Bafometovi je nechal v noci v pátek 13. října 1307 zatknout, jejich kláštery vyloupil a vydíráním donutil papeže Klementa V., aby řád r. 1312 zrušil. Po dlouhém mučení představitelů řádu je nechal upálit. Řád nebyl nikdy obnoven.

Právě v cynickém a brutálním zločinu přepadení a vyloupení templářských klášterů v pátek 13. října 1307 má základ rčení a pověra o „nešťastném pátku třináctého“.

Řád německých rytířů

Rytířských řádů vznikla postupně celá řada. Ve Španělsku to byl například calatravský řád a alcantarský řád, či řád svatého Jakuba založený v r. 1170 v Leonu, který byl spíše zbožnou konfraternitou tvořenou ženatými muži. Patrně nejznámějším z nich se stal **řád německých rytířů**. Ten vznikl ve Svaté zemi po třetí křížové výpravě a po pádu tamních křesťanských domén našel nové působiště u pohanských Prusů a Litevců. Po pádu Akkonu měl centrum nejprve v Benátkách, posléze je přenesl do Malborku na Visle. V době reformace se jeho velmistr Albrecht Braniborský r. 1525 zmocnil téměř veškerého majetku řádu a přešel k luteránům.

K ZAPAMATOVÁNÍ

... samotné rituální jednání není odkazem na technickou rutinu, ale na víru v mystické bytosti či síly pokládané za první příčiny všech účinků. (Turner)

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Kolem existence a charakteru rytířských řádů přetrvává dodnes celá řada mýtů a nepravdivých obrazů, které zastíňují pravou povahu jejich vzniku a trvání. Zájem o templáře sice sílí a nevysychá, avšak je obestřen zkreslující optikou esoterismu nebo dokonce okultismu. Nicméně samotný původ rytířských řádů očištěný od falešných nánosů je neméně a možná daleko více zajímavý než jeho prefabrikované obrazy. Rytířské řády vznikají původně ze špitálních bratrstev, která se starala o ošetřování a péči o nemocné a zraněné poutníky ve Svaté zemi. Prvním takovým špitálem byl špitál svatého Jana nedaleko chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě. Podobný základ měl i řád templářů a řád německých rytířů. Po první křížové výpravě se mnozí rytíři rozhodli zůstat ve Svaté zemi a věnovat se duchovní činnosti a péči o nemocné právě v těchto špitálech. Brzy si však uvědomili, že řeší pouze následky a že by jejich pomoc poutníkům mohla být efektivnější, kdyby je na jejich cestě z přístavů Akka, Akon, Jaffa, Tyr, Sidon do Jeruzaléma doprovázeli a poskytovali jim ochranu. Tento záměr se ukázal být velmi správný. Brzy se ale ukázalo, že v ohrožení je celá Svatá země, tzv. křesťanský Lepant, a že se na ni ženou obrovská vojska nejprve z Egypta, později z Damašku a dalších míst. Vzhledem k tomu, že rytíři byli hlavní a nejzdatnější obrannou vojenskou silou v Lepantu, začali se aktivně účastnit zabezpečení jeho existence. Mniši a rytíři budovali hrady a komendy, které měly strategický obranný význam a současně udržovaly kontakt s okolním arabským světem.

Díky nim docházelo ke kulturní a obchodní výměně a také ke vzájemnému sblížení, čehož je příkladem kupříkladu Saladinovo přijetí rytířských zásad.

Navzdory velkému úsilí se však křesťanské království ve Svaté zemi nepodařilo udržet a rytíři se museli stáhnout do Evropy nebo na ostrovy. Především Maltézští rytíři díky tomu sehráli ústřední roli při postupném vyčištění Středozemního moře od pirátů a obchodníků z otroky. Nejmocnější řád templářů se podílel také na rozvoji evropského bankovníctví. Díky svému významu a bohatství se stal trnem v oku nečistým zájmům francouzského panovníka Filipa Sličného a byl úkladně přepaden. Mniši byli zatčeni, mučeni a mnozí upáleni. Papež byl přinucen tento řád zrušit. Přesto rytířské řády přetrvaly do dnešních dnů a vrátili se ke svému původnímu špitálnímu poslání, což platí zejména pro Maltézské rytíře, kterých je dnes dohromady přes třicet tisíc, a podílejí se významným způsobem například na systému poskytování zdravotní péče v Rakousku.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. I. díl. Řády rytířské a křížovníci*. Praha: Libri, 2002.

BARBER, Malcolm: *Noví rytíři. Dějiny templářského řádu*. Praha: Argo, 2006.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

LE GOFF, Jacques: *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2003, Kapitola Válečník a rytíř, s. 72–73.

GOETZ, Hanz-Verner. *Život ve středověku*. Praha: H + H, 2005.

RÁČEK, Blažej: *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*. Praha: Vyšehrad, 1940.

POŘÍZKA, Jiří: *Řád maltézských rytířů: z Palestiny na Via Condotti*. Praha: Elka Press; Knižní klub, 2008.

WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Řád johanitů ve středověku: kulturní dějiny řádu*. Praha: Academia, 2008.

NICCOLE, David: *Rytíři řádu johanitů*. Brno: Computer Press, 2010.

CERRINIOVÁ, Simonetta. *Templářská revoluce: ztracený příběh z 12. století*. Praha: Argo, 2013.

DEMURGER, Alain. *Jakub z Molay : soumrak templářů*. Praha: Argo, 2011.

FRALEOVÁ, Barbara. *Templáři*. Praha: Argo, 2009.

FRALEOVÁ, Barbara. *Templáři a Kristův rubáš*. Praha: Argo, 2011.

HAAG, Michael. *Templáři: fakta a mýtus*. Praha: Slovart, 2011.

NICHOLSON, Helen Jane. *Templáři 1120–1312*. Brno: Computer Press, 2008.

READ, Piers Paul. *Templáři*. Praha: BB art, 2001.

ADAM, Petr. *Němečtí rytíři: malý úvod do historie Německého řádu: se zvláštním přihlédnutím k dějinám Českomoravské komorní bailivy*. Svitavy: Trinitas, 1998.

NICCOLE, David. *Řád německých rytířů: 1190–1561*. Brno: Computer Press, 2009.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Jaké jsou hlavní znaky rytířských řádů?
2. Jaké rytířské řády znáte?
3. Co charakterizuje templářský řád?
4. Co charakterizuje suverénní řád Maltézských rytířů?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Napište také komparativní esej v rozsahu pěti stran, na téma nějakého liminoidu.

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

8. PŘEDCHŮDCI ŽEBRAVÝCH ŘÁDŮ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V osmé kapitole se krátce podíváme na vývoj mnišského a řeholního života, který bezprostředně předcházel vzniku žebavých řádů. V předešlých kapitolách jsme viděli, jak se na scéně zasvěcených forem života začaly objevovat nové formy apoštolského života spojené s radikální prostotou, kázáním a životem z almužny. Rytířské řády se zase konstituovaly kolem špitálních bratrstev. To vše se stalo amalgámem, ze kterého se uhněly spirituality a řeholní formy žebavých řádů. Do nich se ještě přimísily vlivy laického zájmu o zkušenost poustevnického života, organizované formy pomoci chudým a nemocným ve městech spojené s mystickou zkušeností, a nakonec i pokusy o návrat k evangelnímu životu odvozeném od doslovného přijetí životního stylu Nového zákona. Proto se nejprve podíváme na institucionální opatření, na základě kterého docházelo k fúzím poustevnického života s životem farností. Dále se krátce zastavíme u bekyň a bekhardů a nastíníme, jak na tuto novou a do značné míry převratnou formu zasvěceného života reagovala dobová církev. Nakonec se budeme zabývat nástupem hnutí radikálního návratu k pokusům obnovit komunitní život prvotních křesťanů v radikální chudobě spojený s potulným kazatelstvím.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jakým způsobem se propojil život farnosti a poustevního života laiků.
Co specifikuje život bekyň.
Jaké byly důvody zrušení bekyň a bekhardů.
Co jsou inkusové.
Proč se humiliáti a valdenští dostali do konfliktu s církví.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Semprigham, inkusové, cisterciačky, klausura pro poustevnice, bekyně, bekhardi, Marie d'Oignies, Grosseteste, Hadewijch, nonkonformismus, Innocenc III., Petr Valdo, potulný kazatel, humiliáti, kacířství, chudoba, krize, antiklerikalismus

Ženské poustevnice

Nebylo tomu dávno, kdy Normané vtrhly do jižní a jihozápadní Evropy jako obávaní dobyvatelé. Utekl krátký čas a stali se z nich významní křesťanští rytíři. Jeden ze synů takového normanského rytíře v Anglickém Lincolnu, svatý Gilbert, se stal vzdělaným klerikem, který později založil řád **Semprigham**. Jeho řád vznikl z potřeby uspokojit potřeby mladých žen z jeho farnosti po intenzivním kajícím a kontemplativním životě.

Ve své farnosti pro ně nechal u severní zdi kostela zbudovat dům a klauzuru pro poustevnice. Takových domů vznikla celá řada. Za řádová pravidla jim vybral a upravil cisterciáckou řeholi. U kostelů žila také mužská komunita řeholníků, která poustevnicím obstarávala svátostné potřeby. Stávalo se také, že se někteří radikální asketé nechávali zavřít nebo dokonce i zazdít a po dlouhou dobu žili na modlitbách a v pokání ve stísněném prostoru. Jídlo jim podávali otvorem ve zdi.

V r. **1147 se s cisterciáky spojil řád Savigny**. Ten byl organizován v dvojkláštěrech. Tak na mnišském nebi vyšla hvězda cisterciáček. V r. 1198 navíc premonstráti odmítli přijímat další ženské kláštery a ty se o to více orientovaly na Citeaux. Ve třináctém století počet ženských klášterů dokonce převýšil počet mužských klášterů.

Bekyně

Mimořádný duchovní zápal se netýkal jen poustevnictví a klasického monastického života. Ve dvanáctém a třináctém století se začínají objevovat a masivně prosazovat zcela nové formy společného zasvěceného života podle evangelních rad. Velmi novátorskou formou byl zrod nového společenství bekyň a bekhardů. Kořen jejich spirituality spočíval v kultu dobrovolné chudoby. Jednalo se o převážně městský jev přítomný převážně v Severní Francii, Flandrech, Brabantsku a Porýní.

Begináže byly i v Čechách, jako například v Českém Krumlově. Sestry a bratři budovali **kláštery – begináže**, které se podobaly spíše městským čtvrtím s ulicemi, zahradami, kolegiálními budovami a náměstími. Takovým městem ve městě byla například begináž v Lovani, která má bez nadsázky rozměry středověkého osídlení. Skrývaly v sobě různé budovy se sociální, hospodářskou a duchovní funkcí. Sestry se živily vlastní prací tkaním, šitím, vyšíváním. Naprostou novinkou bylo, že chodily volně po ulicích a věnovaly se péči o chudé a nemocné.

V některých beginážích se vyskytla i organizovaná žebrota. Fundace bekyní a bekhardů se šířily doslova bleskovou rychlostí. Jen v Kolíně bylo 54 fundací. Bekyně se nadto vyznačovaly silným sklonem k osobně prožívané mystické spiritualitě. Stávalo se, že měly mystická vidění. Jejich hlavní autorita Marie d'Oignies byla dokonce stigmatizovaná. Mezi její podporovatele u kurie, žákem a zpovědníkem byl slavný augustiniánský kanovník, spisovatel a učenec Jacques de Vitry. Stejně tak ji podporoval a chválil i významný františkánský teolog a oxfordský učenec Grosseteste.

Jenomže právě jedinečnost a nezávislost mladého řádu, bez podpory mužských řádů a kléru, jak jsme to znali u dvojklášterů, urážela mužský šovinismus a profesionální hrdost kněží. Mystické prožitky Marie d'Oignies nebo Hadewijch (bekyně z kláštera v Nivelles) mohly být chápány jako ohrožení hierarchického uspořádání. Následovaly stále častější útoky proti řádu, obvinění a udání za údajné sexuální poklesky.

Bylo vydáno nařízení, že do klášterů bekyně nesmí být přijímány ženy pod čtyřicet let. Nakonec ale došlo na koncilu ve Vienne r. 1312 k celkovému zákazu jejich života. Nejprve byly podle vzoru klauzurních sester přinuceny k přijetí života v klauzuru, ale nakonec se většina domů rozhodla pro připojení k ústavům františkánských či dominikánských bratří.

Petr Valdes

Na konci dvanáctého století se začala probouzet lidová hnutí angažovaného křesťanství, která se rozhodla pro radikální způsob života v chudobě podle evangelia doprovázený kázáním a duchovní péčí lidem.

Velmi brzy se z nich začala formovat jakási protiřeholní společenství, která rezignovala na starobylý princip řeholní stálosti.

Zásadním pro vznik nového náboženského probuzení a nových forem hlásání evangelia byl historický kontext:

- **prudký rozvoj měst;**
- **výroba organizovaná na kapitalistickém principu;**
- **expanze mezinárodního obchodu;**
- **vznik mezinárodní komunity univerzit;**

Potulní
kazatelé

- **komunity vědy a vzdělání;**
- **gramotnost přestala být výsadou církve.**

Tato nová, dynamicky se rozvíjející moderní města byla současně živnou půdou antiklerikalismu a nonkonformismu. V tradičních společnostech je povaha a povolání šamana považováno současně za hrozbu i požehnání. Církev se stala obětí svých vlastních evangelizačních a civilizačních snah a ocitla se v krizi. Kacířství bylo doslova všude. Zvláště v Lanquedocu a v severní Itálii se množí sekty. Krajinou procházejí nezávislí potulní kazatelé a hlásají velmi radikální teze, teologicky často velmi problematické. Z tohoto důvodu zakázal IV. Lateránský zakládání nových řádů.

Když Innocenc III. navzdory tomuto přísnému zákazu určité skupiny laických kazatelů povolil, hrál o hodně. Dodnes zůstává velmi obtížnou historickou hádankou, jak k tomu vůbec mohlo dojít.

Nicméně nelze nevidět, že nástup františkánů a dominikánů se odehrává v atmosféře znovuobjevování doslovného smyslu evangelia. Jedním z osobností, která za tímto hnutím stála, byl bohatý obchodník a bankéř z Lyonu **Petr Valdo**. Ten jednoho dne uslyšel potulného zpěváka zpívat příběh o svatém Alexiovi, který se o svatební noci zřekl manželky a majetku a rozhodl se rozdat veškerý svůj majetek a zahájit dráhu potulného kazatele.

Valdes a jeho stoupenci však neustáli konfrontaci s nepřátelskými kněžími a stále více sklouzávali k antiklerikalismu. Ze stejného prostředí a společenské vrstvy pocházel i svatý **František z Assisi nebo humiliáti** v severní Itálii (Lombardsko a Benátsko). Rozdíl mezi Františkem a jimi spočívá právě ve Františkově hluboké pokoře, se kterou dokázal překonat pohoršení a protivenství a díky které nikdy nepropadl antiklerikalismu.

Mnozí příslušníci městského patriciátu vstoupili do celibátních komunit humiliátů, jiní žili dále v rodinách, ale vedli život po způsobu řeholníků. Těmto vzdělaným humiliátům povolil papež kázat. Jednalo se o první povolení svého druhu a znamenalo zásadní průlom v životě středověké církve. To se značně nelíbilo episkopátu. Doslova si vynucovali opětovný zákaz kázání. R. 1184 papež Lucius III. humiliáty a valdeské, spolu s dalšími sektami vyobcoval z církve. Innocenc III. však humiliáty rehabilitovat a usmířil s církví ortodoxní křídlo valdenských. Tento proces se měl naplnit a dovršit až v osobě svatého Františka z Assisi.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Ve dvanáctém a třináctém století docházelo ke znovuobjevení doslovného smyslu evangelia.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Vývoj církevní instituce i institucí uvnitř církve prochází neustále spirálovitým pohybem mezi pólem vzepjetí, obnovy, regenerace, reformy a progresivní adaptace a pólem regrese, úpadku, formalizace a zesvětštění. Často se oba póly překrývají, někdy dominuje jeden nad druhým, jinde se překrývají a vzájemně zastiňují a jindy jdou paralelně vedle sebe a záleží na osobní zkušenosti každého, se kterým se setká. V předešlých kapitolách jsme viděli zrod nových forem zasvěceného života spojených s radikální prostotou, kázáním a životem z almužny. Viděli jsme také nástup špitálních řádů. Tento vývoj k novým formám pokračoval i nadále. Na scéně se objevily nové formy laického zájmu o zkušenost poustevnického života jako například řád Semprigham, organizované formy pomoci chudým a nemocným ve městech spojené s mystickou zkušeností, které představovali především moderní a populární bekyně a bekhardi. Nakonec se začaly stále výrazněji profilovat pokusy o návrat k evangelnímu životu odvozeném od doslovného přijetí životního stylu Nového zákona, jako tomu bylo v případě následovníků Petra Valdenského nebo humiliátů. Ti se stejně jako bekyně a bekhardi, i když každý z jiných důvodů, dostali do konfliktu s církevní institucí a některé skupiny se dostali až do polohy hereze a posléze rozkolu s církví. Přesto se všechny tyto proudy slily a vytvořily základ nebo podhoubí pro vznik a nástup nového reformního ozdravného ortodoxního hnutí církevních žebravých řádů.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

- BURNHAM, Luisa: *So Great a Light, So Great a Smoke. The Beguin Heretics of Languedoc*, Cornell University Press, 2008.
- McDONNELL, Ernest: *The Beguines and Beghards in Medieval Culture: With Special Emphasis on the Belgian Scene*, New York: Octagon Books, 1969.
- MOLNÁR, Amedeo: *Probuzený lev: O životě Petra Valda*. První vydání. Praha: Kalich, 1945.
- SOSSI, Andrea: *Medioevo Valdese 1173–1315. Povertà, Eucarestia e Predicazione: Tra identità minoritaria e rappresentazione cifrata del rapporto tra l'uomo e l'Assoluto*, UNI Service Editrice, Trento 2010.
- PIROVANO, Carlo: *Sotto il cielo di Lombardia. Breve storia degli Umiliati*, Barzago (Lc), Marna, 2007.
- LUNARI, Mario: *Appunti per una storiografia sugli Umiliati tra Quattro e Cinquecento in Sulle tracce degli Umiliati*, a cura di M. P. Alberzoni, A. Ambrosioni, A. Lucioni, Milano, Vita e pensiero, 1997.
- ANDREWS, Frances: *The Early Humiliati*, Cambridge University Press, 1999.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co je to řád Semprigham?
2. Jaké jsou specifické rysy bekyň a bekhardů?
3. Proč se dostaly bekyně do sporu s některými představiteli institucionální církve?
4. Co znamená pojem humiliáti?
5. Jaké jsou důvody vzniku potulného kazatelství ve dvanáctém století?
6. Proč se Petr Valdo a jeho stoupenci dostali do konfliktu s církví?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

9. ŽEBRAVÉ ŘÁDY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V deváté kapitole se krátce podíváme na vznik a charakter hlavních žebravých řádů, které se významným způsobem vepsaly do církevních i kulturních dějin. Žebravé řády přinášejí naprosto nový pohled na pastorační praxi nového osídlení měst. Města procházela prudkým rozvojem, ale jejich obyvatelstvo stávající pastorační praxi nedokázala dostatečně pokrýt a uspokojit. Právě v tu dobu se na scéně objevil svatý František z Assisi se svými následovníky a přes počáteční nedůvěru našel klíč k srdcím příslušníků všech společenských vrstev. Z toho důvodu se budeme v následující kapitole zabývat především okolnostmi vzniku a charakterem způsobu života řeholního bratrstva františkánů. Bez zájmu nemůžeme ponechat ani druhý nejvýznamnější žebravý řád, který se zaměřil především na kombinaci praxe asketického života potulného kazatelství. Dominikáni se od počátku cíleně zaměřili na vzdělanostní aspekt formace svých členů. Jedním z jejich hlavních cílů bylo stát se efektivním nástrojem církve pro zápas s heretickými skupinami. Nakonec se stručně podíváme na některé další žebravé řády.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:

Co jsou to žebravé řády.

Jaké jsou příklady žebravých řádů.

Kdo jsou františkáni.

Kdo jsou dominikáni.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

žebravé řády, leprosálum, mendikanti, svatý František z Assisi, svatý Dominik de Guzmán, Porciunkule, křížová výprava Valtra z Brienne, Diego z Osmy, menší bratři, La Verna, stigmatizace, Svatá Klára, svatá Anežka Česká, kataři, Lanquedoc, svatý Bonaventura, svatý Tomáš Akvinský, svatý Albert Veliký, třetí řád, trinitáři.

Františkáni

Patrně jednou z nejpůvodnějších postav spojených s křesťanstvím je po Ježíši Kristu a Panně Marii svatý František z Assisi. S Františkem totiž křesťanství vstoupilo do jakési nové fáze. Církev, která se ocitla v hlubokém úpadku, nabrala svěží dech a začala procházet hlubokou strukturální reformou. Jak k tomu přesně došlo, zůstává dodnes do značné míry zahalen tajemstvím. To je patrně jedním z důvodů, proč je Františkův životopis stále přitažlivý, inspirující a silně aktuální.

Bezprostředně po Františkově předčasné smrti se začíná se stavbou monumentální třípatrové basiliky svatého Františka v Assisi, kam se posléze uloží jeho ostatky. Dva roky po jeho smrti vybízí papež **Tomáše z Celana**, aby sepsal oficiální Františkův životopis. Tomáš sepíše hned dva životopisy. Jeho druhý životopis sepsaný po šestnácti letech obsahuje autorovy názorové změny. Slavné Giottovy fresky v basilice sv. Františka fungující jako obrazová biografie jsou namalovány podle normativního životopisu svatého Františka od svatého Bonaventury (také Bonaventura napsal životopisy dva).

František se narodil do bohaté obchodnické rodiny Bernardone. Přestože bude o sobě později říkat, že je „idiot“ „prostáček“ a nevzdělanec, absolvoval školu u sv. Jiří, kde se naučil číst a psát. Rozuměl také latinsky a latinsky uměl i psát. Nadto plynule hovořil francouzsky, což byla v jeho době *lingua franca* obchodníků. Na svých cestách se setkával s humiliáty a dalšími exponenty apoštolského života. Od mládí byl předurčen ke kariéře bohatého měšťana s ambicí dosažení rytířského titulu. Za tím účelem se podílel v rámci války se sousední Perugií na bitvě na Colestradě. Následně se r. 1205 chce připojit ke křížové výpravě rytíře Valtra z Brienne. Na cestě se mu ale ve Spoletu zdá sen, na jehož základě se od výpravy odklání a pokořeně se vrací do Assisi. Prochází hlubokou duchovní proměnou. Začíná žít v ústraní, opravovat pobožené kostely, pečovat o nemocné v leprosáličích, která zakládá (špitály pro malomocné). Brzy se k němu přidávají další společníci. Nejspíše r. 1210 přijímá nižší kněžské (jáhenské) svěcení. Kněžské svěcení z pokory nepřijme.

Na jedné z cest se svými společníky se nedaleko Orte rozhoduje, zdali mají vést život mezi lidmi nebo žít každý sám na opuštěném místě. Poustevnická idea ustupuje do pozadí a uchyluje se ke koncepci apoštolského života v chudobě a kazatelské činnosti doprovázené skutky milosti. V Porciunkule nedaleko Assisi o svátku sv. Matouše otevře třikrát evangelium a z textů, které „náhodně čte“ sestavuje první pravidla společného života podle vzoru života v prvotní církvi. Později převádí evangelní úryvky do tzv. **První a následně Druhé řehole**. Řehole vyplývá z bezvýhradného zřeknutí se majetku, a to i majetku společného. Jídlo si vyprošují **mendikací** (žebráním). Charismatem řádu se stává pokora, chudoba a nutnost pokání

i obrácení, jeho následovníci jsou nazváni **menšími bratry**.

Naprosto nečekaně se mu u papeže Innocence III. daří získat nejprve ústní povolení jeho řehole a u Innocencova nástupce také písemné potvrzení Františkovy třetí řehole tzv. regula bullata z r. 1223. Tato řehole však byla papežem zmírněna, povoluje přijímat dary. Františkova řehole se stává v pořadí čtvrtou řeholí v církvi (benediktinská, basilánská, Augustinova a františkánská). Během svatodušní kapituly v r. 1217 dojde k prvnímu rozhodnutí vyslat své bratry na všeobecnou misii. R. 1224 se například dostávají do Anglie.

František se také vydává do Egypta, aby se zde účastnil křížové výpravy kardinála Pelagia. Chováním rytířů a Pelagia je však hluboce zklamán a sám, doprovázen pouze jedním bratrem, se vydává za sultánem Al-Kámilem. Od něj se s glejtem vydává do Svaté země na křesťanská posvátná místa. Zde ho zastihne zpráva o nespokojenosti mezi bratřími, kterých už jsou tisíce.

František se vrací, ale vedení řádu předává nejprve Petru Catanimu a později bratru Eliáši. Sám se uchyluje do ústraní, kde se postí a modlí spolu s prvními bratry z Assisi. Za tím účelem využívá především hory nedaleko Assisi a v La Vernu v Toskánsku. Právě na této hoře dojde k jeho stigmatizaci. František se stane prvním z asi 500 do dnešních dnů stigmatizovaných křesťanů, kteří na svém těle nosily mystické rány.

František je také prvním, kdo ke svému řádu připojil plnohodnotným způsobem laické rameno **tzv. třetího řádu**. Jedná se o zasvěcené osoby, které žijí ve světě, vykonávají běžná povolání a mají rodiny.

Z důvodu efektivity a účelnosti pastorače se ukázala naprosto zásadní potřeba řádových kněží. František s tím nikdy moc nepočítal. Do řádu však proudí nejen laici, ale také vzdělaní kněží ze severoevropských měst. Vyhrocují se i další konflikty. Generální ministr řádu bratr Eliáš, který je poradcem králů i císaře a papeže, je obviněn ze zrady ideálů řádu a je sesazen. Vedení přechází do rukou vzdělaných kleriků. Františkáni se stávají i významnými vědci, právníky univerzitními mistry, teology, diplomaty, umělci nebo básníky jako například sv. Bonaventura, Sv. Jan Duns Scotus, Roger Bacon, Alexandr Halensis, Grosseteste, Odorico di Pordenone, Giotto, Dante, Jacopono di Todi aj.

V r. 1525 se po dlouhodobém vnitřním zápasu z lůna řádu zrodí nová větev tzv. **Kapucínů** pod vedením Matouše z Bassi coby eremitská reforma františkánského řádu, která se vyznačuje úsilím přiblížit se co nejvíce ideálu františkánské chudoby a asketické přísnosti.

František zakládá také tzv. druhý řád neboli ženskou větev františkánu. Tu iniciuje **svatá Klára z Assisi**. Ta je na rozdíl od Františka úspěšnější a vymůže si na papeži uznání Františkovy nezredukované a neumírněné řehole dokonce dva dny před svou smrtí v r. 1253. V jejích stopách jde také česká princezna svatá Anežka Česká, která si se svatou

Klárkou píše a pod vlivem františkánských ideálů zakládá špitál na Františku a špitální řád křížovníků s červenou hvězdou.

Dominikáni

Také dominikáni jsou cestou radikální chudoby a hlásání evangelia. Od počátku jsou chápáni jako řád vzdělavců a kazatelů, který vše podřizuje misii. Mladý klerik **Dominik de Guzmán** v r. 1203 doprovází biskupa Diega z Osmy na jeho diplomatické cestě do Lanquedocu. Zde se poprvé setkává s heretickou skupinou katarů.

Papež misii u katarů původně svěřil cisterciákům, ale Dominik a Diego poukazovali na skutečnost, že opati jsou příliš zatíženi hierarchickými prelátskými manýrami a že tzv. „čistí“ (kataři) žijící v radikální chudobě, mohou uvěřit jen tomu, kdo žije sám v chudobě a v duchu evangelia.

Pod dojmem této zkušenosti začíná Dominik kázat. Zakládá v Toulouse několik domů a také ustavuje školu pro vzdělávání kazatelů. V tom ho podporuje biskup, cisterciák Fulk, který ho v r. 1215 vzal do Říma, aby si zde vyžádal povolení kázat. Dominik se na této cestě pravděpodobně setkává se svatým Františkem. Na rozdíl od něj ale povolení vlastní řehole nezíská a musí si vybrat jednu ze stávajících. Dominik si logicky vybírá řeholi sv. Augustina. Ostatně jako kanovník už podle ní žil. Dominikova statuta jsou schválena až za Raimunda z Peñafortu mezi r. 1238–1240. Bratři se věnují modlitbám, postům, silentiu a dennímu vyznávání hříchů, což propojují se studiem, disputacemi a chudobou. Bratři mají doslova ztělesňovat ideál chudoby. Také Dominik zakládá tzv. třetí řád.

Žebraví kazatelé měli za cíl vzbudit lítost a pokání. Často byli žádáni jako zpovědníci a duchovní rádci u králů a šlechty i na městských tržištích. Všechna dominikánská převorství mají vlastní učebny, kam všichni bratři denně docházejí na přednášky. Bratři jsou vyzýváni k horlivému studiu. Řád doslova funguje jako **rozptýlená univerzita**.

Bratři kazatelé

Mezi dominikány patří ti nejvýznamnější středověcí učenci, jako například svatý Albert veliký nebo svatý Tomáš Akvinský.

Přesto nebo snad právě pro tento úspěch považuje mnoho světských duchovních mendikanty za hrozbu pro vlastní živobytí. Františkáni jdou s požehnáním papežů od jednoho vítězství ke druhému. Papež Martin V. jim například udělí povolení kázat v libovolné diecézi.

Jiné žebravé řády

Žebravých řádů vznikla celá řada. Každý z nich měl vlastní spiritualitu a charisma. Ty nejznámější a nejvýznamnější z nich se pokusíme vyjmenovat a krátce charakterizovat.

- ◆ **1. Trinitáři** – jedná se o kanovnický řád zaměřený na vykupování otroků z rukou muslimů. Svým vznikem dokonce o několik let předběhli františkány i dominikány. V sedmáctém století se jim podařilo vykoupit celkem 31 tisíc otroků.
- ◆ **2. Serviti** – ti se revolučním způsobem zřikají klauzury, aby se mohli věnovat sociální a pastorační práci.
- ◆ **3. Antonité (bratři berličkového kříže)** – zakládají špitály a podílejí se na budoucím rozvoji řeholního nemocničního hnutí.
- ◆ **4. Karmelitáni** – založen několika poustevníky z latinského Západu žijícími v Palestině koncem 12. století. Původně vyhledávali opuštěná místa a samostatné cely. V r. 1247 dochází k podstatné změně řehole. K cenobistické observanci je přidána aktivní role řeholníků.
- ◆ **5. Augustiniáni** – řád Eremitů sv. Augustina. Také oni mají kořeny v poustevnickém hnutí. Tentokrát v severní Itálii.
- ◆ **6. Jambonité** – řád založený sv. Janem Buonim, laikem z Mantovy, také on je zakládá jako kazatelský a mendikantský řád. V r. 1256 došlo ke sjednocení toskánských eremitů sv. Augustina, jambonitů, vilemitů a eremitů z Ancony (Brettinů) do jediného řádu augustiniánských eremitů.

Na Lyonském koncilu v r. 1274 došlo k útokům, odporu a boji proti žebrání a spolu s tím i proti těm, kdo jsou na žebrání závislí, což vedlo k útlaku některých menších mendikantských řádů.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Františkáni usilovali o tzv. *via salutis* neboli věrné napodobování pozemského života Kristova, jenž neměl, kam by hlavu složil.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Ve vrcholném středověku se začínají prudce rozvíjet města a na scénu se dostává nová sociální vrstva měšťanů a městského obyvatelstva. Současně se začíná objevovat stále naléhavěji požadavek vzdělání. Aby bylo možné účinně oponovat, diskutovat a polemizovat s početnými heretickými skupinami a hnutími, bylo zapotřebí především fundovaného teologického a biblického vzdělání. Někteří křesťané pociťují povolání k radikálně nové formě zasvěceného života podle téměř doslovného přilnutí ke způsobu života svatých apoštolů a Ježíše Krista v chudobě, jednoduchosti a prostotě doprovázeném hlásáním radostné zvěsti. Prvním příkladem takového způsobu života jsou františkáni založení sv. františkem z Assisi. Přestože se František podobá mnohým lidovým a potulným kazatelům jako byl Petr Valdes, v jednom se od nich zásadně lišil. František nejde do konfrontace s církví, ale snaží se pokorně a s láskou o její vnitřní reformu vlastním příkladem. Podobně smýšlí i svatý Dominik. Ten si však uvědomuje potřebu kvalitního vzdělání, a tak své kláštery promění v potulné putující univerzity a bratry vede k horlivému studiu. Oběma řádům se podaří zasáhnout rozsáhlé masy, které v té době oficiální církve ztrácela. František doslova rozpoutal celospolečenské sociálně spirituální obrodné hnutí, které se dotklo všech segmentů společnosti. Jeho vliv je patrný dokonce i v sekulární společnosti dnešních dnů. Jeho spiritualita dýchá nebývalou autenticitou a silou antropologického realismu. Mezi mendikantské neboli žebravé řády patřila celá řada dalších řeholních společenství. Mnohé z nich existují dodnes. Patrně nejsvéráznějším z nich byl řád trinitářů. Ti vykupovali otroky, dokonce se stávalo, že když jim došly sbírky, nabízeli jako výkupné sami sebe.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

- CARDINI, Franco: *František z Assisi*. Praha: Vyšehrad; Zvon, 1998.
- GREEN, Julien. *Bratr František*. 2. vyd. Brno: Cesta, 2001.
- Le GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- KYBAL, Vlastimil: *Svatý František z Assisi*. Brno: L. Marek, 2006.
- TUGWELL, Simon: *Svatý Dominik*, Praha: Krystal OP 2008.
- MUNDY, John Hine: *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*. Praha: Vyšehrad, 2008.
https://en.wikipedia.org/wiki/Mendicant_orders.
- PELLICCIA, Guerrino; ROCCA Giancarlo: *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (10 vol.), Edizioni paoline, Milano 1974–2003.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Jaký základní konceptuální rámec představují žebravé řády?
2. Co znamená apoštolský život?
3. Kdo jsou františkáni a čím se vyznačují?
4. Kdo jsou dominikáni a čím se vyznačují?
5. Co charakterizuje napětí mezi žebravými řády a světským duchovenstvem?
6. Jaké jsou další žebravé řády?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijat.

10. NOVÉ ŘÁDY A NÁSTUP NOVOVĚKU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Čtrnácté století je z náboženského i sociokulturního hlediska do značné míry přelomovým obdobím. V následující kapitole se budeme zabývat úpadkem tradičních opatství, která vyvolala novou vlnu zájmu o poustevnické hnutí. Dále se zaměříme na zrod a charakter nového spirituálního směru nazývaného *devotio moderna*. Přirozeně, že ani zde se vývoj řeholního života nevyvíjel černobíle. Také stará opatství prožívají obnovení snahy o návrat k věrnému zachování života podle řehole. U benediktnů jde o tzv. Olivetánskou kongregaci sv. Bartolomea Tolomei. Nová spiritualita zpřístupnila mnišskou a kontemplativní spiritualitu laikům žijícím v sekulárním světě. Evropou se začne šířit mocná vlna zakládání nových řádů a kongregací se specifickými charismaty orientovanými na pomoc konkrétním marginalizovaným skupinám společnosti nebo zacíleným na reformu společnosti či církve prostřednictvím sociálních služeb nebo vzdělávání.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jak rozumět fenoménu hnutí *devotio moderna*.
Co se ve čtrnáctém století odehrává v benediktinském řádu.
Jak došlo k propojení nároků poustevnického a laického způsobu života.
Jaké nové řády a kongregace vznikají v patnáctém a šestnáctém století.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

reformní hnutí, kontemplace, *devotio moderna*, emocionální zbožnost, Celestýni, Bratři společného života, Olivetáni, svatá Kateřina Sienská, svatá Brigita Švédská, Geert de Groote, Tomáš Kempenský, kongregace, Teatini, Somaskové, Barnabité, Oratoriáni, Piaristé, Kamiliáni, Milosrdní bratři, Pauláni, reforma kněží

Asketismus ve
čtrnáctém
století

Fúze cenobitského a poustevnického života

Během čtrnáctého století se život v zavedených starých klášterních institucích výrazně zformalizoval a zesvětštil. Majetek opatství byl nezřídka rozdělován na prebendy, které měly sloužit k materiálnímu zajištění jednotlivých mnichů. Opati, kteří svůj úřad získali jako beneficium, se v kláštirech často vůbec nezdržovali. V té době proběhla Evropou rozsáhlá zemědělská recese doprovázená v druhé polovině století ještě válkami a morem. V důsledku válečných zvratů a ekonomicko-sociálních důsledků těchto turbulencí se řada mnišských komunit rozpustila, kláštery byly drancovány nebo vypáleny. To muselo mít nutně také dopad na zájem o vstup do řádů zvláště ze zámožnějších rodin a rodů. Přesto nebo snad právě proto se ve starých řádech rodí snaha o obnovu řeholního a mnišského života. V rámci benediktinského řádu se **svatý Bartolomeo Tolomei** snaží oživit asketičtější a doslovnější zachování benediktinské Řehole. Zakládá reformní **Olivetánskou kongregaci**, jejíž observanci do roku 1400 v Itálii přijalo 38 klášterů a r. 1505 ji přijal i klášter Monte Cassino.

Jeho klášter nedaleko Sieny se od ostatních benediktinských klášterů lišil přísností observance, skromnou bezmasou stravou, trvalou mlčenlivostí a pravidelnou fyzickou prací.

Pro pozdní středověk je charakteristický zájem o mystickou tvorbu nejen mezi mnichy, ale také mezi běžnou populací. Kontemplace se začala přibližovat světským lidem. Výrazem tohoto zájmu je zrod nových spiritualit a vznik celé řady nových řádů. Jedním z nich je poustevnická kongregace **Celestínů**. Ve stejné době začínají kartuziáni budovat své kláštery v centrech velkých měst. Naopak městsky orientované žebravé řády usilují o hlouběji založený asketický život v ústraní. Tak je tomu v případě františkánských observantů Giovanni della Valle, kteří se v r. 1334 usazují nedaleko Foligna.

Devotio moderna

Zatímco snaha o odklon od tradičních řádů probíhala na jedné straně směrem k zakládání poustevnických kongregací, jakými byli celestini, na druhé straně vyústila ve vznik nového spirituálního hnutí *devotio moderna*. Iniciátorem hnutí byl holandský kněz, který si zkusil dráhu kartuziánského mnicha **Geert de Groote**. Poté, co opouští kartouzu, se vydává na dráhu potulného kazatele ovlivněn setkáním s vlámským mystikem Janem Ruysboekem. Na základě těchto vlivů zformuloval prostou, spiritualitu založenou na

emocionální zbožnosti, která stavěla na vroucí četbě Písma a kontemplaci lidského života Ježíše Krista. Důraz se kladl na osobní obrácení, zřeknutí se bohatství, ctižádosti a pokorné vytrvalosti ve vykonávání každodenních úkolů. Tak se na scéně řeholního života objevují **Bratři společného života**. Novinkou je, že v počátcích bratři nejsou vázání ani slibem ani řeholí. Teprve později, po smrti de Goote, přijali řeholi sv. Augustina. Z jejich středu vzešlo jedno z nejrozšířenějších děl dějin křesťanské spirituality, kterým se stalo dodnes velmi oblíbené, vydávané a masově čtené *Následování Krista Tomáše Kempenského*. Není bez zajímavosti, že toto proslulé dílo vykazuje četné shody s dílem českého roudnického augustiniána Petra Klarifikátora.

S osobní citovou spiritualitou se zájmem o mystickou zkušenost a kontemplaci souvisí i další příklady propojení poustevnického a laického života. Příkladem jsou například mystičky jako svatá **Kateřina Sienská** nebo **svatá Brigita Švédská**. Zatímco Bratři společného života svoje povolání realizovali ve volném řeholním společenství, tak Kateřina Sienská a zpočátku i Brigita Švédská své kontemplativní povolání propojené s apoštolským posláním realizovaly v laickém světě.

Posledním příkladem propojení poustevnického způsobu života a spirituálních akcentů tohoto života s apoštolským životem ve světě je založení **řádu Nejmenších bratří svatého Františka z Pauly**. Svatý František z Pauly po několika desetiletích poustevnického života v ústraní v Kalábrii založil vlastní kontemplativně-aktivní řád, pro který dokonce sepsal vlastní řeholi, která se stala v pořadí pátou a dodnes poslední církevně schválenou řeholí. Františkovi se podařilo stát na pomezí středověku a moderny, přenést do moderny středověký mysticismus, asketismus a mnišskou spiritualitu, a přitom ji žít uprostřed světské společnosti královských dvorů, zvláště ve Francii.

Nové řády a kongregace

Postupné rozvolňování přísných mnišských observancí vytvořilo prostor pro nové formy a varianty inkulturace řádového a společného života za účelem uskutečňování esence evangelních rad v historických a kulturních proměnách společnosti. Právě schopnost adaptace křesťanské mnišské a řeholní spirituality ukazuje její životnost a úspěšnost. V šestnáctém století se po Tridentském koncilu rodí celá řada nových forem zasvěceného života, které jsou méně vázané než klasické mnišské a řeholní společenství. Obecně se jim říká **kongregace**. Na rozdíl od řádů se vyznačují tím, že nemají tzv. **klausuru**, uzavřený prostor, ve kterém naplňují své duchovní poslání. Stejně tak nejsou jejich příslušníci vázáni žádnými slavnými sliby a skládají pouze tzv. *vota simplicia*.

Nicméně historický vývoj mnohé kongregace posunul k potřebě prohloubení jejich forem zasvěcení do té míry, že se transformovaly v řády. Kongregace zpravidla vznikaly jako odpovědi na aktuální společenské a církevní výzvy a potřeby.

Ve druhé čtvrtině šestnáctého století vzniká řád **Teatínů** (někdy také Kajetánů) založený právníkem a klerikem Kajetánem z Thiene a kardinálem Gianpietrem Caraffou, který se následně stal papežem Pavla IV. Ti se spojili s Kongregací božské lásky a založili řád. Pojmenování *theatini* řád získal podle titulárního chrámu v Chiete (latinsky *Theatinum*). Vlastní zaměření řádu cílí na obrodu kléru, charitativní činnost, výchovu mládeže a modernizaci duchovní správy. Během 17. století se řád rozšířil do celé Evropy a proslul významnými architektonickými projekty chrámů, počínaje geniálními návrhy řádového architekta, matematika a kněze Guarina Guariniho.

V r. 1528 vzniká kongregace **Somasků** zaměřená na službu chudým sirotkům založená svatým Jeronýmem Emiliánim. V r. 1540 se transformovala v řád s řeholí sv. Augustina.

V r. 1530 zakládají svatý Antonín Maria Zaccaria a matematik Morigia kongregaci a později řád **Barnabitů** (někdy také Pavlínů) za účelem pozdvižení mravního a sociálního života obyvatel Lombardie. Také tento řád se rozšířil do celé Evropy.

Výhradně ženskou kongregací se staly **Voršilký**. Ty založila sv. Anděla Merici, aby inspirované edukativním vzorem řádu svatého Ignáce z Loyoly ztělesňovaly duchovní mateřství uskutečňované především evangelizační výchovou za účelem povznesení ženy. Kongregace Voršilek se v sedmnáctém století proměnila v řád.

V r. 1575 zakládá svatý Filip Neri kongregaci kněží a laiků **Oratoriánů**. Členové kongregace neskládají žádné sliby ani nenosí řeholní oděv. Věnují se různým činnostem ve farnosti, ve školách nebo v charitativní službě. Mezi oratoriány byla i řada významných učenců jako historik a archeolog Baronius, mystik a státník Pierre Berulle, filosof a teolog Jan Eudes, filosof a teolog svatý František Saleský nebo filosof a teolog kardinál John Henry Newman. Oratoriáni byly proslulí radostnou spiritualitou, snahou získat lidská srdce. Zaváděli nové didaktické formy využívající nové umělecké formy muzikálu, oratoria a divadel.

V r. 1597 zakládá svatý Josef Calasanský kongregaci (později se transformovala v řád) **Piaristy neboli Řád zbožných škol**. Tento řád se orientoval na výchovu a vzdělávání mládeže z nižších tříd. V r. 1631 je uvedl na Moravu kardinál Ditrichstein. V českém prostředí zanechali výraznou stopu. Jejich členem byl například Gelasius Dobner, jeden ze zakladatelů českého kritického dějepisectví.

Za účelem duchovní a hmotné pomoci nemocným zakládá svatý Kamil de Lellis řád **Kamiliánů** (Otcové dobré smrti). Kamiliáni zakládají nemocnice, které existují dodnes.

Název kamiliánky je označení různých ženských společenství (Služebnice chorých z 1829, Dcery svatého Kamila z 1892, Misionářky nemocných z 1936), činných nezávisle na řádu kamiliánů, ale v duchu spirituality sv. Kamila, v řadě evropských zemích a v USA.

Posledním řádem nového typu je hospitální řád sv. Jana z Boha nazvaný **Milosrdní bratři** založený r. 1539. Portugalec sv. Jan z Boha byl voják a knihkupec z Granady, kterého pohnulo kázání svatého Jana z Avily, rozdal majetek chudým. Následně byl odvezen do ústavu pro choromyslné, kde zažil mnoho útrap. Právě špatné zacházení mu vniklo myšlenku péče o nemocné a duševně choré. V r. 1572 jeho bratrstvo povýšilo na řád s řeholí sv. Augustina.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Praktická, emotivní zbožnost vštěpovala lidem ctnost pokory a skrytost před světem.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

Ve čtrnáctém století se život v zavedených starých klášterních institucích výrazně zesvětšoval. Majetek opatství byl rozdělen na prebendy, které měly sloužit k materiálnímu zajištění jednotlivých mnichů. Opati se v kláštorech často vůbec nezdržovali. V té době proběhla Evropou rozsáhlá zemědělská recese doprovázená ve druhé polovině století ještě válkami a morem. Řada mnišských komunit se rozpustila, kláštery podlehly drancování nebo byly vypáleny. Staré řády přestávají fungovat jako odkladiště nadpočetných dětí a dospělí adepti si volí spíše vstup k cisterciákům a žebravým řádům. Právě zde dochází k obnově řeholního a mnišského života. Pod vlivem obrodného hnutí v nových řádech dochází k obnově i v samotných benediktinských ústavách. Jedním z příkladů podobných snah bylo úsilí oživit asketičtější a doslovnější zachovávání benediktinské Řehole tzv. Olivetánskou kongregací v intencích sv. Bartolomea Tolomei. Tuto reformní observanci přijal i klášter Monte Cassino. Současně probíhá snaha o odklon od tradičních řádů, jednak směrem k zakládání poustevnických kongregací, jakými byli celestini, a jednak směrem k žebravým řádům a novým kongregacím ovlivněným například novou spiritualitou hnutí *devotio moderna*. Na scéně řeholního života se prosazuje prostá, emocionální zbožnost a vroucí četba Písma Svatého v chudobě a oproštěnosti. Představitelem nové spirituality se stali Bratři společného života. Ti přichází s novým pojetím kontemplativního rozměru spirituality, které lze realizovat i mezi laiky v sekulárním světě. Zpočátku jdou podobnou cestou také následovnice sv. Brigity Švédské nebo sv. Kateřina Sienská. Tyto snahy se začínají brzy institucionalizovat a vyvíjet v nové řády a kongregace. Objevují se Nejmenší bratři svatého Františka a od šestnáctého století řády a kongregace jako Teatini, Somaskové, Pavlíni, Barnabité, Voršilky, Piaristé, Kamiliáni, Milosrdní bratři a další.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

LAWRENCE, Hugh: *Dějiny středověkého mnišství*, Brno, CDK 2001.

HEER, Fridrich: *Evropské duchovní dějiny*. Praha 2000.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

PENCO, Gregorio: *Storia del monachesimo in Italia. Dalle origini alla fine del Medioevo*, Milano, Jaca Book, 1988.

POLONIO, Valeria: “La Congregazione di Monte Oliveto a metà Seicento”, in *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, XXVI, 1972, pp. 369–420.

HERDE, Peter: *Celestino V (Pietro del Morrone), 1294. Il papa angelico* (a cura di Quirino Salomone), Edizioni Celestiniane, L'Aquila 2004.

PAOLI, Ugo: *Fonti per la storia della Congregazione Celestina nell'Archivio Segreto Vaticano*, Badia di Santa Maria del Monte, Cesena 2004.

<http://www.ccel.org/ccel/schaff/hcc6>.

VAN ENGEN, John: *Sisters and Brothers of the Common Life: Devotio Moderna and the World of the Later Middle Ages*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2008.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích – řeholní klerikové*. Praha: Libri, 2008.

BOGAR, František Benedikt. *Milosrdní bratři*. Praha 1934.

CASTELLI, Mirella: *Camillo de Lellis. Un soldato della carità*, Marietti, Torino 2007.

Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů. Strážnice, Českomoravská provincie řádu Zbožných škol – piaristů, 2004.

PELLICCIA, Guerrino; ROCCA Giancarlo: *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (10 voll.), Edizioni paoline, Milano 1974–2003.

KONTROLNÍ OTÁZKY

45. Jak rozumíte pojmu kongregace?
46. Co charakterizuje hnutí devotio moderna?
47. Jaké jsou hlavní příklady kongregací?
48. Jak probíhalo obrodné hnutí uvnitř benediktinského řádu ve čtrnáctém století?
49. Co charakterizovalo spiritualitu sv. Kateřiny Sienské a svaté Brigity Švédské?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

11. JEZUITÉ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Jedenáctá kapitola nás zavede k nejskloňovanějšímu ze všech církevních řádů a kongregací, k jezuitům. Nejprve se budeme zabývat osobností svatého Ignáce z Loyoly a počátky řádu. Poté se podíváme na hlavní osobnosti počátků řádu a pole řádového zájmu a úsilí. Zde nás budou zajímat především misie a vztah jezuitů k vědeckému poznání. Zde si opět vyjmenujeme hlavní osobnosti a připomeneme jejich historický, kulturní nebo vědecký význam. Jsme si vědomi, že budeme muset udělat velmi úzký výběr z nepřeberného množství významných osobností jezuitského řádu. Naši pozornost zacílíme také do českého prostředí, a nakonec si ukážeme nejvýznamnější postavy jezuitů, kteří se prosadili na vědeckém, kulturním nebo náboženském poli současnosti. Opominout nemůžeme ani okolnosti zrušení jezuitů a znovuoživením řádu.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Jaké byly okolnosti vzniku jezuitů.
Jaký jsou charakteristické známky jezuitské spirituality.
Čím jezuité obohatili kulturu a dějiny.
Co jsou to duchovní cvičení.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

jezuité, svatý Ignác z Loyoly, sv. František Xaverský, misie, exercicie, Pamplona, Manresa, čtvrtý slib, poslušnost, duchovní vedení, mučedníci, Petr Faber, Diego Lainez, zpytování svědomí, kazuistika, probabilismus, Robert Nobilli, Mateo Ricci, jezuitské redukce, Antonio Possevin, pater Lavallet, jezuitské divadlo, Tomáš Špidlík, Teilhard du Chardin, Pater Kolakovič

Počátky

Dějiny a význam jezuitského řádu jsou tak rozsáhlé a rozmanité, že je jednoduše nelze zredukovat do jediné kapitoly bez toho, abychom je nezredukovali o celou řadu významných událostí a osobností. Na jejich počátku stojí v podstatě náhoda, při které došlo ke zranění vojáka a šlechtice svatého Ignáze z Loyoly **v bitvě u Pamplony**. Zde mu totiž dělová koule vážně poranila nohy, v následku čehož celoživotně kulhal, ale především musel projít dlouhodobou a nejistou rekonvalescencí. Při ní se věnoval četbě. Nejprve četl své oblíbené rytířské romány, ale když už je všechny přečetl, v knihovně zbývala jen kniha *Život Kristův* od kartuziána Ludolfa Saského a životopisy svatých. Po jistém čase si všiml, že zatímco ho rytířské romány na počátku vzrušovaly, při opakované četbě ho začínaly nudit. Naproti tomu ho jak *Život Kristův*, tak životopisy svatých na počátku příliš neoslovily, zatímco při opakované četbě pociťoval stále větší uspokojení. Právě zkušenost duchovní četby v něm iniciovala touhu po napodobování Krista a jeho svatých úsilím o svatost vlastního života. Uchýlil se do jeskyně Manresa s představou, že bude žít jako poustevník. Zde prožil celou řadu důležitých mystických zkušeností, na základě kterých začíná sepsovat svá slavná **Duchovní cvičení**. Po čase však pochopil, že ho duchovní a intelektuální hlad vede na jinou cestu. Po cestě do Svaté země začne studovat na slavné univerzitě v Alcalá, kde kolem sebe shromáždil zástup horlivých učedníků, kterým poskytoval duchovní cvičení. Ty dával i dělnicím, zklamaným manželkám, paničkám i děvečkám a prostitutkám.

Z obavy, aby nepodlehli sektářskému blouznění, se rozhodne pro studium teologie a vydává se do Paříže **na Sorbonu**. Také zde se kolem něj shromáždí učedníci, společně studují, žijí z almužen a věnují se charitě. Mezi prvními učedníky jsou tak významné budoucí osobnosti církve jako Petr Faber, František Xaverský, teolog tridentského koncilu Diego Lainez, Salmeron, Rodriguez nebo Bobadilla. Spolu s nimi sní sen o znovudobytí Jeruzaléma a v kapli na Montmartru složí první sliby čistoty, chudoby a poslušnosti. Rozhodnou se na cestu do Svaté země se zastávkou v Římě, kde hodlají nabídnout své služby papeži. Cestu do Jeruzaléma jim překříží válka a ani papež jimi není nadšený. Pouze Laineze a Fabera pověří výukou na římské univerzitě La Sapienza. Ostatní zde slouží obětem války. V samotném Římě se setkávají s obrovským duchovním úpadkem, prostitucí a morální devastací. Ignás si stále více uvědomuje potřebu probouzet a zkoumat vlastní svědomí a potřebu kontroly všech duševních hnutí. Zde se rodí jeho spiritualita

„zkoumání či zpytování svědomí“. Brzy se Ignác a jeho společníci stávají vyhledávanými průvodci, učiteli a duchovními vůdci mas i významných jedinců. Tělesnou askezi nahrazuje cvičením v kázni. Toto úsilí nakonec vyústilo do spirituality tzv. čtvrtého řádového slibu poslušnosti svatému otci. Ignác zemřel v r. 1556.

Jezuité se stávají velmi záhy neúčinnější hrází proti šíření jak luteranismu, tak později proti dalším útokům vůči církvi. Jedním z nejvýznamnějších teoreticko-praktických přínosů jezuitů v raném období se odehrál na poli morálky. Jezuité se postavili proti

morálnímu rigorismu i proti Molinově morálnímu voluntarismu a nedostatečné reflexi významu dědičného hříchu a milosti. Jezuitské prohloubení morální kazuistiky souviselo se Suarezovou tezí, že podstata činu netkví v úkonu leč v záměru. Podobně významným způsobem jezuité oponovali později i módnímu jansenismu.

Misionáři a mučedníci

Jeden z prvních bratrů **svatý František Xaverský** se vydává na misii do Indie. Zde navštěvuje vykřičené lokály a s velkým úspěchem šíří radostnou zvěst evangelia, jeho dopisy naplňují nadšením celé generace jeho následovníků. Přitom se od uprchlíka z Japonska Andžira učí Japonsky a vydává se na misii do Japonska. Zde se mu podaří založit velmi úspěšnou misii. Následující kroky touží napřímit do Číny, ale umírá na ostrově Sancian.

Následující generace přinese neobyčejně pestrý hrozen významných jezuitských učenců, kteří se ve své době dostaly na samotný vrchol bádání v daných oborech.

- ◆ **Pater Barcaeus** se stane na persko-indické hranici významným expertem na Talmud. Samotní židé v Persii ho zvali do synagog, aby jim vykládal svatá Písma. Mohamedáni v něm viděli zmrtvýchvstalého Jana Křtitele. Brahmani ho zvali na debaty o nejsvětější Trojici. Ve čtvrtek káže mohamedánům, v sobotu židům a v neděli křesťanům.
- ◆ **Robert de Nobilli** se věnoval úspěšně christianizace Indie. Zde se dařilo oslovit všechny kasty, pouze kasta brahmánů byla uzavřena. Nobilli začal vystupovat sám jako brahmín, dodržoval všechny příkazy a zákazy hinduismu, nejedl maso, nepil víno, jedl jen rýži, zeleninu a ovoce. Dokonale ovládal jejich posvátné učení, čímž si získával stále větší respekt. Plyně ovládal několik jazyků včetně sanskrtu. V disputacích překonával domácí kněze, uměl citovat národní poezii, dovedl hodiny zpívat variace podle místních uměleckých pravidel. Díky němu se nechala pokřtít celá řada brahmánů.
- ◆ **Jezuita de Costa** chodí a obléká se po způsobu jogínů. Z devíti jezuitů v Maduře sedm vystupuje jako jogíni a dva jako brahmáni.

Jezuité budují školy, panovníci pod jejich vlivem budují kostely. Na svou stranu získávají vzdělance díky svým mnohostranným znalostem. Vedou diskuzní

kurzy, přináší tiskařský lis a vydávají japonské knihy, slovníky, teologická pojednání, překládají Ezopovy bajky, filosofické spisy, ale také překlady čínských filosofů a Konfucia apod. Stále více japonských zeměpánů přijímá křesťanství.

A právě tento úspěch bude i příčinou tragédie celé misie. Křesťanství zpočátku nakloněný **Hidejoši** mění svůj postoj pod vlivem především protestantské propagandy. Rozhoduje o úplném vymýcení „státu nebezpečného učení“. Christianizace je zakazována pod trestem smrti. Jeden edikt nařídil spálit všechny křesťanské kostely.

V této chvíli na sebe jezuité vzali zcela vědomě **mučednictví**. Nastal příběh pravděpodobně nejpromyšlenějšího a nejbrutálnějšího pronásledování křesťanů v dosavadních dějinách. Křesťanů v Japonsku v té chvíli bylo okolo čtyř set tisíc.

◆ **Párer Mateo Ricci – doktor Li**. Co se nepodařilo sv. Františku Xaverskému, podařilo se Mateu Riccimu. Tento slavný matematik a astronom s enormní výbavou znalostí se v Kantonu objevil v budhistické kutně. Brzy ale začal nosit oděv čínského literáta. Od té doby byl doslova obléhán vznešenými Číňany. Byl to on, kdo do Číny přinesl mapu světa, což znamenalo doslova předěl v tradici staré čínského myšlení. Ricci studoval Konfuciovo učení a ve vztahu k Novému zákonu v něm nacházel jakousi obdobu Starého zákona pro Východ. Díky této znalosti přepracoval katechismus do formy hlubokomyslného dialogu čínského vzdělance s křesťanským knězem. Když umíral, bylo v Číně více než 300 křesťanských kostelů.

Jezuité se také vydávali do Nového světa. Ti se podíleli v r. 1634 na expedici lorda Baltimora do Ameriky, kde založili kolonii Maryland. Jezuité si brzy uvědomili, že je třeba, aby se naučili jazyky indiánů. Jako válečnou výstroj si s sebou brali jen udice, jehly a cukroví. Také zde se ale setkali úklady puritánů, kteří pronásledovali papežence všemi prostředky. Jezuité převlečení za farmáře pokračovali v misii v Nové Anglii. Všude, kde to jen šlo, zakládali školy pro bílé i pro indiány. Ve Washingtonu zřídili první katolický vzdělávací institut na území Spojených států.

- **Páteři Marquette a Jolliet** jako první Evropané objevili a zmapovali Mississippi

- **Páter Brébeuf** jako první misionář sloužil u pětadvacetitisícového kmene Huronů. Mnozí huronští chlapi dokonce studovali na jezuitské koleji. Rivalita mezi Anglií a Francií ale rozpoutala krvavý konflikt. Angličané využívali Irokéze a ti napadli Hurony bojujícím za Francouze. Mezi zajatci Irokézů se ocitli i páteři Brébeuf, Lalemant, Bressani a Daniel. Byli skalpování, mučeni u kůlu až k smrti. Přesto si patres Irokéze brzy získali. Tak tomu bylo i u Mohawků, Onondagů a dalších kmenů.
- **Misionář Kühn** probádal a kartograficky zaznamenal oblast na sever od řeky Colorado.
- **Na konci šestnáctého století** byl mučen, a nakonec rozčtvrcen pater Campián, který studoval v Olomoucké koleji.
- **Zhruba ve stejné době se ve Stockholmu vynořil profesor teologie Lorenz Nicolai** a pozoruhodným způsobem kázal o Lutherově učení. Strhl velkou část svých posluchačů i farářů, ale současně je přiměl ke kritickému pohledu na učení protestantismu. Podařilo se mu svolat velkou disputaci a v ní na svou stranu získal většinu posluchačstva. Tento protestantský teolog Nicolai byl ve skutečnosti jezuita.
- **Ještě úspěšnější byl diplomat Antonio Possevino.** Byl jednoznačně nejjobratnějším vyjednavatelem sedmnáctého století. Pod jeho vlivem se připravovalo Švédsko k návratu do lůna církve v čele s králem Janem III. Vše zastavila smrt královny manželky Kateřiny Jagellonské. Ještě smělejší bylo Possevinovo vyjednávání o sjednocení byzantské církve s Římem, které probíhalo od r. 1580. Následně vyjednával mír v rusko- polské válce.
- **Ve dvacátém století byl významnou osobností pro Japonsko pater Pedro Arrupe,** který se po čtyřicet let věnoval i zenové meditaci. Jako lékař byl přítomen v Nagasaki a spolu s ostatními jezuity poskytoval zdravotní pomoc obětem.
- **Dalším významným jezuitou-obecně uznávaným zenovým mistrem a učencem byl pater Hugo Enomiya-Lassalle.**

Vědci a učenci

Tovaryšstvo Ježíšovo se během jedné jediné generace stalo líhní malířů, architektů, zahradníků, vynálezců a vědců.

- ◆ **Adam Schall** provedl v Číně reformu kalendáře. Měl takovou důvěru, že mu byla svěřena výchova císaře. V té době vpadli do Číny Tataři a pater Schall mandžuským císařům dynastie Ming pomáhal se bránit. Poslední princ dynastie přestoupil ve vyhnanství i s matkou na křesťanství.
- ◆ **Páter Gerbillon** musel dokonce doprovázet císaře Kchang-si do říše Tatarů, protože si císař nechtěl nechat uplynout ani jeden den bez výuky. Gebrillon byl významným astronomem, současně se mu podařilo v období čínsko-ruského konfliktu uzavřít první diplomatickou smlouvu Číny s evropskou zemí. Poté, co císař onemocněl malárií, ho léčil a vyléčil tzv. jezuitskou kúrou. Nešlo o nic jiného než o chinin. Tato tzv. čínská kúra se posléze rozšířila po celém světě.
- ◆ **Páter Sigmund** vyráběl mechanické ptáky, tygra, lva a nakonec začal s výrobou mechanického člověka. Na výrobě hodinového stroje se jako pomocník podílel i císař. Vrcholem jeho umu byla mechanická plovoucí labuť.

Konec úspěchu jezuitských misí v Číně a na Východě zorganizovali františkáni a dominikáni, kteří jezuity obvinili v Římě. Ti totiž odmítali jakýkoliv kompromis s čínskými mravy. Pro jejich rigorismus je čínské úřady zatklly a vypověděly ze země. V r. 1715 Konstitucí Klementa IX. jsou zapovězeny tzv. čínské rity a uloženo, aby jezuité vystupovali proti kultu předků.

- Mezi zakladateli moderní poezie nalézáme například jméno geniálního jezuitského básníka pátera **Gerarda Manleye Hopkinse**.
- Geniálním teologem, filosofem, geologem a paleontologem, který v polovině dvacátého století přivedl ke společnému stolu poprvé marxisty a křesťany, ateisty i teisty, byl **pater Teilhard du Chardin**.
- Jakýmsi Possevinem dvacátého století byl chorvatský jezuita **pater Kolakovič** (Stjepan Tomislav Poglajen), který dokázal konspirovat a vytvářet tajné skupiny během nacismu i komunismu. Založil zde studentské intelektuální skupiny nazvané Rodina, kam patřily takové osobnosti jako český teolog a chartista Josef Zvěřina, kunsthistorička

Jezuité se od počátku své existence věnují matematice a astronomii. V mnohých klášterech jsou astronomické pozorovatelny a sofistikované vybavení. V Čechách je takto proslulá jezuitská kolej **Klementinum**. V zahraničí je to jezuitská **observatoř Kremsmünster**, v Římě Castel Gandolfo, nebo dodnes špičkové vědecké jezuitské pracoviště v americké Arizoně s jedním z největších teleskopů na zemi VATT – Vatican Advanced Technology Telescope, který obsluhuje slovenský jezuita Pater Gabor (podílel se na evropském programu vývoje systému Darwin).

Redukční státy

Indiánské
samosprávné
státy

Jezuité v Peru a Bolívii objevili více než sto indiánských kmenů a shromáždili je v redukcích, kde se věnovali orbě, chovu dobytka, řemeslům a umění pod vedením jezuitských patres. Jezuité zřizovali v Limě, Cuzku a dalších peruánských městech samostatné indiánské koleje. Horlivě sbírali zprávy o zaniklé kultuře Inků. V Limě zřídili tiskárnu, napsali a vydali knihy a gramatiku v kečuánštině i jazyce guaraní. **Páter Anchiera vytvořil jednotnou indiánskou řeč** pro běžný styk srozumitelnou po celém kontinentu. V očích evropských vůdců jezuité při christianizaci rozvíjeli nežádoucí činnost. Svým chráněncům přiznávali cosi jako lidská práva. Kolonisté jim namísto toho vypalovali otrocké značky. Z toho důvodu zápasil **Pater Claver**, aby v přístavu při obchodu s otroky nesměl být nikdo prodán dříve, než byl vzdělán v křesťanské víře, která ho vybavovala základní lidskou důstojností a potenciálními právy. Pater Claver se horlivě zajímal o osud otroků a poskytoval jim pomoc a útěchu.

Na území dnešní Chile, Argentiny, Paraguaye, Uruguaye, Brazílie a Bolívie jezuité pro indiány zakládali redukční státy s vlastní infrastrukturou, hospodářstvím, manufakturami, školami a organizační strukturou, pro které vymohli královské patenty. **Celkem jich existovalo 131 a žilo v nich více než 140 000 obyvatel.** Dělali všechno možné, aby zabránili jakémukoliv pronikání evropské civilizace na jejich území. Domorodcům zakazovali styk s bělochy, stejně tak bránili bělochům, které do redukcí pouštěli jen na povolení. V redukcích se pěstovala hudba, hra na smyčcové i žesťové nástroje, pro kterou měli indiáni velký cit. Indiáni se také ukázali být zručnými řezbáři, tkalci, truhláři, kováři, ševci, krejčí, koželuži, cínotecpi, hodináři, malíři, zvonaři, výrobci hudebních nástrojů apod. Jezuité usilovali, aby povolání určovaly přirozené vlohy.

Lidé vlastnili soukromé pozemky a ty se nesměly prodávat, ani domy nebyly zcizitelné. Vdovy a sirotci byli zajištěni přidělovacím systémem. Patres z výnosů redukcí nesměly nic používat a veškerý výnos byl určen blahu indiánů. Každou redukcí řídili pouze

dva patres. Indiáni odmítali převzít vedení redukcí. Všem byla zajištěna maximální míra autonomie. O pořádek a klid se starala indiánská policie, která z principu postupovala mírně a shovívavě. Trest smrti byl ve všech redukcích zrušen. Řád zde byl vybudován bez použití jakéhokoliv násilí. **Celé to fungovalo sto padesát let.** Dokonce i Voltaire označil jezuitské misie jako „triumf lidství“.

To však bylo trnem obchodu s otroky! Krajem táhly ozbrojené skupiny mameluků a unášely indiány z redukcí. Počátkem osmnáctého století jich unesly šedesát tisíc. Jezuité vymohli na španělském králi, aby se indiáni mohli bránit zbraněmi a vybudovali pro ně fungující armádní organizaci, odlévali děla a vyráběli pušky. Měli i třicetitisícovou jezdeckou švadronu. Nakonec proti nim vytáhly portugalské a španělské ozbrojené síly. Mnozí portugalští vojáci dezertovali a se zásobami munice se probíjeli k jezuitům. Pod záminkou hříchů a prohřešků jezuitů místní potentáti intervenovali a intrikovali proti jezuitům u jednotlivých vlád. Všichni se chtěli zmocnit domnělého bohatství jezuitů. R. 1759 byli jezuité vyhnáni z Portugalska, r. 1766 ze Španělska. Kostely a dílny jezuitů byly ničeny stejně jako jejich cenné sbírky. Nakonec pod výhrůzkami a vydíráním přiměly papeže Klementa IV., aby řád v r. 1773 zrušil. Avšak papež Pius VII. r. 1814 řád obnovil. Naživu v té době zbývalo jen několik staříčkových patres. Těm se však podařil skutečný zázrak a v druhé polovině 19. století byl řád opět několikatisícovým elitním sborem, i když v moderní době byly ještě mnohokrát vyhnáni nebo lokálně rušeni jako ve Francii za Karla X., v Prusku za Bismarcka, v Itálii za Garibaldiho nebo ve Švýcarsku v r. 1847.

Čeští jezuité

Jezuité zanechali a stále zanechávají výraznou stopu i v Čechách. Velmi známou osobností je například jezuita **Jindřich Plachý**, který se během třicetileté války v r. 1648 se svými alumny postavil na Karlův most a statečně ho ubránil proti Švédům, čímž zachránil celé staré město a Pražský hrad od vyplenění. Podobně významnou roli sehrál také jezuita teolog, filosof a rektor koleje **Martin Středa**, který v r. 1645 zorganizoval obranu města Brna proti několikanásobné přesile Švédů a Uhrů, podstatným způsobem se o svátku nanebevzetí Panny Marie zasadil o vítězství. Alespoň jmenně zmíníme několik málo dalších z nepřeberného množství významných osobností příslušníků jezuitského řádu, kteří pocházejí z Čech.

- Prakticky všechny jezuitské koleje se staly významnými centry vzdělanosti a učenosti a jsou spojeny s významnými jmény z dějin české kultury.
- Patrně nejznámějším českým jezuitou je historik a autor strhujícího díla Bohuslav

Balbín. Ten sesbíral, objel celé Čechy, aby sepsal několiksvazkové dílo *Miscellanea Regni Bohemiae*. Jeden díl věnuje českým učencům, jiné českým posvátným místům apod.

- Jezuité jsou také autory původní české poezie a slovesného umění jako například geniální jezuitský básník **Bedřich Briedel**.
- Mezi skvosty české historiografie patří Staré paměti Kutnohorské jezuity **Jana Kořínka**.
- U počátku moderní české jazykovědy stojí také postava slavisty, filologa a historiografa jezuity abbé **Josefa Dobrovského**.
- Jednou ze světově nejznámějších osobností jezuitského řádu ve dvacátém století je český teolog a znalec východního křesťanství, zakladatel Centra Aletti **pater Tomáš Špidlík**.
- Pro český exil ve Francii hrál významnou roli intelektuál, vydavatel a distributor exilové literatury a rozhlasový pracovník **jezuity Petr Kolář**.
- V rámci charty 77 se angažoval jezuita a propagátor obnovené tradice dálkových pěstích poutí, spisovatel, básník **pater František Lízna**.
- V Japonsku působil celých 40 let jako profesor jezuitské univerzity, děkan KTF UHK v Praze, filosof a teolog **pater Ludvík Armbruster**.

K ZAPAMATOVÁNÍ

Omnes ad Maiorem Dei Gloriam – Vše k větší cti a slávě Boží.

Svatý Ignác z Loyoly

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ KAPITOLY

Jedenáctá kapitola se věnuje významu a povaze jezuitského řádu v dějinách a kultuře. Na počátku jezuitského řádu stojí postava baskického šlechtice a vojáka svatého Ignáce z Loyoly. Ten se po zranění u Pamplony uchyluje k četbě a při ní objeví pravidlo rozlišování duchů. Následně se uchyluje ke kajícímu životu v jeskyni Manresa. Odtud se vydává na univerzitu v Alcalá, kde se kolem něj shromažďuje skupina jeho následovníků. Ignác se dále vydává na univerzitu v Paříži, kde se kolem něj opět shromažďuje nepočetné bratrstvo společníků, se kterým se věnuje duchovní četbě a rozlišování duchů. V jedné chvíli se rozhodnou vydat se na pouť do Svaté Země, ale na cestě se zastaví v Římě a pochopí, že jejich poslání spočívá ve službě Kristově církvi a jejímu Kristovu vikáři na zemi. Rozhodnou se založit řád a vybavit ho čtvrtým slibem poslušnosti svatému otci. Ještě první generace jezuitů se stane součástí mohutného kvasu reformace a sehraje zásadní roli v rámci tzv. katolické reformace. Jezuité budou klást velký důraz na vzdělání a učenost jako prostředek nalézání božské pravdy a komunikace s moderním světem. Díky tomuto zaměření bude po několik století obrovské množství jezuitů na samé špičce vědeckého poznání v mnoha rozmanitých oborech, a to jak matematiky, fyziky, mechaniky, astronomie, geografie, politologie, jazykovědy, umění, teologie, hudby apod. Jezuité také obnoví a v podstatě rozpoutají misijní zájem o neprobádaná území v Číně, Japonsku a jinde. Někteří z nich se stanou vyhledávanými diplomaty, rádci, odborníky. Současně se věnují rozvíjení tzv. duchovních cvičení, které má sloužit jednak k rozvíjení schopnosti rozlišování duchů a jednak k rozvíjení osobní zkušenosti duchovního života. Stávají se vyhledávanými duchovními průvodci a zpovědníky. V Latinské Americe se jim podaří vybudovat funkční indiánské redukční státy se zcela ojedinělou samosprávou, která doslova předběhla svou dobu. Přesto nebo snad právě proto jsou na základě intrik evropských mocností zrušeni, ale ani to je nezlomí. Po zhruba třiceti letech je řád obnoven a s novým zápalem se velmi rychle povznese k původnímu významu. Svě místo nalezne především na poli poskytování exercícií, v akademické činnosti, ale také v pokročilých formách kulturní mise po celém světě.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

PELLICCIA, Guerrino; ROCCA Giancarlo: *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (10 vol.), Edizioni paoline, Milano 1974–2003.

FÜLÖP-MILLER, René: *Moc a tajemství Jezuitů*, Praha: Rybka Publishers 2006.

LIŠČÁK, Vladimír, *Mezi tolerancí a intolerancí: První dvě století novověkých katolických misí v Číně*. Praha: Academia, 2017.

JACKOVÁ, Magdaléna: *Divadlo jako škola ctnosti a zbožnosti. Jezuitské školské drama v Praze v první polovině 18. století*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2011.

WRIGHT, Jonathan. *Jezuité Misie, Mýty a Dějiny*. Praha: BB/art s.r.o., 2006.

ČORNEJOVÁ, Ivana: *Tovaryšstvo Ježíšovo-Jezuité v Čechách*, Praha 2002.

RAHNER, Hugo: *Ignác z Loyoly*, Olomouc: Refugium 2004.

KONTROLNÍ OTÁZKY

50. Kdo jsou jezuité a čím se vyznačují?
51. Jaké revoluční metody používají tzv. jezuitské misie?
52. Proč byl dočasně zrušen jezuitský řád?
53. Vyjmenuj a charakterizuj alespoň pět významných českých jezuitů.
54. V čem spočívá morální probabilismus?
55. Co je to redukční stát?

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

12. ŘEHOLNÍ A MNIŠSKÝ ŽIVOT V MODERNÍ DOBĚ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V poslední kapitole se krátce podíváme na vznik a charakter nových řádů vzniklých v devatenáctém a dvacátém století, které se významným způsobem vepsaly do církevních i kulturních dějin. Pozornost nejprve zaměříme na historické okolnosti perzekuce a rušení řádů v období osvícenství, abychom se následně zabývali mohutnou vlnou zakládání nových řeholních společenství a kongregací ve druhé polovině devatenáctého století. Přiblížíme si některé nejdůležitější, jako jsou například Trapisté, Salesiáni, Salvatoriáni, Obláti, Bílí otcové, Vincentky. Zastavíme se také u některých významných osobností a letmo nastíníme některé řády, které vznikly ve dvacátém století. Také zde si přiblížíme výrazné osobnosti řeholního života, které se staly součástí kulturní ikonografie moderní doby, jako například Pater Pio z Pietralciny a ještě více Matka Tereza z Kalkaty.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování kapitoly bude student znát:
Co charakterizuje vznik nových řádů v devatenáctém století.
Jaké jsou příklady nových řádů.
Kdo jsou salesiáni.
Kdo jsou trapisté.
Jaké jsou hlavní osobnosti řádového života, které v moderní době vešly v obecnou známost.

ČASOVÁ NÁROČNOST JEDNOTLIVÝCH KAPITOL:

2 hodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

osvícenství, rušení řádů, misie, Don Bosco, trapisté, obláti Panny Marie, Bílí otcové, salvatoriáni, salesiáni, vincentky, eucharistiáni, malí bratři a setry, Charles de Foucauld, Thomas Merton, sv. Terezie z Lissieux, svatý Pio z Pietralciny, Anthony de Mello, Bede Griffith, John Main, Matka Tereza, Lawrence Freeman

Obnova řeholního a mnišského života v 19. století

V době období osvícenských reforem, které byly prováděny s cílem prosazování pokroku v intencích racionalizace, centralizace a systematizace hospodářství, vzdělávání, správy státu, ale i sociálního a kulturního života se dostala celá řada církevních institucí, tradic a kulturních zvyklostí, norem a hodnot pod ostrou palbu vysloveně nepřátelské kritiky. Cokoliv, co se tehdejšímu pojetí racionality jevílo jako neužitečné, nepraktické, neefektivní a zpátečnické mělo být buď zreformováno, nebo nahrazeno či zrušeno. Jen za vlády Josefa II. došlo ke zrušení 800 klášterů, které se tzv. nevěnovaly veřejně prospěšným činnostem, což v praxi znamenalo, že se nevěnovaly školství nebo sociální a špitální činnosti.

V důsledku toho se v první polovině většina evropských států dostala do situace, za kterou nejvíce zaplatili ti nejpotřebnější. Někteří autoři prvních padesát let 19. st. Definují jako obrovský sociální propad a krizi. Mohlo by se zdát, že drtivý nástup politického a správního pragmatismu, sekularizace a později pozitivismu postupně zcela otupí vůli a motivaci mladých jedinců k řeholnímu a mnišskému životu, ale především ve druhé polovině devatenáctého století jsme svědky mocné vlny obnovy řeholního života, a dokonce ještě mohutnější vlny doslova překotného zakládání nových řádů, kongregací a duchovních bratrstev. V této době bylo založeno několik stovek nových společností zasvěceného života. Tato vlna zakladatelského nadšení je srovnatelná s podobnou vlnou, která se odehrála ve třináctém století. Již v r. 1850 měl čerstvě obnovený jezuitský řád 6 000 členů.

Typickým rysem nových podob zasvěceného života se stalo velmi specificky definované charisma, často spojené s péčí o velmi přesně vymezenou cílovou skupinu ať už na poli misií, sociální práce, ošetrovatelství nebo na poli kultury a vzdělávání.

Nová vlna
zakládání
řádů

Nové fundace a osobnosti v 19. století

Jestliže doposud řádovému životu dominovali především muži, tak v devatenáctém století revoluce, se kterou přišly na scénu zasvěceného života bekyně, vstupuje do nové fáze. Ženy se mužům početně nejen vyrovnají, ale také je výrazně předčí a přivedou k životu obrovské množství nových spiritualit, které výrazně zasáhnou do celospolečenského kulturního klimatu, především na poli sociální péče, zdravotnictví, vzdělávání a výchovy. To však neznamená, že by v mužských řádech k obrodě nedocházelo nebo že by nevznikaly také nové mužské řády. Uvedme si alespoň několik příkladů této exploze náboženského entuziasmu v 19. st.:

- **Trapisté neboli cisterciáci přísné observance** – ti sice vznikají již v 17. st. opatství La Trappe, ale teprve r. 1892 se stávají samostatným řádem s přísnou observancí zachovávání cisterciáckých životních pravidel s důrazem na manuální práci, mlčení, kontemplaci a studium. Ve dvacátém století tento řád zažije nebývalou vlnu zájmu mladých mužů, která do jisté míry pokračuje až do dnešních dnů. Tato vlna byla vyvolána především díky několika jedinečným osobnostem, duchovním autorům, kteří jsou spojeni s trapistickým řádem jako například **Dom Jean Baptiste Chautard** (kniha Duše veškerého apoštolátu) nebo **Thomas Merton**. Thomas Merton nestojí pouze za zájmem o cisterciáckou spiritualitu, ale jako vynikající autor duchovní literatury (Hora sedmi stupňů, Jonášovo znamení, Vody Siloe, Žádný člověk není ostrov) stojí také za vlnou mohutného zájmu o křesťanskou meditaci a kontemplaci. V pozdním období se zajímal také o východní náboženství, především zenovou meditaci, uspořádal první celosvětovou mezináboženskou konferenci kontemplativních mnichů a na dané téma publikoval. Jeho blízkým přítelem byl tibetský Dalajlama.
- V r. 1826 zakládá Evžen Mazenod kongregaci **Misionáři obláti Panny Marie Neposkvrněné**, jedná se o misijní řeholní společenství kněží a bratří s posláním hlásat radostnou zvěst lidem, kteří o Ježíši Kristu a jeho evangeliu ještě neslyšeli, nebo těm, ke kterým obvyklá pastorec Církve nedosahuje, a to ve spolupráci s laiky.
- Podobné charisma, ale specificky zaměřené na Afriku má společenství **Misionáři Afriky neboli Bílí otcové**, které r. 1868 založil kardinál Lavignerie.

- V r. 1880 zakládá talentovaný vědec Jan Křtitel Jordan, který se zabýval studiem arménštiny, syrštiny, koptštiny a arabštiny, společenství pastýřské služby kongregaci **salvatoriánů**. Jejich charisma je vedeno cílem vnášet do světa hodnotu Evangelia formou dialogu s každou kulturou, povzbuzovat laiky k naplňování jejich křestních závazků přijímáním vedoucích úloh, liturgické a charitativní služby, postavením se na stranu chudých při potírání současných forem zla, které znemožňují naplnit lidský život, zejména pokud jde o společenské poměry, materiální chudobu a postavit se všem formám násilí.

- V r. 1859 zakládá jeden z nevýznamnějších světců devatenáctého století svatý **Don Bosco** kongregaci **salesiánů**. Původní záměr byl spojený s apoštolátem chudé bezprizorní mládeže nově se rodících průmyslových předměstí velkých měst. Dnes se saleziáni věnují specifické formační a volnočasové práci s městskou mládeží v proslulých **salesiánských centrech mládeže**, ale věnují se i jiným činnostem jako jsou misie v Africe a jinde. Salesiáni mají i velmi čínorodé a početné ženské rameno.
 - V r. 1832 je ve Vídni založena **kongregace Milosrdných sester sv. Vincence z Paul tzv. vincentky**, aby ošetřovaly nemocné, pečovaly o chudé děti a vyučovaly náboženství. Dnes se sestry věnují např. péči v doléčovacích zařízeních pro dlouhodobě nemocné.
 - **Kongregace Chudých školských sester de Notre Dame** byla založena v Německu roku 1833 blahoslavenou Karolinou Gerhardingerovou. Cílem řádu bylo poskytovat kvalitní vzdělání a náboženskou výchovu zejména pro chudé dívky.
 - **Eucharistiáni** neboli **Kongregace kněží Nejsvětější Svátosti**, jsou řeholní kongregací, která byla založena roku 1856 sv. Petrem Juliánem Eymardem s cílem prohlubovat úctu katolické veřejnosti k eucharistii.

Patrně nejoblíbenější světicí devatenáctého století se stala mladá karmelitka **sv. Terezie z Lisieux**. Její kniha Dějiny duše je dodnes světovým bestsellerem. V roce 1927 papež Pius XI. prohlásil Terezii z Lisieux za hlavní patronku misí na celém světě spolu s Františkem Xaverským, a to i přesto, že od patnácti let věku se nevzdálila ze své klauzury. V roce 1933 došlo k založení „Oblátů sv. Terezie“, kteří se odevzdali do jejích služeb. Dne 3. května 1944 (těsně před

osvobozením Francie) papež Pius XII. označil Terezii za „druhou patronku Francie, spolu s Janou z Arku“. Mezi lety 1898 a 1947 bylo napsáno 865 registrovaných životopisů Terezie z Lisieux. Jan Pavel II. ji v roce 1997 prohlásil stejně jako Kateřinu Sienskou (14. století) a Terezii z Ávily (16. století) za učitelku církve.

Nové fundace a osobnosti ve 20. století

Také ve dvacátém století pokračoval trend započatý o století dříve. Díky němu dnes v církvi existuje něco kolem 2000 ženských a 1200 mužských řádů a kongregací, které rozvíjejí neobyčejně rozsáhlou činnost na poli vzdělávání, sociální práce, zdravotnictví a ošetrovatelství, humanitární a charitativní činnosti, pastorační a misijní činnosti, ale také na poli spirituálně-kontemplativním nebo na poli konvergence duchovního života a moderních technologií. Také zde namátkou vybereme některé nové řády vzniklé ve dvacátém století a poukážeme na osobnosti, jimž se dostalo doslova globálního významu.

- Ve stopách osamělého poustevníka a misionáře svatého **Charlese de Foucaulta** založil v r. 1933 kněz René Viollaume na Sahaře společnost **Malých bratří Ježíšových**. Ta byla r. 1968 Pavlem VI. Schválena jako - sekulární společnost. Jeho členové žijí v malých skupinkách (3–5 bratří) bez – klauzury především ve světském prostředí a vykonávají svá občanská povolání. Spojují činný a kontemplativní život a usilují o hlásání – evangelia především příkladem radikálního křesťanského života v bratrství a chudobě. Členy tohoto společenství se stal např. významný filosof Jacques Maritain nebo proslulý duchovní autor Carlo Caretto.
- V r. 1946 zakládá v té době zcela neznámá sestra Matka Tereza v Kalkatě kongregaci **Misionářek milosrdenství**, kterému se podařilo rozvinout fascinující humanitární dílo, které proniklo doslova do celého světa a inspirovalo mnohé další (např. princeznu Dianu). Matka Tereza neúnavně zakládala útulky pro umírající, sirotky a opuštěné děti. Budovala nemocnice a školy. Během několika roků vyvinula obrovské úsilí a podařilo se jí položit základy nové podobě spolupráce lidí dobré vůle napříč všemi vyznáními světa. Jejího pohřbu v r. 1997 v indické Kalkatě se zúčastnilo 2 miliony lidí a 200 státníků z celého světa.
- Podobně ojedinělým náboženským fenoménem byl i život

stigmatizovaného kapucína svatého patera **Pia z Pietralciny**. V roce 1918, poté, co se nabídl jako smírná oběť za zločiny během I. světové války, se u něj objevila stigmata, která nosil až do smrti a zpočátku byl kvůli nim považován za podvodníka. Až když lékaři vyvrátili, že by si rány způsobil sám, byl podezření zbaven. V roce 1940 vypracoval plány pro stavbu Domu pro úlevu trpícím, dnes jedné z největších a nejmodernějších italských nemocnic; tato nemocnice byla otevřena v San Giovanni Rotondo v roce 1956. Padre Pio byl vyhledávaným zpovědníkem, vedl rozsáhlou korespondenci, se kterou mu pak pro rozsah museli pomáhat další řádoví spolubratři.

Mniši a mezináboženský dialog

Ve dvacátém století se mnozí mniši, především výrazné duchovní osobnosti, podílely na šíření a rozvíjení mezináboženského dialogu, který byl kompetentní a zralou protiváhou k využívání východních náboženství ve prospěch intencí new age.

- ◆ **Indický jezuita a slavný spisovatel Anthony de Mello** ve svých knihách dokázal velmi obratně propojit myšlenky křesťanství se spiritualitou východu a lidskou psychologií.
- ◆ **U jezuitů byl vzdělán významný španělský učenec, kněz, teolog a spisovatel Raimon Panikkar**. Panikkar prosazoval tzv. internáboženský dialog. Zabýval se srovnáním filozofie Tomáše Akvinského s hinduistickým filozofem Ádi Šankarou a jeho interpretací Brahmánských súter. Sám byl členem Opus Dei. V r. 1954 podnikl cestu do Indie, kde studoval indickou filozofii a náboženství. Potkal zde několik západních mnichů, kteří se snažili najít východní vyjádření křesťanských myšlenek. Pod vlivem této zkušenosti napsal: „Objevil jsem, že jsem hinduista a z cesty se vrátil se jako buddhista bez toho, abych se vzdal i svého bytí křesťanem.“
- ◆ **Německý benediktin, psychoterapeut a kněz Anselm Grün** je jako autor neobyčejně populárních knih (asi 200 knih), ve kterých propojuje mnišskou spiritualitu s moderní psychoterapií a hlubinnou psychologií.
- ◆ **Antonité (bratři berličkového kříže)** – zakládají špitály a podílejí se na budoucím rozvoji řeholního nemocničního hnutí.
- ◆ **Benediktinský mnich, kněz a poustevník Jules Monchanin** byl jedním z prvních

proponentů hinduisticko-křesťanského dialogu byl spoluzakladatelem křesťanského ášramu Saccidananda v Indii.

- ◆ **Kamaldolínský mnich a jogín Bede Griffith** známý také jako Swami Dayananda se stal vůdčí osobností rozvíjení dialogu mezi křesťanstvím a hinduismem. Spoluzaložil Hnutí křesťanských ášramů.
- ◆ **Trapistický mnich Francis Acharya** založil v r. 1956 křesťanský ášram Kurisumala, který se v r. 1998 stal trapistickým opatstvím.
- ◆ Jedním z nejvlivnějších duchovních učitelů modlitby současnosti byl irský benediktinský mnich **John Main**. Mladého katolického diplomata Maina pracujícího na Dálném Východě seznámil s meditací hinduistický mnich Swami Satyananda. Main okamžitě rozpoznal důležitou úlohu tohoto cvičení, později si plně uvědomil, jak hluboce je tato tichá meditace, modlitba srdce, zakořeněná v jeho vlastní křesťanské tradici. Tím se mu otevřel nový pohled na Ježíšovo učení o modlitbě, na dílo Jana Kassiána o prvotních křesťanských mniších, Otcích pouště, kteří svým prostým příkladem cvičili a učili jednoduchou disciplínu modlitby jednoho slova.
- ◆ Kanadský benediktin **Laurence Freeman** významný autor celé řady knih o křesťanské meditaci, s níž má bohaté zkušenosti. Spolupodílel se na organizování křesťanského meditačního společenství v Montrealu a v r. 1991 založil v Anglii **Mezinárodní centrum světového společenství pro křesťanskou meditaci**.

Ještě podivuhodnějším mystickým příběhem je osud stigmatizované Marty Robinové. Prostá venkovanka Marta Robinová, ochrnutá od osmnácti let až do smrti v sedmdesáti osmi letech, přijala na svém statku přes sto tisíc lidí! Zнала některé z nejvýznačnějších osobností své doby, včetně filosofa Jeana Guitona. Přestože k úžasu lékařů, kteří ji zkoumali, žila přes padesát let bez vody, jídla a spánku pouze z eucharistie a každý týden na svém těle zažívala viditelné znaky stigmat s mohutným krvácením, změnila život stovek lidí, když jim poskytla radu, útěchu a dodala odvalu. Přesto zůstala prostou, přívětivou, upřímnou duší, nepostrádající zdravý rozum, smysl pro humor a vhled do věcí, jež z ní činily výjimečnou bytost. Marta Robinová je jednou ze současných Francouzek, o nichž se nejvíce napsalo.

V r. 1939 bylo na její popud založeno společenství Ohnisko lásky, které během okupace pod přísným utajením vybudovalo první exerciční dům.

K ZAPAMATOVÁNÍ

1. Představme si každé ráno jako vzor Ježíše – tichého a pokorného srdcem. V Něm

buď naše víra, naděje a láska.

- 2. Uchovejme duši i obličej stále v jasu, i když jsme sami.**
- 3. Přemýšlejme každé ráno před Bohem, co bychom měli dělat, abychom podali bližnímu útěchu a pomoc.**
- 4. Předvídejme příležitosti, při nichž se musíme přemáhat, abychom byli ochotni odpouštět urážky.**
- 5. Buďme tolerantní k nedostatkům i vadám a uznávejme dobré vlastnosti jiných. Naučme se trpělivě snášet obtíže lidí.**
- 6. Navykněme si laskavým výrazům, pozdravu a úsměvu při setkání a jiným formám křesťanské zdvořilosti.**
- 7. Ustupme v nezásadních věcech mínění jiných.**
- 8. Nic nevytýkejme bez přidání laskavého slova.**
- 9. Chovejme se tak, aby si lidi našich ctností vážili. Sami se jimi nechlubme, hlavně neponižujme ty, kteří je nemají.**
- 10. Buďme ochotni žádat o prominutí, když jsme se provinili.**

Duchovní desatero otce Pia z Pietralciny

ZÁVĚREČNÉ SHRNUTÍ KAPITOLY

V poslední kapitole jsme se zabývali vznikem nových řádů v devatenáctém a dvacátém století, které se významným způsobem vepsaly do církevních i kulturních dějin. Po období omezování řádové činnosti, perzekuování řeholníků, zabírání a zakazování se na počátku devatenáctého století zrodí nová renesance zasvěceného života nejen v tradičních řádech a klášterech, ale také vznikem úplně nových moderních řeholních institutů.

Ty se vyznačují jednak specificky zaměřeným charismatem, například péčí o prostitutky, slepé, hluchoněmé, alkoholiky apod. a také výrazným přílivem ženského elementu. Dokonce se hovoří o feminizaci řeholního života. Mezi nejvýznamnější založení patří takové řády a kongregace jako jsou například trapisté, salesiáni, salvatoriáni, obláti, Bílí otcové, vincentky aj.

V období objevování lidského jedince nelze nevidět, že z řádů vystupují do popředí také tak výrazné osobnosti jako byla sv. Terezie z Lisieux, nebo don Borco. Tento trend bude pokračovat i ve dvacátém století, kdy se součástí kulturní ikonografie moderní doby stanou řádové osobnosti jako například Pater Pio z Pietralciny nebo Matka Tereza z Kalkaty. Mniši také výrazně přispěli k mezinárodnímu dialogu

náboženství, a to především sdílením vlastní kontemplativní zkušenosti.

LITERATURA, ZE KTERÉ KAPITOLA ČERPÁ

PELLICCIA, Guerrino; ROCCA Giancarlo: *Dizionario degli Istituti di Perfezione* (10 vol.), Edizioni paoline, Milano 1974 –2003.

ROZVÍJEJÍCÍ LITERATURA K TÉMATU

GRIFFITHS, Bede, *Sňatek mezi Východem a Západem*, Praha: Cesta, 1997. LANGFORD, Joseph: *Skrytý oheň*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2011. NEGRISOLO, ATTILIO: *Otec Pio z Pietralciny*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2003.

E MEESTER, Conrad. *Malá cesta Terezie z Lisieux*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012.

Don Bosco: *Můj život pro mladé, vzpomínky zakladatele salesiánů*, Portál, s. r. o.: Praha 2007.

BOSCO, Teresio: *Don Bosko*, Portál, s. r. o.: Praha 2004.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Co charakterizuje zakládání řádu v devatenáctém století?
2. O co usilují Trapisté?
3. Kdo jsou Salesiáni a čemu se věnují?
4. Charakterizuj činnost Misionářek lásky?
5. Kdo byl pater Pio z Pietralciny?
6. Vyhledej a popiš alespoň deset dalších řádů, které vznikly ve dvacátém století a charakterizuj je!

VYHODNOCENÍ

Písemnou formou, elektronicky. Vyhodnocení bude mít tři stupně:

1. přijato bez poznámek;
2. přijato s poznámkami k doplnění;
3. nepřijato.

Název: Kulturní dějiny západního mnišství

Autor: ThLic. Petr František Burda, Ph.D.

Vydalo nakladatelství Univerzity Hradec Králové, Gaudeamus jako svou 1822. publikaci.

Vydání: první

ISBN 978-80-7435-888-3 (online; pdf)

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons 4.0
CC-BY-SA 4.0 – Uveďte původ – Zachovejte licenci
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>